

ÇİFTÇİLERİN KIRDAN KENTE GÖÇ ETME İSTEKLİLİĞİ:

AĞRI İLİ ÖRNEĞİ

Hazırlayan: Selvi Özge KAYALI

Danışman: Doç. Dr. Yakup Erdal ERTÜRK

TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IĞDIR/2024

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÇİFTÇİLERİN KIRDAN KENTE GÖÇ ETME İSTEKLİLİĞİ: AĞRI İLİ
ÖRNEĞİ**

Selvi Özge KAYALI

TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

IĞDIR/2024

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Selvi Özge KAYALI

Canım Oğlum Sarp KAYALI'ya ithafen...

ÖZET

ÇİFTÇİLERİN KIRDAN KENTE GÖÇ ETME İSTEKLİLİĞİ: AĞRI İLİ ÖRNEĞİ

KAYALI, Selvi Özge

Yüksek Lisans Tezi

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yakup Erdal ERTÜRK

Eylül 2024, 94 Sayfa

Bu tez çalışması, Ağrı ilinin Merkez, Diyadin, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Hamur, Taşlıçay, Tutak ve Patnos ilçelerine bağlı köylerde faaliyet gösteren 185 adet işletmenin sahibiyle yüz yüze anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayla, Ağrı ilinde çiftçilerin kırdan kente göç etme istekliliğinin ortaya konulması, yaşanan kırsal göçün sebeplerinin belirlenmesi, bu göç hareketinin tarıma etkilerinin incelenmesi, göç etmeyerek Ağrı'da yaşamaya ve aktif olarak tarımsal faaliyet yapmaya devam eden üreticilerin yörede kalma ve tarıma devam etme nedenlerini belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre köyden göç etmeyi düşünme konusunda çiftçilerin %30,8'i şimdilik düşünmediğini, %28,1'i kesinlikle düşünmediğini, %27,0'ı evet, %10,3'ü kesinlikle düşündüğünü ve %3,8'i köyden göç etme konusunda fikrim yok olarak bildirmiştir. Köyden göç etmeyi düşünen çiftçilerin %26,5'inin 1-5 yıldır, %8,6'sının 6-10 yıldır ve %2,2'sinin 11 yıl ve üzeri zamandır köyden göç etme fikrine sahip oldukları belirlenmiştir. Çiftçilerin %57,3'ü iklim şartlarını, %25,4'ü geçim sıkıntısını, %14,6'sı altyapı yetersizliklerini ve %2,7'si köyde akraba ve komşuların azalmasını köy yaşamındaki zorluklar olarak belirtmişlerdir. Köyden göç etmeyi düşünme nedenleri ile ilgili; çiftçilerin %8,6'sı geçim sıkıntısı, %7,6'sı işsizlik, %6,5' çocukların eğitimi, %4,9'u yaşam koşulları, %3,2 sağlık alanındaki imkansızlıklar ve %2,7'si sosyal imkansızlıklar olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre Ağrı ilinde kırsalda yaşayan çiftçilerin eğitim düzeyleri arttıkça, arazi varlığı arttıkça ve hane halkı sayısı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği de artmaktadır. Şöyle ki, eğitim düzeyi daha yüksek olan, arazi varlığı daha fazla olan, hane halkı sayısı daha fazla olan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme isteklilikleri daha yüksek, eğitim düzeyi daha düşük olan, arazi varlığı az olan ve hane halkı sayısı az olan üreticilerin ise kırsal alandan kentsel alana göç etme isteklilikleri daha düşüktür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kırsal Göç, Tarım, Kırsal Kalkınma, Yaşam Memnuniyeti, Ağrı.

ABSTRACT

WILLINGNESS OF FARMERS TO MIGRATE FROM RURAL TO URBAN: THE CASE OF AĞRI PROVINCE

KAYALI, Selvi Özge

Master's Thesis

Department of Agricultural Economics

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Yakup Erdal ERTÜRK

September 2024, 94 Pages

This thesis study was carried out using face-to-face survey technique with 185 capacity holders operating in the villages of Merkez, Diyadin, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Hamur, Taşlıçay, Tutak and Patnos districts of Ağrı province. With this study, the emergence of the migration of farmers from rural to urban areas in Ağrı province, the determination of the reasons for the rural migration, the examination of the effects of this migration movement on agriculture, the reasons for not migrating but living in Ağrı and actively engaging in activities, staying in the region and continuing agriculture in the future.

According to the research findings, 30.8% of the farmers say that they do not think about migrating from the village for now, 28.1% say they definitely do not think about it, 27.0% say yes, 10.3% say that they definitely think about it and 3.8% say that He reported that he had no idea about migrating from the village. It was determined that 26.5% of the farmers who were considering migrating from the village had the idea of migrating from the village for 1-5 years, 8.6% for 6-10 years and 2.2% for 11 years or more. 57.3% of the farmers stated the climatic conditions, 25.4% stated the financial difficulties, 14.6% stated the inadequacy of infrastructure and 2.7% stated the decrease in relatives and neighbors in the village as difficulties in village life. Regarding the reasons for considering migrating from the village; 8.6% of farmers have financial difficulties, 7.6% unemployment, 6.5% children's education, 4.9% living conditions, 3.2% health problems and 2.7% social problems. They stated that there were impossibilities. The issues that worry farmers most in urban life are; It was determined that 50.3% was due to economic conditions, 19.5% was due to stress in urban life, 16.8% was due to cultural incompatibility and 13.5% was due to family concerns.

According to the results of the research, as the education level of farmers living in rural areas in Ağrı increases, their land holdings increase and the number of households increases, their willingness to migrate from rural areas to urban areas also increases. That is, producers with higher education levels, more land assets, and more households have a higher willingness to migrate from rural areas to urban areas, while producers with lower education levels, less land assets, and fewer households have a higher willingness to migrate from rural areas to urban areas. Their willingness to migrate from rural to urban areas is lower.

Keywords: Migration, Rural Migration, Agriculture, Rural Development, Life Satisfaction, Ağrı.

ÖNSÖZ

Türkiye’de kırsal göç, ülkenin sosyo-ekonomik yapısında derin izler bırakan önemli bir olgudur. Kırsal bölgelerden şehirlere doğru gerçekleşen bu göç hareketi, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok etkenin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren hız kazanan kırsal göç, tarım sektöründeki mekanizasyon, sanayileşme ve şehirlerdeki iş olanaklarının artması gibi nedenlerle ivme kazanmıştır.

Kırsal göçün başlıca nedenleri arasında tarımda yaşanan verimlilik sorunları, kırsal bölgelerdeki istihdam yetersizliği, yaşam koşullarının zorluğu ve eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişimde yaşanan sıkıntılar bulunmaktadır. Bu göç hareketi, şehirlerde nüfus yoğunluğunun artmasına, gecekondu bölgelerinin oluşmasına, gecekondulaşma sonucu birçok olumsuz durumun (hırsızlık, şiddet vs.) ortaya çıkmasına sebep olmuş ve kentleşme sürecinin hızlanmasına neden olmuştur.

Ağrı, Türkiye’nin doğusunda bulunan ve zengin kültürel mirasıyla öne çıkan bir ilimizdir. Ancak, bu bölge uzun yıllardır yoğun göç hareketlerine sahne olmuştur. Kırsal alanlardan şehir merkezlerine ve diğer illere doğru gerçekleşen göçler, Ağrı’nın sosyo-ekonomik yapısında derin değişimlere yol açmıştır.

Bu tez çalışması ile Ağrı ilinde halihazırda çiftçilikle uğraşan kişilerin kırdan kente göç etme istekliliklerini ortaya koymak, yaşanan kırsal göçün sebeplerini belirlemek, bu göç hareketinin tarıma etkilerinin incelemek, göç etmeyerek Ağrı’da yaşamaya ve aktif olarak tarımsal faaliyet yapmaya devam eden üreticilerin yörede kalma ve tarıma devam etme nedenlerini belirlemek amaçlanmıştır.

TEŞEKKÜR

Değerli hocam Doç. Dr. Yakup Erdal ERTÜRK'e, tez yazım sürecinde desteklerini esirgemeyen ve beni benden çok düşünen sevgili hocalarım Doç. Dr. Bakiye KILIÇ TOPUZ'a ve Arş. Gör. Dr. Tuğçe KAYA'ya, her zaman desteğini üzerimde hissettiğim, moral-motivasyon kaynağım olan ve bana güç veren canım oğlum Sarp KAYALI'ya ve eşim Mustafa Emre KAYALI'ya, bu süreçte her zaman destekçim olan annem Fatma DEĞİRMENCİ'ye, babam Seydi DEĞİRMENCİ'ye, abilerim Murat ve Fuat DEĞİRMENCİ'ye, ablam Özlem DEVECİ'ye, her zaman varlığını hissettiren ve yorulduğumda beni motive eden sevgili arkadaşım Elif VELİOĞLU ER'e, anketlerimin hazırlanma aşamasında emeği geçen Ağrı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü'nden eski görev arkadaşlarım sayın Müdürüm Tuncer TAŞDAN'a, kıymetli arkadaşlarım Zeynep TOPALOĞLU YILMAZ'a, Şaban EROĞUL'a, Adem GÜNTAŞ'a, Erhan EREN'e, Adem ASLAN'a, Diyadin İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nde görevli arkadaşım Gizem KAYA'ya, Tutak İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nde görevli arkadaşım Hatice BARUT'a , Hamur İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nde görevli arkadaşım Nurhan SARI'ya, Patnos İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nde görevli arkadaşım Canan BALI'ye, ismini yazamadığım yardımlarını esirgemeyen, sabır ve samimiyetle soruları cevaplayan kıymetli çiftçilere sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Selvi Özge KAYALI

IĞDIR/2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	4
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	11
3.1. Materyal.....	11
3.2. Yöntem	12
3.2.1. Likert Ölçeği.....	12
3.2.2. Cronbach Alpha Güvenirlik Testi.....	13
3.2.3. Binary Lojistik Regresyon Model	14
4. GENEL HATLARIYLA GÖÇE BAKIŞ	18
4.1.Göç Kavramı	18
4.2.Göç Türleri	19
4.2.1. Zorunlu Göç.....	19
4.2.2.Gönüllü Göç.....	20
4.2.3.Dış Göç	21
4.2.4. İç Göç.....	22
4.3. Göçün Nedenleri.....	23
4.3.1. Ekonomik Nedenler	23
4.3.2. Siyasi Nedenler	24
4.3.3. Sosyo-Psikolojik Nedenler	24
4.3.4. İtici ve Çekici Nedenler	26
4.3.5. İletici Nedenler	26

4.4. Türkiye’de İç Göç	27
4.4.1. 1923-1950 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri.....	27
4.4.2. 1950-1960 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri.....	28
4.4.3. 1960-1980 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri.....	29
4.4.4. 1980-2000 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri.....	30
4.4.5. 2000 Sonrası Yaşanan İç Göç Hareketleri.....	31
4.5. Ağrı İli Mevcut Durum Analizi.....	31
4.5.1. Ağrı İlinin Coğrafik ve Stratejik Konumu.....	31
4.5.2. Ağrı İlinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı	33
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....	39
5.1. Çiftçilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	39
5.1.1. Tanımlayıcı Değişkenler.....	39
5.1.2. Gelir Seviyesi, Memnuniyet ve Sosyal Güvence Durumu	44
5.1.3. Yapılan İş ve Tarımsal Deneyim Durumu.....	48
5.1.4. İkamet süresi ve Yaşandıkları Yer.....	51
5.1.5. Yaşanılan Yerin Konumu ve İşletmelerin İl/İlçe Merkezine Uzaklık Durumu	53
5.2. İşletmeyle İlgili Yapısal Özellikler	54
5.2.1. Tarım İşletmelerinin Faaliyet Konusu	54
5.2.2. Arazi Varlığı ve Bitkisel Ürün Deseni.....	55
5.2.3. İşletmede Bulunan Hayvan ve Alet Ekipman Varlığı	57
5.2.4. Çiftçilerin Tarım Sigortası Yaptırması ve Tarımsal Bilgilerinin Kaynağı ..	60
5.2.5. İşletmelerin Kooperatif/Birlik Ortaklığı Durumu ve Üye Olmama Sebepleri	62
5.2.6. İşletmelerin Devlet Desteğinden Faydalanma ve Memnuniyet Durumu	63
5.2.7. İşletmenin Ücretsiz Aile İşçisi Sayısı ve Yabancı İşgücü Çalıştırma Durumu	64
5.2.8. İşletmelerin 2020 Yılı Tarımsal Geliri, Sorunlar ve Tarım Dışı Gelir Durumu	65
5.3. Köyden Göçü Etkileyen Değişkenler	67
5.3.1. Bireyleri Göç Etmeye İten Sebepler	76
5.3.2. Çiftçilerin Kırsaldan Kente Göçle İlgili Düşünceleri	78

5.3.3. Ankete Katılan Üreticilerin Göç Etme Sürecine Etki Eden Faktörler.....	79
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	81
KAYNAKLAR	84
ÖZGEÇMİŞ.....	95

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

Da..... Dekar

Km..... Kilometre

Kısaltmalar

Bağ-Kur..... Esnaf ve sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu

SSK Sosyal Sigortalar Kurumu

T.C. Türkiye Cumhuriyeti

TL Türk Lirası

TÜİK..... Türkiye İstatistik Kurumu

TV Televizyon

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 3. 1. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri	17
Çizelge 4.1. Ağrı İlinin Toplam Nüfusu, Aldığı ve Verdiği Göç Endeksi (2008-2023)	36
Çizelge 4.2. Ağrı İline Bağlı İlçelerin Erkek- Kadın Nüfusu, 2023	37
Çizelge 4.3. Ağrı İlinin Yıllara Göre Göç Alma Durumu ve Nedenleri (2018-2022)....	37
Çizelge 4.4. Ağrı İlinin Yıllara Göre Göç Verme Durumu ve Nedenleri (2018-2022)..	38
Çizelge 5.1. Yaş Gruplarına, Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Dağılım	39
Çizelge 5.2 Çiftçilerin Ailelerindeki Çocuk Sayısı.....	40
Çizelge 5.3. Aile Dışına Çıkan Çocuk Sayısı	40
Çizelge 5.4. Ailede Çalışan Kişi Sayısı	41
Çizelge 5.5. Evlendiği Halde Hanede Yaşayan Çocuk Sayısı	41
Çizelge 5.6. Okul Çağında Olup da Okula Gitmeyen Çocukların Gitmeme Nedenleri ..	41
Çizelge 5.7. Okuma Çağında Olup Çalışan Çocuk Sayısı	42
Çizelge 5.8. Ailelerde Okuma Yazma Bilmeyen Kişi Sayısı ve Sebepleri	42
Çizelge 5.9. Ailede Şu An Köy Dışında Okuyanlar	43
Çizelge 5.10. Hanede Kronik Hastalık Durumu	43
Çizelge 5.11. Hane Reisi İşsizse Nedenleri	43
Çizelge 5.12. Eğitim Seviyeleri ve Öğrenim Süreleri.....	44
Çizelge 5.13. Aylık Gelir Seviyesi ve Memnuniyet Durumu	44
Çizelge 5.14. Köyde Gelir Sınıflandırması.....	45
Çizelge 5.15. Sosyal Güvence Durumu	46
Çizelge 5.16. Sigorta Primi, Ödeyip Ödeyememe Durumu ve Ödeyemiyorsa Sebepleri	47
Çizelge 5.17. Herhangi Bir Kuruluştan Yardım Alma Durumu ve Yardımın Niteliği...	48
Çizelge 5.18. Kendini Tanımlama Durumu	48
Çizelge 5.19. Tarım Dışı Faaliyette Bulunma Durumu ve Yapılan İş.....	49
Çizelge 5.20. Çalışmak İçin Geçici Olarak Köy Dışına Çıkma Durumu ve Süresi.....	49
Çizelge 5.21. Köy Dışına Çalışmak İçin Gitme Sıklığı, Yılı ve Çalıştıkları İş Kolu	50
Çizelge 5.22. Tarımsal Deneyim Süresi	51

Çizelge 5.23. Köyde İkamet Süresi.....	51
Çizelge 5.24.Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yer.....	51
Çizelge5.25.Tüm Yıl Köyde İkamet Etme Durumu	52
Çizelge5.26. Köy Dışında Geçirilen Süre ve Köy Dışına Çıkma Sebebi	52
Çizelge5.27. Evin Mülkiyeti ve Yaşanılan Konuttan Memnuniyet Durumu.....	53
Çizelge 5.28. Yaşanılan Yerin Konumu	53
Çizelge 5.29.Yaşanılan Yerin İl Merkezine Uzaklığı	54
Çizelge5.30.Yaşanılan Yerin İlçe Merkezine Uzaklığı	54
Çizelge 5.31. Arazi Durumu ve İşletmenin Üretim Tipi	55
Çizelge 5.32. Tarımsal Arazi Varlığı ve Ürünlere Göre Arazi Miktarları.....	56
Çizelge 5.33. İşletmenin Büyükbaş Hayvan Varlığı.....	57
Çizelge 5.34. İşletmenin Küçükbaş Hayvan Varlığı.....	57
Çizelge 5.35. İşletmenin Kumes Hayvanı Varlığı	58
Çizelge 5.36. İşletmenin Arıcılık Varlığı.....	58
Çizelge 5.37. İşletmelerin Traktör Varlığı ve Yaşa Göre Dağılımları.....	59
Çizelge 5.38. Römork Varlığı ve Yaşa Göre Dağılımı.....	59
Çizelge 5.39. Pulluk Varlığı ve Yaşa Göre Dağılımı	60
Çizelge 5.40. Araba Varlığı	60
Çizelge 5.41. Tarımsal Sigorta Durumu ve Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Bilginin Kaynağı	61
Çizelge 5.42. Kooperatif/Birlik Ortaklığı Durumu.....	62
Çizelge 5.43. Kooperatif/Birliklere Üye Olmama Sebepleri	63
Çizelge 5.44. Devlet Desteğinden Faydalanma Durumu.....	64
Çizelge 5.45. İşletmede Çalışan Ücretsiz Aile İşçisi Sayısı	64
Çizelge 5.46. İşletmede Yabancı İş Gücü Çalıştırma Durumu.....	65
Çizelge 5.47. İşletmenin 2020 Yılı Toplam Tarımsal Geliri	65
Çizelge 5.48. Tarımsal Gelirdeki Sorunlar	66
Çizelge 5.49. Gelirin Tarımdan Karşılama Durumu.....	66
Çizelge 5.50. Tarım Dışı Gelir Durumu ve Kaynağı	66
Çizelge 5.51. Köyden ve Köy Dışından Elde Edilen Geliri Değerlendirme Durumu	67
Çizelge 5.52. Köyden Göç Etmeyi Düşüncesi ve Göç Etme Fikrinin Oluşma Yılı	68

Çizelge 5.53. Göç Etmeyi Düşündükleri Yerler	69
Çizelge 5.54. Köyden Göç Etmeyi Düşünme Nedenleri	69
Çizelge5.55. Köyden Göç Etmeyi Düşündükleri Zaman	70
Çizelge 5.56. Köy Yaşamındaki Zorluklar	70
Çizelge 5.57. Köyde Sağlık Sorunlarıyla İlgili Yardım Alabilme ve Memnuniyet Durumu	71
Çizelge 5.58. Çocuklarının Göç Etmesi Hakkındaki Düşünceleri.....	72
Çizelge 5.59. Köyden Göç Etmiş Akraba Durumu ve Sayısı	72
Çizelge 5.60. Şehre Göç Etmeden Köyde Geçim Sağlama Durumu	73
Çizelge 5.61. Geçmiş Yıllara Göre Köyde Yaşamaktan Memnuniyet Durumu.....	73
Çizelge 5.62. Göç Etmeyi Düşünülen Yerde Ev/Arsa ve Akraba Varlığı	73
Çizelge 5.63. Göç Etmeyi Düşündükleri Yerde Geçinme Şekli ve Köyden Katkı.....	74
Çizelge 5.64. Tekrar Köye Dönme Düşüncesi ve Bu Kararı Almadaki Etmenler	75
Çizelge 5.65. Eğer Göç Edilirse En Çok Hangi Konuda Zorlanılacağı Durumu	75
Çizelge 5.66. Kent Yaşamında En Çok Endişelendiren Konular	76
Çizelge 5.67. Gelecekle İlgili Beklenti Durumu.....	76
Çizelge 5.68. Bireyleri Göç Etmeye İten Sebepler	77
Çizelge5.69. Kınırsaldan Kente Göçle İlgili Düşünceleri.....	78
Çizelge 5.70. Binary Probit Regresyon Model Sonuçları.....	80

1. GİRİŞ

İnsanların yaşadıkları yerleri bırakıp kendilerine yeni yaşam alanları bulmaları oldukça eskiye dayanmaktadır. Geçmişten günümüze kadar insanlar çeşitli nedenlerle isteyerek ya da zorla yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır (Bilsborrow, 2002). Kimi hayvanlarına otlak alanları bulmak için kimi olumsuz iklimlerden kimisi ise baskı ve savaşlardan dolayı uzun mesafeler kat etmişlerdir. Gerçek şu ki bütün bu olayların ortak noktası insanların yaşadıkları yerleri terk ederek başka yerlere yerleşmeleri olmuştur. Bu noktadan hareketle göçün coğrafi bir hareketlilik olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Güreşçi, 2011).

Kırsal alanlardan şehir merkezlerine doğru yönelen nüfusun gerçekleştirmiş olduğu göç hareketi ülkemizin en önemli sorunlarından birisidir. Tarımsal alanda gerçekleşen teknolojik gelişmeler nedeniyle insana olan ihtiyacın azalması ile birlikte kırsal alanda atıl duruma düşen insanlar şehirlere göç hareketine başlamışlardır. Türkiye’de kırsal göçü tetikleyen öncül sebeplerin başında tarımda hızlı makineleşmenin işgücü fazlasını ortaya çıkarması olduğu söylenebilir. Tarımda mekanizasyonun yaygınlaşması 1948 yılından itibaren başlayan Marshall Planı kapsamında ülkemize çok sayıda traktörün (240 bin) girmiş olması ile gerçekleşmiştir (Türkdogan, 2004).

Kırsal göç toplumsal bir olay olarak kırsal alandan kente doğru gerçekleşen göç hareketinin en büyük nedenlerinden bir diğerinin ekonomik etmenler olduğu söylenebilir. Kırsal yaşamın ve tarımsal üretim beklentileri karşılayamamasının yanı sıra kentsel yaşamın gerek istihdam ve sosyal imkânlar gerekse sürdürülebilir gelir olanaklarının oluşturduğu olumlu etki kırsal alandan kente doğru göçün ekonomik etmenlerden kaynaklandığının bir göstergesidir (Güreşçi, 2012).

Türkiye’deki tarım arazilerinin çoğunluğu kıraç arazilerdir. Bu arazilerin verimliliğinin düşük olması nedeniyle geçimini tarımdan sağlayan aileler geçim sıkıntısı çekmesine neden olmaktadır. Geçim sıkıntısı çeken aileler de şehirlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar (Şen, 2014). Ayrıca kırsal alanlarda arazilerin miras yolu ile bölünerek insanları geçindiremeyecek kadar küçülmesinin yanı sıra bir de hızlı nüfus artışı eklenince göç etmek kaçınılmaz olmuştur (Kocaman ve Bayazıt, 1993).

Kırsal göçe neden olan sosyal ve kültürel nedenlerden ilki sosyal yapıdır. Sosyal yapının sosyal ilişkiler açısından oluşan kültürel öge (sosyal ilişkiler, statüler, roller, sosyal değerler gibi) ve fiziksel ögeler (köy ve kent yaşamı gibi) olma üzere iki temel ögesi mevcuttur. Bu sosyal yapı içindeki inşalar arasında birtakım anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar ve huzursuzluklar meydana gelebilir. Bu olumsuzluklar arasında kız kaçırma, kan davası, miras, başlık parası gibi etmenler sayılabilir. Kırsal alanlarda bu ve buna benzer olumsuzluklardan dolayı kırsal göç olabilmektedir (Şen, 2014).

Kırsal bölgelerden diğer bölgelere göçe etki eden çekici nedenler arasında pek çok etmen mevcuttur. Bunların arasında gidecekleri yerlerde gelirlerin bulundukları yerlerden daha fazla olması, şehir yaşamının renkli ve hareketli olması, eğitim ve sağlık gibi sosyal imkânların diğer yerlere göre daha gelişmiş olması gibi etmenler gösterilebilir (Muharrem ve Hamza, 2004).

Dini liderler fakirlik yüzünden başka yerlere göç etmek isteyenleri “Senin kısmetin İstanbul’da” gibi sözlerle göçü teşvik ederlerken, aile büyükleri de, kırsal kesimde iş olmadığından, yeni yetişen gençlere “Boğulacaksan büyük denizde boğul” diyerek göç için telkinlerde bulunmaktadır (Taşçı, 2009).

Kırsal göçe neden olan sosyal ve kültürel nedenlerden bir tanesi de evliliğdir. Kırsal kesimde yaşayan kız ve erkeklerin şehre göç etmiş ve ekonomik durumu iyi olan birisiyle evlenmeleri sonucunda ortaya çıkan göçlerdir. Buna en güzel örnek Türkiye’den Almanya’ya göç etmiş Türk aileleri verilebilir (Yılmaz, 2009).

Türkiye’de araç sayılarındaki artış ve ulaşım imkânlarında büyük değişikliklerin olması, internet, telefon, gazete gibi haberleşme araçları ile uçak, otobüs, otomobil gibi taşıma araçlarının çeşitliliği ve gelişen karayolları, hava alanları, hızlı trenlerin yaygınlık kazanması göçü hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. Ayrıca daha önce göç edenlerin kırsal kesimde kalanlara gelişen iletişim teknolojisi sayesinde bulundukları yerler hakkındaki olumlu bilgiler paylaşımları göçü çekici hale getirmektedir. Ek olarak gazete, televizyon ve medya sayesinde insanlara şehir hayatının güzel tarafları gösterilerek izleyen kırsal kesim insanların göç etmelerinde etkili olmaktadır (Büyükyılmaz, 2017).

Bu araştırmayla, Ağrı ilinde yaşanan kırsal göç incelenerek, kırsaldan kente göç etmek isteyenlerin göç etme istekliliğini etkileyen faktörler, göçün tarıma etkileri ve göç

etmeyen üreticilerin tarımla uğraşmaya devam etme kararlarını etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Halen göç yaşanan ve göç etme potansiyeli oldukça yüksek bir nüfusa sahip olan Ağrı ilinden elde edilecek araştırma bulguları, karar alıcıların veya politika belirleyicilerin daha doğru kararlar almalarına, daha gerçekçi plan ve politikaları hayata geçirmelerine yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada, Ağrı ilinde yaşanan kırsal göç incelenerek, kırsaldan kente göç etmek isteyenlerin göç etme istekliliğini etkileyen faktörler, göçün tarıma etkileri ve göç etmeyen üreticilerin tarımla uğraşmaya devam etme kararlarını etkileyen faktörler Ağrı ili özelinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Toplam 8 bölümden oluşan çalışmanın; giriş, kaynak özetleri, materyal metot bölümünden sonra araştırma bulguları işlenmiş ve tartışma yapılmıştır. 4. bölümde genel hatlarıyla göç kavramları, göç çeşitleri ve nedenleri incelenmiştir. 5. bölümde Türkiye’de iç göç konusuna değinilmiş olup, 6. bölümde Ağrı ili mevcut durum analizi yapılmıştır. 7. bölüm olan araştırma ve bulgular kısmında, işletmelere ait bilgiler yer almaktadır. Genel olarak işletme sahiplerinin demografik özellikleri, işletmelerin arazi varlıkları, hayvan sayıları, çalışan iş gücü sayıları, tarımsal geliri, çiftçilerin köyden göç etmeyi düşünme durumu ve nedenleri hakkında elde edilen bilgiler paylaşılmıştır. 8. ve son bölüm olan sonuç ve öneriler kısmında ise sonuç ve öneriler ortaya konularak araştırma bulguları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Aydın (2018), “Göç Hareketlerinin Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Analizi: Erzincan İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinde, göçün sosyal ve ekonomik etkilerini Erzincan ili özelinde incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma verileri, çiftçilerle yüz yüze yapılan anketlerle toplanmıştır. Çalışmanın evrenini Erzincan’a göç edenler, örneklemi ise Üzümlü ilçesinde yaşayan 400 kişi oluşturmaktadır. Memleketine geri dönmek isteyen 242 çiftçinin %16,1’i çalışmamakta, %23,6’sı sürekli ve ücretli, %23,6’sı ise sözleşmeli ve ücretli çalışmaktadır. Çiftçilerin %14’ü geçici veya mevsimlik işlerde çalışmaktadır. Geri dönmek istemeyen 124 çiftçinin %28,2’si sözleşmeli ve ücretli, %27,4’ü sürekli ve ücretli işte çalışmakta, %21’i ise çalışmamaktadır. Araştırma sonuçları, göçmenlerin çalışma şekli ile geri dönme istekleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve çalışma şekillerine göre geri dönme isteklerinin farklılaştığını göstermektedir.

Bıçkıcı (2011), “Geleceğin Kente İnşası: Çanakkale Kırsalında Göç Eğilimleri” başlıklı makalesinde, Çanakkale’ye bağlı altı köyde gençlerin kente göç etme eğilimlerini incelemiştir. Çalışma, kırdan yaşayan gençlerin kente göç etme nedenlerini ve beklentilerini cinsiyete duyarlı bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada, gençlerin %71,4’ünün gelecekte kente göç etmeyi düşündüğü belirlenmiştir. Erkeklerin göç etme eğilimi kadınlardan biraz daha fazla olsa da, her iki cinsiyette de göç etme isteği oldukça yüksektir. Bu durum, “mecbur memnuniyetlik” kavramının ne kadar işlevsel olduğunu göstermektedir. Hem kadınlar hem de erkekler yüksek göç etme eğilimine sahip olmalarına rağmen, şartlar oluşuncaya kadar köyde kalmayı kabullenmektedirler. İyi koşullar altında göç etme imkânı olmadığı için “mecburi” bir memnuniyet söz konusudur.

Çimen ve arkadaşları (2006), “Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması” başlıklı makalelerinde, Ağrı ilinin geri kalmışlığı nedeniyle burada yaşayan insanların başka yerlere göç etmek istediklerini belirtmişlerdir. Ancak, araştırmaya katılanların %58’i hayatlarından memnun olduklarını ifade etmiştir. Bu sonuç, 2004 yılında DİE tarafından yapılan yaşam memnuniyeti araştırmasının bulgularıyla örtüşmektedir. Araştırmada, memnuniyet ve memnuniyetsizlik nedenleri de

sorulmuştur. Hayatından memnun olanlar, memnuniyet kaynakları olarak ekonomik durum (%35), aile bağları (%27), sosyal ilişkiler (%21) ve sağlık durumunu (%17) belirtirken; mutsuz olanların çoğunluğu (%67) mutsuzluklarını kötü ekonomik koşullara bağlamaktadır.

Kaya (2011), “Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk” başlıklı makalesinde, Ağrı kentinin sağlıklı bir kentsel gelişme ve yapılaşmadan yoksun olduğunu, temel altyapı sorunlarının bile çözülmediğini belirtmektedir. Yoğun göçün etkisiyle, yoksulluğun her yönden hissedildiği bir kent haline geldiğini ifade etmektedir. Kırsal kesimden göç edenlerin, özellikle kenar mahallelerde (Fatih, Yüzüncüyıl, Beşevler, Cumhuriyet, Alpaslan Mahalleleri gibi) plansız ve kent yaşamına uygun olmayan konutlar inşa etmeleri, yoksulluk çemberini genişletmekte ve bireyleri toplumdan dışlamaktadır. Ötekileşen kesimlerin artması, toplumsal yapıyı zedeleyecek boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenle, gerekli önlemler ivedilikle ve planlı bir şekilde alınmazsa, büyük toplumsal çalkantılar ve gerilimler kaçınılmaz olacaktır.

Kaya (2011), “Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk” adlı makalesinde özellikle 1990’lı yıllar ve sonrasında kırsal bölgelerden gelen yoğun göçlerin etkisiyle Ağrı Kenti’nde derin bir yoksulluk ve yoksunluğun yaşandığını belirtmektedir. Yazara göre, ülke milli gelirinde oldukça düşük bir paya sahip bu yoksul kentte göçle birlikte yoksulluk neredeyse yaşam biçimi haline gelmiş ve Ağrı, yoksunluğu kimlik olarak benimsemiş bir şehir haline gelmiştir. Araştırmada, kentteki yoksul hanelerin %32’sinin aylık geliri 300 TL’nin altında ve %76,6’sının da 600 TL’nin altında olduğu, bu durumun kentteki yoksulluğun boyutlarını gösterdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, hanelerdeki birey sayısının yüksekliği (hanelerin %48’inin yedi veya daha fazla birey içerdiği), göç edenlerin açlık sınırının çok altında yaşam koşullarıyla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Kocaman (2012), “Kentsel Alanlara Göç Eden Kırsal Nüfusun Kentsel Uyumu ve Kentlileşme Düzeyi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma: Ağrı Örneği” başlıklı makalesinde, Ağrı’ya göç edenlerin başlıca nedenlerinin ekonomik sebepler olduğunu ve sağlık ile eğitim hizmetlerinin kırsalda yetersizliğinin de etkili olduğunu belirtmektedir. Araştırma bulgularına göre; göç edenlerin göç ettikleri yerlere düzenli

ziyaretler yapmaları ve buralarda kalma sürelerinin gözlemlenmesi, köy yaşamından tamamen kopmadıklarını göstermektedir. Kırsal alanda mülk sahipliği, akrabalık bağları, tarım faaliyetlerini sürdürme ve bu faaliyetlerden gelir sağlama gibi unsurlar, çiftçilerin sosyal ve ekonomik olarak köy ile olan bağlarını büyük ölçüde sürdürdüklerini ortaya koymaktadır.

Özyakışır (2012), “İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul’a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması” başlıklı doktora tezinde iç göç olgusunu incelemeyi hedeflemiştir. Araştırmaya göre, TRA2 Bölgesi'nde meydana gelen göç hareketleri, Petersen'in Beş Göç Tipi Sınıflandırmasında “yönlendirilmiş göç” kategorisine oldukça uygun düşmektedir. Petersen'in sınıflamasına göre, insanlar sosyal ve politik baskılar nedeniyle göçe yönlendirilmektedir ve bu baskılar bazen zorlamaya dönüşmektedir. Bölgenin sosyo-politik yapısının karmaşık olması, kan davası ve töre cinayetlerinin az da olsa yaşanması ve özellikle Ağrı'da yoğun olarak görülen terör faaliyetleri, bireyleri zorunlu göç etmeye yönlendirmektedir. Kısacası, bölgedeki mevcut sosyo-politik koşullar, bireylerin göç etmelerini tetikleyen bir etkiye sahiptir.

Polat (2007), “Ağrı Alt Bölgesi'nde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) Gelir Dağılımı ve Göç (Bir Uygulama)” başlıklı araştırmasında, Ağrı Alt Bölgesi'nde yer alan il merkezlerinde hane halkına yönelik anket çalışmaları yaparak gelir dağılımındaki değişimleri belirlemeyi ve göç eğilimlerini ile nedenlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya göre, sosyal güvencesi olmayan kişilerin göç düşüncelerinin daha az olmasının nedeni, bölgenin sosyo-kültürel yapısı ve yoksulluğun yarattığı çekingenlik olabilir. Bölgedeki dayanışma ve yardımlaşma duygularının güçlü olması nedeniyle bu tür açıklar çeşitli yollarla giderilebilmektedir, bu da göç etmeyi cazip kılmamaktadır. Ayrıca, devletin ilgisinin yetersiz olduğunu düşünen kişilerin göç düşüncelerinin yüksek olması, daha yoğun devlet desteği ile göçün azaltılabileceğini göstermektedir. Araştırmacı, kamusal desteklerin, özellikle bölge insanının ekonomik faaliyetlerini destekleyecek fiziki ve beşerî altyapıyı sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Şahin (2014), “Ağrı İlindeki Göçlerin Yönlendirilmesinde Kamu Yatırımları ve Yatırım Teşvik Belgelerinin Önemi” başlıklı makalesinde, Ağrı ilindeki yatırım teşvikleri ve kamu yatırımlarının, istihdam eksikliği ve işsizlik gibi göçün önemli

sebeplerine olumlu katkı sağlama potansiyelini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma, kırsal bölgelerde hastanelerin uzak olmasının özellikle yaşlı bireyler için göç sebebi yarattığını ve kırdaki ulaşım kısıtlılığının da göçe etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık kaynaklı endişelerden ötürü göçün tetiklenmesinde, Ağrı'nın sağlık altyapısının yetersizliği, hastanelerdeki yatak ve sağlık personeli eksikliği, makine ve teçhizatın yetersizliği, atanan hekimlerin geri dönme isteği ve genellikle ilk görev yerlerinde kalma durumları gibi faktörler etkili olmaktadır. Ayrıca, kamu yatırımlarının genellikle şehir merkezlerine yapılması ve yatırım teşviklerinin de şehir çevresindeki bölgelere yönltilmesi, kişilerin kırsal bölgelerden şehirlere göç etmelerini zorunlu kılmaktadır.

Şen (2015), “Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği” başlıklı araştırmasında, göç edenlerin büyük çoğunluğunun köylerinde tarımla geçinen ve terör nedeniyle işlerini ve geçim kaynaklarını kaybeden insanlar olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmaya göre, terk edilen bölgelerdeki toprakların işlenememesi ve meraların kullanılamaması, tarım faaliyetlerini neredeyse sona erdirmiştir. Ayrıca, terör nedeniyle şehir merkezlerine göç edenlerin, şehirlerdeki iş kapasitesinin yetersizliği ve mevcut işler için gerekli niteliklere sahip olmamaları nedeniyle düzenli iş bulamadıkları ve bu nedenle yoksulluk sınırının altında yaşamak zorunda kaldıkları belirtilmiştir.

Toroğlu (2007) İç Anadolu Bölgesi'ndeki Niğde İl'inde göç istatistiklerine dayanarak net göç açığının mevcut olduğunu saptamıştır. Göçe neden olan faktörler ve göç hareketleri incelenmiş, ilin doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya koşulları göç faktörü olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, ilin doğal ve sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklanan itici faktörleri belirlemiş ve bu faktörler üzerine yapılan araştırmalar sonucunda göç hareketlerinin özelliklerini ortaya koymuştur.

Taşgın (2009), “Erzurum İli Oltu İlçesi Kırsal Kalkınma Potansiyeli ve Göç Sorunu” başlıklı yüksek lisans tezinde, Erzurum İli Oltu İlçesi'nin kırsal kalkınma potansiyelini belirlemeyi ve göç sorununu etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında, Oltu İlçesi'ndeki 65 köyden 1939 işletme incelenmiş ve maksimum ve minimum göç veren köyler arasında 20 köy, Gayeli Örneklem yöntemiyle seçilerek, bu köylerden en fazla ve en az göç veren 10'ar köy analiz edilmiştir. Araştırmanın ana verileri, göç veren köylerdeki çiftçilerle yapılan yüz

yüze anketlerle toplanmıştır. Araştırma bulguları, köylülerin %81'inin köyden göç etmeme beklentisinin, devlet desteği ile tarımın geliştirilmesine bağlı olduğunu ve bu beklentinin göç eğiliminde olan köylerde öncelikli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, bu beklentinin maksimum göç veren köylerde %48 oranında, minimum göç veren köylerde ise %33 oranında yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Ünal (2014), “Göçün Kırsal Değişme ve Tarımsal Üretime Etkisi: Çankırı İli Köyleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinde, Çankırı ilindeki orman köyleri ile ova köyleri arasındaki kırsal yapılar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma, Çankırı'nın Yapraklı ilçesine bağlı iki orman köyü ve Kızılırmak ilçesine bağlı iki ova köyü üzerinde gerçekleştirilmiş bir alan araştırmasını kapsamaktadır. Göç nedenleri incelendiğinde, tarımsal alandaki teknolojik yenilikler nedeniyle emeğe olan ihtiyacın azalması, sanayileşmeyle şehirlerdeki iş fırsatlarının artması, köylerden şehirlere ulaşımı kolaylaştıran ulaşım imkânlarının yaygınlaşması ve arazi verimliliğinin düşmesi gibi etmenler öne çıkmaktadır. Özellikle tarımsal yapıdaki değişiklikler, kırsalda hala temel ekonomik faaliyet olarak kalmaya devam etmekte ve bu durum kente göçü etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu nedenler, çalışmanın yapıldığı örnek köy tiplerinde de göçün başlıca nedenleri arasında yer almaktadır.

Yavuz (1994), “Doğu Anadolu Tarımının Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğal ekolojik ve topografik koşullarının yanı sıra tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan zengin olduğunu ifade etmiştir. Bölge halkının büyük bir kısmının geçim kaynağının tarım ve özellikle hayvancılık olduğunu vurgulayan Yavuz, bölgenin hayvancılık açısından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen önemli yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Bu yapısal sorunlar nedeniyle son 20 yıl içinde nüfus ve sermaye göçünün endişe verici boyutlara ulaştığını ifade etmiştir.

Yavuz ve ark. (2004), “Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kırsal Alandan Göç Etme Eğilimini Etkileyen Faktörlerin Analizi” adlı çalışmayla Kuzey Anadolu Bölgesi'nin Çoruh Havzası'nda kırsal alandan kentsel alana göç arzusu üzerinde etkili faktörlerin analiz edildiği bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında Bayburt, Erzurum ve Artvin illerindeki 30 orman köyünden toplam 600 anket

toplanarak veri elde edilmiştir. Bu veriler üzerinden yapılan analizlerde, arazi miktarı, yaş, eğitim ve hanedeki nüfus istatistikleri önemli bulunmuştur. Sonuçlar, üreticilerin yaşları ile sahip oldukları arazi miktarı arasında ters bir ilişki olduğunu, ancak eğitim ve hanedeki nüfus miktarı ile göç eğilimi arasında doğru bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca, üreticilerin sosyal güvenlik sigortası talebinin göçü azaltabileceği, bölgedeki işletmelerin ekonomik büyüklüğe ulaşması ve sosyal sigortanın yaygınlaştırılmasına yönelik politikaların da göçü azaltıcı bir etkisi olabileceği belirtilmiştir.

Yurttaş ve Güreşçi (2007), “Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği” adlı çalışmayla Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Nahiyesi ve köylerindeki kırsal göçün nedenlerini araştırmış ve göçün tarım üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmalarında, son yirmi yıldır kırsal alanda devam eden göçlerin, bölge nüfusunu azalttığını ve nüfus yapısında değişikliklere yol açtığını tespit etmişlerdir. Bu değişikliklerin bölgenin tarımsal, ekonomik ve sosyal yapısını etkilediğini belirtmişlerdir. Kırsal göçün en büyük etkisinin tarım sektörü üzerinde olduğunu vurgulayan yazarlar, göç sonucu bölgede tarımsal değişimlerin yaşandığını ve tarımın yeniden yapılandırılması için fırsatlar oluştuğunu ifade etmiştir. Bu fırsatların değerlendirilmesiyle tarımsal gelirden bir artış sağlanabileceği ve bu artışın yaşam kalitesini yükseltebileceği sonucuna varılmıştır.

Büyükyılmaz (2017), “Kırsal Göçün Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: İstanbul, Küçükçekmece Örneği” adlı araştırmasında, kırsal göçün nedenlerini ve sosyo-ekonomik etkilerini İstanbul'un Küçükçekmece ilçesi özelinde ele almıştır. Bu çalışmada, Küçükçekmece'nin beş farklı mahallesinde yaşayan 420 kişiye anket uygulanmıştır. İstatistiksel analizler sonucunda, göçlerin ekonomik nedenleri ile göç edenlere sağladığı ekonomik etkiler arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca, göç edenlerin ekonomik etkilerindeki bir birimlik değişikliğin, genel ekonomik sebeplerde de benzer oranda değişim yarattığı belirlenmiştir. Göçlerin ekonomik nedenleri ile göç edenlerin sosyal etkileri arasında da pozitif bir ilişki saptanmıştır; göç edenlerin sosyal etkilerindeki bir birimlik değişikliğin, ekonomik nedenlere aynı oranda yansıdığı görülmüştür. Öte yandan, göçlerin ekonomik etkileri ile göçlerin sosyal nedenleri arasında negatif bir ilişki (yani ilişkisizlik) olduğu ve göçlerin sosyal etkileri

ile sosyal nedenleri arasında da negatif bir ilişki (yani ilişkisizlik) bulunduğu tespit edilmiştir.

Literatür taraması sonucunda Ağrı ili özelinde çiftçilerin kırdan kente göç etme istekliliğini değerlendiren herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede, kırsal göç önemli bir sorun olmasına rağmen, bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar hem sayıca yetersizdir hem de sorunu ve çözüm yollarını tam olarak yansıtmamaktadır. Yapılan çalışmalar genel anlamda Türkiye'deki iç göç hareketlerinin sosyal ve ekonomik etkilerini, mevsimsel göç kavramını ve kırsaldan göç eden kitlenin göç etme nedenlerini yansıtmaktadır. Yapılan çalışmaların Türkiye'deki iç göç hareketliliğini genel olarak değerlendirdiği ve kırsalda yaşayan çiftçilerin kırsal alanlardan kente göç etme istekliliği üzerine etkilerinin araştırılmadan birtakım öneriler getirdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile Ağrı ilinde tarımla uğraşan, geçim kaynağı temelde tarım ve hayvancılığa dayanan çiftçilerin kırsal alandan kente göç etme isteklilikleri, göç etmek isteyen çiftçilerin bu düşünceye sahip olmalarındaki temel nedenlerin araştırılması, yararlanmış oldukları devlet desteklemelerinden memnun olup olmadıkları, kırsalın dezavantajları, kentin cezbedici yanlarının neler olduğu ve kırdan kente göçün önlenmesi için ne gibi önlemler alınması gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmanın bulgularının bölge tarımına ve literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez konusuyla ilgili olarak bugüne kadar yapılmış olan yerli ve yabancı yayınlar, sempozyum bildirileri, yüksek lisans ve doktora tezleri araştırılmış, elde edilen yayınlar incelenmiş ve başlıca çalışmaların özetlerine yer verilmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu araştırmanın ana materyalini, araştırma bölgesi olarak belirlenen Ağrı ili merkez ve ilçelerinde faaliyet gösteren tarım işletmelerinin sahipleri ya da yöneticileri ile yüz yüze yapılan anketlerden alınacak orijinal veriler oluşturmuştur. Bu veriler araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış olan anket formları ile toplanmıştır. Kırsal göç ile ilgili olarak yapılan yerli ve yabancı çalışmalar ile istatistikî bilgiler ise, çalışmanın ikincil verilerini teşkil etmektedir. Araştırma ile ilgili genel bilgiler, Ağrı ilinde bulunan konu ile ilgili devlet ve özel sektör kuruluşları kayıtlarından ve yayınlarından elde edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket sayısının tespitinde; T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Ağrı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü kayıtlarına göre Ağrı ilinde yer alan toplam işletme sayısını gösteren N bilinmesine karşın, bölgede daha önce bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı standart sapma ve varyans değerleri bilinmediğinden, bu gibi durumlarda anket uygulanacak işletme sayısını belirlemek için kullanılan ve Basit Tesadüfî Örnekleme içerisinde yer alan aşağıdaki örneklem formülü kullanılmıştır (Arıkan, 2007; Yamane 2010).

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{(N - 1)D^2 + t^2 \cdot p \cdot q}$$

n= örnek sayısı

N= Popülasyon büyüklüğü

D= Kabul edilen örnekleme hatası (bu çalışmada %10'luk hata kabul edilmiştir.)

t= % 99 önem derecesine karşılık gelen standart tablo değeri

p= Hesaplanması istenen oran

q= 1-p

$$n = \frac{25.284 \cdot 2,576^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{(25.284 - 1)0,5^2 + 2,576^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5} = 165$$

Hesaplanan 165 adet örnek sayısına ihtiyaten fazladan yapılan anketlerin geçerli olanlarının dahil edilmesiyle toplam 185 adet anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan anketin ilçelere göre dağılımı ilçelerdeki işletme sayısına göre oranlanarak bulunmuştur. Buna göre Merkez ilçesinde 36 adet, Diyadin ilçesinde 20 adet, Doğubeyazıt ilçesinde 28 adet, Eleşkirt ilçesinde 26 adet, Hamur ilçesinde 17 adet Patnos ilçesinde 30 adet, Taşlıçay ilçesinde 13 adet ve Tutak ilçesinde 15 adet olmak üzere toplam 185 adet anket gerçekleştirilmiştir. Örnek hacminin belirlenmesinde kullanılan oransal örnek hacmi formülü %10 hata payı ve %99 güven sınırları içerisinde hesaplanmıştır. Anket formlarının hazırlanmasında, deneklerin yaş, eğitim seviyesi, gelir seviyesi gibi tanımlayıcı özellikleri dikkate alınmıştır.

Ağrı İlinde Uygulanan Anketin İlçelere Göre Dağılımı	
İlçeler	Anket Sayıları (adet)
Diyadin	20
Doğubayazıt	28
Eleşkirt	26
Hamur	17
Merkez	36
Patnos	30
Taşlıçay	13
Tutak	15
Toplam	185

3.2. Yöntem

Verilerin analizi aşamasında SPSS 25 (Statistical Packet for Social Sciences) for Windows programı kullanılmıştır. Çalışmada her bir kategorik değişkenin seviyeleri için frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır (Eyduran, 2008).

3.2.1. Likert Ölçeği

Likert ölçeği, birden fazla Likert-tipi sorunun bir araya getirilerek kullanıldığı bir ölçektir. Bu ölçek, tek bir araştırma sorununu yanıtlamak amacıyla iki veya daha fazla Likert tipi soru oluşturmayı ve analiz aşamasında bu soruların ortalama (birleştirilmiş) değerlerini kullanmayı içerir (Clason ve Dormody, 1994). Amacı, tüm soruların birleşik değerlerinden bireylerin bu konulara yönelik ortalama tutumlarını belirlemektir.

Likert-tipi sorular, 1'den başlayarak soruda belirtilen seçenek sayısına göre kodlanır. Bu kodlamada en düşük cevap en düşük rakam (1) ile, en yüksek cevap ise en yüksek rakam ile gösterilir. Bu sıralı kodlama nedeniyle, Likert-tipi sorular sıralı (ordinal) veri olarak değerlendirilir. Ancak, bu sorular aralı (interval) veri değildir. Çünkü kodlama sisteminde kullanılan sayılar arasında matematiksel olarak eşit aralıklar bulunmasına rağmen, bu sayıların temsil ettiği ifadeler arasında eşit bir aralık yoktur (Tavakoli, 2012: 326; Goldstein ve Hersen, 1984, 52).

Likert-tipi soruların analizinde parametrik olmayan testlerin kullanımı konusunda genel bir görüş birliği bulunmasına rağmen, Likert ölçeğinin analizinde hangi testlerin kullanılacağına dair iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşü benimseyen uzmanlara göre, sıralı (ordinal) veri her zaman ordinal veridir ve hiçbir şekilde aralı (interval) veri olarak değerlendirilemez (Jamieson, 2004). Bu nedenle bazı araştırmacılar, ordinal veri analizinde parametrik testlerin kullanılmasını “istatistiksel analizin yedi ölümcül günahından biri” olarak nitelendirmişlerdir (Kuzon, Urbanek, and McCabe, 1996).

3.2.2. Cronbach Alpha Güvenirlik Testi

Cronbach Alfa, ölçekte yer alan sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırır. Ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır ve bir ölçekteki sorunun varyansları toplamının genel varyansa ortalaması ile elde edilir. 0 ve 1 arasında değer alan bu katsayı (Cronbach) Alfa katsayısı olarak adlandırılır (Kalaycı, 2005).

Hesaplanan Alfa sayısı, birime ait toplam skorun ölçekteki bir soruya ait puanların toplanması ile elde edilen ölçeklerde, soruların benzerliğini ya da yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Eğer sorular standartlaştırılmış ise bu katsayı soruların ortalama korelasyonundan ya da kovaryansından elde edilir (Kalaycı, 2005).

Sorular arasındaki korelasyon negatif ise Alfa yöntemi ile hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı da negatiftir. Bu katsayının negatif çıkması güvenilirlik modelinin bozulmasına neden olur. Diğer bir deyişle, kullanılan ölçeğin toplanabilirlik özelliğinin bozulduğunu ifade eder (Kalaycı, 2005).

Alfa (α) katsayısına bağlı ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2005);

- $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

3.2.3. Binary Lojistik Regresyon Model

Regresyon yöntemleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki sebep-sonuç ilişkisini belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak tahminler yapmak amacıyla kullanılan istatistiksel yöntemlerdir. Bu yöntemle, değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayan matematiksel modeller oluşturulur ve bu modeller regresyon modelleri olarak adlandırılır (Birkes ve Dodge, 1993). İki değişken arasındaki regresyon denklemini bulmak için kullanılan yöntemlerden biri En Küçük Kareler (EKK) yöntemidir. Ancak, bağımlı değişken nominal ölçekli olduğunda EKK yöntemi yetersiz kalır çünkü EKK yönteminin varsayımlarından biri bağımlı değişkenin normal dağılım göstermesidir (Kalaycı, 2010). Bağımlı değişken nominal ölçekli olduğunda bu varsayım sağlanamaz. Bu durumda, bağımlı değişkenin iki veya daha fazla seçeneekli nominal ölçekli olduğu modellerde lojistik regresyon yöntemi daha uygundur (Leech ve diğerleri, 2005). Lojistik regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin normal dağılım göstermesi ve kovaryanslarının her grup düzeyinde eşit olması gibi varsayımlar aranmaz. Lojistik regresyon modeli şu şekilde ifade edilir:

$$L = \ln \left[\frac{P_i}{1 - P_i} \right] = b_0 + b_1 X_i + e_i$$

Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin ölçüldüğü ölçek türüne ve seçenek sayısına göre üç farklı kategoriye ayrılır. Bağımlı değişken iki kategorili ise “İkili (Binary) Lojistik Regresyon Analizi” olarak adlandırılır. Bağımlı değişken birden fazla kategoriye sahipse “Çok Kategorili (Multinomial) Lojistik Regresyon” olarak bilinir. Eğer bağımlı değişken sıralama ölçeği ile ölçülmüşse, bu analiz “Sıralı (Ordinal) Lojistik Regresyon” olarak adlandırılır (Stephenson ve diğerleri, 2008).

Binary lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin 0 ve 1 gibi ikili (binary) değerler aldığı veya birden fazla düzey içeren kesikli değişken olduğu durumlarda, normallik varsayımının sağlanamaması nedeniyle doğrusal regresyon analizine en iyi alternatiflerden biridir. Bu analizde, bağımlı değişken kategorik olup, bağımsız

değişkenler sürekli, kategorik veya ikili olabilir. Bu araştırmada, bağımlı değişkenin iki seçenekli kategorik bir değişken olması ve bağımsız değişkenlerin sürekli ve kategorik verilerden oluşması nedeniyle Binary Lojistik Regresyon analizi uygulanmıştır.

Regresyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yapısı ve derecesi ile ilgilenmektedir. Regresyon modeli;

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \dots + \beta_i X_i + u = \beta X_i + \epsilon_i$$

şeklindedir.

Y : Bağımlı (sonuç) değişken olup, belli bir hataya sahip olduğu varsayılır.

X_i : Bağımsız (sebep) değişken olup hatasız ölçüldüğü varsayılır.

β_0 : Sabit olup $X=0$ olduğunda Y'nin aldığı değer gösterir.

β_i : Doğrunun eğimi veya regresyon katsayılarıdır. Regresyon katsayıları olup, X_i 'in kendi birimi cinsinden 1 birim değişmesine karşılık Y'de kendi birimi cinsinden meydana gelecek değişme miktarını ifade etmektedir.

ϵ : Şansa bağlı hata değeridir. Yani, bir hata değerinin diğer bir hata değerinden etkilenmediği demektir.

Araştırmada çiftçilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde kullanılan değişkenler Çizelge 3.1'de verilmektedir.

Çizelge 3.1.'de çiftçilerin kırsal alandan kente göç etme istekliliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde kullanılan değişkenlerin beklenen etkileri incelendiğinde cinsiyet, okuryazar olma durumu, devlet desteğinden faydalanma durumu, traktör varlığı, yaş, tarımsal gelir, arazi varlığı, tarımsal deneyim ve hane halkı sayısı değişkenleri ile kırsal alandan kente göç etme istekliliği arasında negatif bir etki olacağı beklenmektedir. Çiftçilerin cinsiyet faktörü değiştikçe kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması, okuryazar olmama durumu arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması, devlet desteğinden faydalanma durumu arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması, traktör varlığı arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması, yaş arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması, tarımsal gelir arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması,

azalması, arazi varlığı arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması, tarımsal deneyim arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması ve hane halkı sayısı arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin azalması beklenmektedir.

Yine Çizelge 3.1.'de çiftçilerin kırsal alandan kente göç etme istekliliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde kullanılan değişkenlerin beklenen etkileri incelendiğinde medeni hal, eğitim durumu (okuryazar, ilkokul, ortaokul, lise, ön lisans ve üzeri), kronik hastalık, konum, işletmenin İlçe merkezine uzaklığı ve ailedeki çocuk sayısı değişkenleri ile kırsal alandan kente göç etme istekliliği arasında pozitif bir etki olacağı beklenmektedir. Çiftçilerin medeni hal faktörü değiştikçe kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin artması, eğitim düzeyi arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin artması, kronik hastalık durumu arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin artması, konum değiştikçe kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin artması, işletmenin İlçe merkezine uzaklığı arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin artması ve ailedeki çocuk sayısı arttıkça kırsal alandan kente göç etme istekliliğinin artması beklenmektedir.

Çizelge 3. 1. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Değişkenlerin Tanımı	Beklenen Etki
Bağımlı Değişken		
GOCDUSUNCE	0.Göç Etmeyi Düşünmüyor 1.Göç Etmeyi Düşünüyor	
Bağımsız Değişkenler		
Kategorik Değişkenler		
CINSİYET	1 Kadın 2 Erkek	-
MEDENİHAL	1 evli 2 bekar	+
EGITIM	1 Okuryazar değil	-
	2 Okuryazar	+
	3 İlkokul	+
	4 Ortaokul	+
	5 Lise	+
	6 Ön lisans ve üzeri	+
DEVLETDES	0 yok 1 var	-
TRAKTORVAR	0 yok 1 var	-
KRONIKHASTALIK	1 hayır 2 evet	+
KONUM	1 ova 2 dağlık 3 orman köyü 4 diğer	+
Sürekli Değişkenler		
YAS	Yaş (yıl)	-
TARGELIR	Tarımsal Gelir (TL)	-
ARAZIVAR	Arazi Varlığı (da)	-
DENEYIM	Tarımsal Üretim Deneyimi (Yıl)	-
ILCEUZAKLIK	İşletmenin İlçe Merkezine Uzaklığı (Km)	+
HANEHALK_	Ailedeki Toplam Kişi Sayısı	-
COCUKSAY	Ailedeki Çocuk Sayısı	+

4. GENEL HATLARIYLA GÖÇE BAKIŞ

4.1.Göç Kavramı

“Göç, insanların gelecekteki yaşamlarını bir kısmını veya tamamını geçirmek için bir yerden başka bir yere yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi hareketliliklerdir (Demir, 1997). Göç, bireylerin veya grupların bulundukları yerleşim yerinden başka bir coğrafi bölgeye, kendi kararlarıyla veya zorunlu olarak, kalıcı ya da geçici bir süre için yaptıkları yer değiştirme olarak tanımlanabilir. Aynı şekilde, göç olgusu, coğrafi yer değiştirmenin bireyler veya topluluklar üzerinde yarattığı ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve psikolojik etkilerle ortaya çıkan gelişim ve değişim süreci olarak da ifade edilebilir (Adıgüzel, 2016). Kandemir (2010) göçü, insanların refahlarını artırmak amacıyla, yaşadıkları coğrafi bölgeyi terk edip, başka bir coğrafi bölgeye yerleşmeleri şeklinde tanımlarken, başka bir tanıma göre; göç, nüfusun belirli bir zaman diliminde bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine hareket etmesidir (Gündüz ve Yetim, 1997).

Doğanay (1997), Göçü, insanların bireysel olarak, aileleriyle veya gruplar halinde, sürekli yaşadıkları yerleri terk ederek, geçici veya kalıcı olarak başka bir yerde yaşamaya gitmeleri olarak tanımlamaktadır. Keser (2011)’e göre ise göç, bireylerin veya toplulukların yaşadıkları fiziki, beşerî ve idari sınırları aşarak yeni bir coğrafi alana doğru gerçekleştirdikleri nüfus hareketidir ve bu nedenle heterojen bir toplumsal olgudur. Bu olgu, yer, zaman, amaç ve gerçekleşme biçimi gibi unsurlara bağlı olarak ulusal veya uluslararası, yerel, kırsaldan kente, kentten kırsala, kentten kente veya kırsaldan kırsala, uzun veya kısa süreli, zorunlu veya geçici, kalıcı, bireysel veya toplumsal gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir olarak ifade ederken, Akkayan (1979), göçler, ülkelerin veya daha küçük toplulukların nüfusunun artış veya azalışını doğrudan etkileyen önemli faktörlerden biridir ve nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişikliklere yol açar demektedir. Bu değişikliklerin, göç alan ve göç veren bölgelerde zıt şekilde gerçekleştiğini, göç alan bölgenin nüfusu artarken, göç veren bölgenin nüfusu azaldığına işaret etmektedir. Ayrıca göç eden kitlenin cinsiyet ve yaş gruplarına bağlı olarak, göç alan bölgelerde bu özellikler açısından yoğunlaşmalar, göç veren bölgelerde ise azalmalar görüldüğünü, aynı şekilde nüfusun okur-yazarlık, eğitim, iş ve meslek

bilgisi gibi niteliklerinde de yapısal değişikliklere neden olduğuna dikkat çekmekte ve bu değişikliklerin, toplumun yapısını, kültürünü, ekonomik ve politik kurumlarını, göçün hacmiyle doğru orantılı olarak kısa sürede etkiler demektir.

Göç, belirli bir zaman diliminde bireylerin veya insan topluluklarının, kendi iradeleriyle yaşadıkları yerden ayrılarak başka bir coğrafi bölgeye taşınmaları olarak tanımlanabilir (Özer, 2004). Göç, sadece yer değişikliği anlamına gelmez; bu süreçte bireyler, yeni sorunlarla da karşılaşabilirler. Bu sorunların başında, yeni coğrafyanın kültürüne ve toplumsal değerlerine uyum sağlama süreci gelir. Göç olgusuna bakış açısı kişiden kişiye değişebilir. Bazı insanlar, yaşadıkları yerin sunduğu imkanların yetersizliği nedeniyle göç ederken, bazıları daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmak için göç etmektedir. Örneğin, daha yüksek gelirli işlerde çalışmak veya eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi olanaklardan daha fazla faydalanmak amacıyla göç edenler de vardır (Tekeli, 1998).

Yapılan göç tanımlarına detaylı baktığımız zaman göçün temelinde insan veya insan topluluklarının bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine hareketi yer almaktadır. Bu göç hareketini psikolojik, sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik olarak birçok nedene bağlamak mümkündür. İnsanlar bu göç hareketiyle birlikte daha rahat bir yaşama, daha refah bir seviyeye sahip bir hayata kavuşmayı arzulamaktadır. Ancak her göç hareketi sonrası arzu edilen yaşantıya ulaşılması kesin değildir. Yine daha iyi iş imkanları, sağlık hizmetlerine yakınlık ve daha iyi eğitim olanakları da göçü etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır.

4.2.Göç Türleri

Göç, nedenleri ve sonuçlarına göre çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bu göçler, bir veya birden fazla göç türüne dahil olabilir. Bu kategoriler genellikle iç göç, dış göç, gönüllü göç, zorunlu göç, mevsimlik göç ve beyin göçü gibi farklı grupları içerir. Ülkemizde, bu göç türleri arasında en yaygın olanının iç göç olduğu bilinmektedir. Literatürde birçok göç tipi tanımlanmış olsa da temel göç türleri dört ana başlık altında incelenmektedir.

4.2.1. Zorunlu Göç

Zorunlu göç, çeşitli nedenlerle bölge ve şehirlerde meydana gelir. Bu göç türü, özellikle siyasi tehditler, terör olayları, kan davaları, arazi anlaşmazlıkları, miras

sorunları ve doğal afetler gibi sebeplerle, kişilerin kendi iradeleri dışında ve zorunlu olarak gerçekleşir (Solak, 2016). Zorunlu göçler, kişilerin belirli bir baskı altında, kısmen ya da tamamen kendi kontrolleri dışında gerçekleşen yer değiştirme hareketleri olarak tanımlanabilir (Tuzcu, 2008). Örneğin, Keban Barajı'nın inşası sırasında baraj yapım bölgesinde yaşayanların göç etmek zorunda kalması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Akkayan, 1979).

Bölgeler arasında birbirinden bağımsız zorunlu göç örnekleri görmekteyiz. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde meydana gelen zorunlu göçler ile Karadeniz veya başka bir bölgede gerçekleşen göçler arasında farklı nedenlerden kaynaklanan birçok etken bulunabilir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki zorunlu göçler genellikle terör olayları, kan davaları ve miras sorunları gibi nedenlerle gerçekleşirken, Karadeniz Bölgesi'nde ise olumsuz iklim koşulları ve yer şekillerinin (sel, heyelan vb.) yarattığı doğal afetler nedeniyle nüfus kaybı yaşanabilir. İnsanlar, daha iyi yaşayabilecekleri ve kendilerini güvende hissedebilecekleri yerlere doğru göç etme kararı alabilirler. Bu durum, zorunlu göç kavramı olarak adlandırılmaktadır (Evliyaoğlu, 2023). Türkiye'deki zorunlu göçlere verilebilecek en önemli örneklerden biri, Türkiye ve Bulgaristan arasında gerçekleşen ve boyutları bakımından Cumhuriyet tarihinin en büyük dış göçü olan 1989 göç dalgasıdır (Çağlayan, 2007).

4.2.2.Gönüllü Göç

Gönüllü göç, bireylerin herhangi bir baskı olmaksızın tamamen kendi istekleri doğrultusunda göç etmeleridir. Birey, ailesinin ve kendisinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla göç eder. (Çalış, 2009). Bu göç türünde zorlama olmadığı için insanlar gönüllü olarak göç eder. Gönüllü göç, bireylerin kişisel tercihleri ve arzuları doğrultusunda, herhangi bir zorlama olmaksızın, özellikle yaşadıkları yerin memnuniyetsiz ve itici şartlarının yarattığı sorunlardan dolayı farklı bir bölgeye yaptıkları mekân değişikliği olarak tanımlanır (Evliyaoğlu, 2023). Bu tür insan hareketliliğine gönüllü göç denir.

Bir başka tanıma göre, gönüllü göçler; kişilerin maddi kazanç elde etme, hayatlarında yenilikler yapma, macera arama veya geleceğini güvence altına alma gibi bireysel istekleri doğrultusunda, herhangi bir zorlama olmaksızın gerçekleştirdikleri göçlerdir. (Oğuz, 2004). Bu göç türü, özellikle ekonomik sebeplerle gerçekleşmekle

birlikte, eğitim, aile birleşimi, mesleki nedenler veya seyahat gibi çeşitli sebeplerle de meydana gelir. Gönüllü göçün en belirgin özelliği, kararın alındığı tarihten itibaren başlaması ve bu sürecin bireyin kişisel ve özgür iradesiyle gerçekleşmesidir (Çiçekli ve Demir, 2013).

4.2.3.Dış Göç

Bireylerin uzun süre kalmak amacıyla yerleşmek veya çalışmak için ülke sınırlarını aşarak gerçekleştirdikleri göçe dış göç denir (Kızılkaya, 2014). Dış göçün temel noktası, ülke sınırının geçilmesi ve başka bir ülkeye sürekli veya geçici olarak çalışmak ya da yerleşmek amacıyla göç edilmesidir. Dış göç genellikle az gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerden, gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşir (Tezcan, 2000). Bu göçün amacı, iç göçle aynı doğrultudadır. Yani, bireylerin yaşam standartlarını yükseltme ve daha fazla gelir elde etme arzusu, onları ülkelerinin sınırlarını aşmaya yöneltir.

Kandemir, 2010 yılında göçü iktisadi gelişme sürecinde incelemiştir. “Göç, özgür insanların refah arayışıdır.” demektedir. Refahlarını artırmak isteyen insanların, göç ettikleri yerde daha iyi iş, daha yüksek gelir, iyi bir eğitim ve sağlık hizmetlerine kolay erişim gibi unsurların etkisiyle hareket ettiklerini ve bu temel unsurların biyolojik yaşamlarının devamı için gerekli olduğunu belirtmektedir. Göç teorilerinin daha çok dış göçü açıklamaya yönelik çalışmalar yaparak göç sürecine odaklandığını ve göç alan ve veren yerlerin gerçek hayatla örtüştüğünü ifade etmektedir. Göç edenlerin, istihdam sağlama, yüksek gelir elde etme ve devlet hizmetlerinden daha iyi yararlanma amacı taşıdığını belirtmektedir. Batılı ülkelerin, sanayileşme ve işgücü yetersizliği nedeniyle kırsal nüfusu şehirlere çekerek göç aldığını vurgulamaktadır. Türkiye’de göçlerin sebeplerinin, nüfus artışıyla tarımsal toprak miktarının azalması, düşük gelir düzeyi, kırsal kesimde iş sahasının azlığı, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları açısından bölgeler arası farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin sosyal güvencelerinin olmaması ve pek çok olumsuz etkiye rağmen; şehirlerin çekiciliği, sanayinin gelişmesi, sosyal güvenceli iş, eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler gibi nedenlerle şehirlerin göç aldığını ifade etmektedir. Ayrıca, teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim araçları sayesinde göçün hızlandığını belirtmektedir. (Kandemir, 2010).

Türkiye’de ekonomik, sosyal ve kültürel değişimin en önemli sebeplerinden biri, nüfusu fazla olan kırsal bölgelerden, nüfusu az olan kentsel bölgelere doğru gerçekleşen

iç göçlerdir (Güreşçi, 2010). Zamanla kentlerde nüfusun artması, suç oranlarının yükselmesine ve kenar mahallelerde kimlik arayışı ve bunalımların kentsel sorunları ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Bu durum, kente göç eden köylülerin tekrar köylerine dönmelerine yol açarak köylerin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Bireylerin, başkalarına ihtiyaç duymadan istedikleri yerde yaşama özgürlüğüne sahip olduklarını belirtmektedir.

4.2.4. İç Göç

Bireylerin çeşitli nedenlerle, yaşadıkları ülkenin sınırları içinde farklı bir yerleşim yerine gitme eylemine iç göç denir (Öztürk ve Altıntepe, 2008). Göçlerin temel sebebi ister yurt dışına ister yurt içine olsun, genellikle ekonomiktir. Bu nedenle, sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde iş olanaklarının fazla olması, bu bölgelere göçü artırmaktadır.

Herhangi bir ülke içinde, bölge, şehir, kasaba veya köy gibi yerlerden başka bir yere yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketlerine iç göç denir (Büyükyılmaz, 2017). İç göç, aynı ülke sınırları içinde gerçekleşir ve ülkenin toplam nüfusunu değiştirmez, ancak bölgeler arasındaki nüfus dengesini etkileyerek değişikliklere yol açar.

Türkiye, iç göç olgusuyla 1900'lü yılların ortalarında tanışmıştır. Bu dönemde tarımda makineleşme, kalkınma ile ortaya çıkan bölgesel farklılıklar ve nüfus artışı gibi nedenler, gelişmiş bölgelere doğru göçü tetiklemiştir (Topbaş, 2007).

İç göçler arasında, kırsal alanlardan şehirlere yapılan göçler önemli bir yer tutar ve bu, dünyada ve Türkiye'de en yaygın göç türüdür (Tüfekçi, 2002). Kırsaldan şehre olan iç göç nedeniyle şehirlerin çevresi hızla dolmakta, üretim ve dağıtım yapısı değişmektedir. İç göçler, kentsel hizmetlerin kalitesini de düşürmektedir. Planlama ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle eşit yatırım olanaklarına sahip olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, bu tür göçlerin etkisiyle bazı şehirler büyümekte ve bu şehirlerin çevresi düzensiz ve plansız yerleşimlerle dolmaktadır.

Göçle birlikte, bölgenin veya ilin nüfusunda bir azalma yaşanır. Ayrıca, göç veren ilin sadece nüfusu azalmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel değerleri de kaybolur veya azalır (Özer, 2004). İç göç sırasında, küçük yerleşim yerlerinden büyük şehirlere, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru nüfus hareketi gerçekleşir. Bu durum, şehirlerin çevresinde bir yoğunlaşmaya neden olur ve bu nedenle

Üretim ve dağıtım yapısındaki değişikliklerle birlikte kentsel hizmetlerin kalitesinde de bir düşüş yaşanır (Bulak, 2015).

İç gç genellikle dört ana kategoriye ayrılır (Akkayan, 1979). Bu kategoriler şunlardır:

- a) şehirden şehre gç
- b) Kırsal alandan kırsal alana gç
- c) şehirden kırsal alana gç
- d) Kırsal alandan şehre gç şeklinde gerçekleşir.

4.3. Göçün Nedenleri

İnsanların hem ülke içinde hem de ülkeler arasında gç etme nedenleri oldukça çeşitlidir ve tek tek incelemek zordur. Ancak, genellikle göçlerin temelinde ekonomik faktörlerin yattığı söylenebilir. Göçmenler, iş veya daha iyi iş imkanları bulmak ve ailelerinin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla gç ederler. Özellikle makineli tarımın gelişmesiyle birlikte tarım işçilerine olan ihtiyaç azalmış, bu da tarım işçilerinin kırsal alanlardan şehirlere iş bulmak için gç etmelerine neden olmuştur. Ayrıca, gelişen şehirler ve sanayileşen bölgelerin artması, iş arayan kişilerin bu bölgelere göç etmesini teşvik etmektedir (Fichter, 1994).

Göç etme düşüncesinin temelinde daha çok ekonomik nedenlerin yer almakta siyasi, sosyal, çekici, itici ve iletici nedenler sıralanmaktadır.

4.3.1. Ekonomik Nedenler

Bölgesel gç modellerinde, karşılaştırmalı ekonomik fırsatların temel itici güç olduğu öne sürülmektedir. Bu görüşe göre, istihdam, ücret ve maaşlar gç kararlarının ana nedenleridir (Rogers, 1967). Özetle, i gç, insanların ekonomik fırsatlara ulaşmasında önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

Nüfus artışı ve tarım sektöründeki gelişmeler, kırsal alanlarda istihdam olanaklarının azalmasına yol açmıştır (ner, 1986). Bu nedenle, bireyler daha fazla kazanç elde edebilecekleri bölgelere göç etmeye başlamıştır.

Ekonomik nedenler, kırsal bölgelerdeki işsizlik ve sosyo-ekonomik faaliyetlerdeki düşüş nedeniyle kırsal kesimden kentlere göçün başlıca sebeplerindendir

(Murat, 1996). Bu nedenle, kırsal kesimde yaşayan gençlerin çoğu, işsizlik ve yetersiz istihdam olanakları yüzünden ya da düşük gelirli işlerin olumsuz koşulları nedeniyle kentlere göç etmektedir.

İnsanların göç etmesine neden olan ekonomik faktörlerden biri de kentlerde sanayi, hizmet ve ticaret gibi sektörlerin gelişmiş olmasıdır (Şenyapılı, 1981). Bu gelişmeler, işportacılık, hamallık, hizmetçilik ve değnekçilik gibi marjinal iş sektörlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle, özellikle işsizlik nedeniyle köyden kente gelen nüfus, bu marjinal işler sayesinde kentte kendilerine yeni bir yaşam alanı oluşturabilmiştir.

Ekonomik nedenler genel anlamda büyük şehirlere göç şeklinde yorumlansa da aslında temelinde bireylerin daha iyi maaş alma, daha rahat çalışma koşulları, daha refah bir yaşam seviyesi ve daha konforlu bir hayat arayışları yatmaktadır.

4.3.2. Siyasi Nedenler

Göçlerin siyasi ve politik nedenleri, ülkeler veya bölgelerde huzursuzluk ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır (Başel, 2003). Savaş, darbe, iç çalkantılar, terör ve kuraklık gibi durumlar, açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan insanların ihtiyaçlarının karşılanamamasına yol açar. Ayrıca, seyahat, yerleşme ve ticaret gibi nüfus hareketlerine konan kısıtlamaların kaldırılması da göçlerin artmasına neden olmaktadır.

1980'li yıllardan sonra ülkemizde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde terör nedeniyle meydana gelen göçler, insanların iradeleri dışında aniden gerçekleşmiş ve yaşanmaz hale gelen köyler boşaltılarak şehirlere yoğun bir nüfus hareketi olmuştur.

4.3.3. Sosyo-Psikolojik Nedenler

Köy ve kent, yaşam düzeyi ve koşulları açısından birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılıklar, insanları psikolojik olarak göç etmeye teşvik eder. Kentlerin, kırsal alanlara göre birçok alanda daha fazla olanağa sahip olduğu bilinir. Kentin özgür havası, kentli olmanın gururunu yaşama isteği, köylü kimliğinden sıyrılıp kendini kentli olarak görme arzusu, sosyal yaşam, eğitim ve sağlık gibi olanakların kentlerde daha gelişmiş olması, kentin çekiciliğini artırır ve kırsal alanlardan kente göçü teşvik eder. Bu faktörler, sosyo-psikolojik nedenler olarak adlandırılır (Keleş, 1976).

Göç eden kişiler, özellikle hemşerileri ve kendilerine yakın hissettikleri gruplarla vakit geçirmeyi tercih ederler. Bir yandan kimlik ve kişiliklerini korumaya çalışırken,

diğer yandan göç ettikleri kültürü anlamaya ve o kültüre uyum sağlamaya çalışırlar. Bu süreçte, yeni kültürdeki insanlar gibi yaşamak, giyinmek, davranmak, konuşmak ve para kazanmak isterler. Ancak, bu yaşam tarzını sürdürecekt maddi imkanlara sahip değillerse, saldırganlaşabilir, hırsızlık yapabilir ve suç işleyebilirler. Bu durum, onların topluma küsmelerine ve moral değerlerini kaybetmelerine yol açar. Sayılarının artması, toplum dokusu için bir tehdit oluşturabilir ve daha fazla dışlanmalarına neden olabilir. Bu da kültürler arası bocalama ve çatışmaları hızlandırır (Balcıoğlu, 2007).

Göçmenler genellikle geçmişte bıraktıkları şeylerin eksikliğini hissederler. Bilinçsizce, insanları, doğayı ve burada olmayan her şeyi özlerler. Bu durum, göçmenlerin bir yere ait olma duygusunu zedeler ve yaşadıkları toplumda güvensizlik hissetmelerine yol açar. Eski toplumlarında doğal ve önemli olan yargıların yeni toplumda anlamsızlaştığını fark ederler. İki toplumun değer yargılarını kıyaslamak, göçmenlerin iç dünyasında ve aile yaşamında çelişiklere neden olur. Özellikle dil değişikliği, kişinin kendine güvenini sarsar ve aşağılık psikolojisine sürükler (Şahin, 2001). Bu boşluğu doldurabilecek, kendilerine destek olabilecek akraba veya yakın ilişki kurabilecekleri birilerini bulamazlarsa, yoksullukla mücadele etmek zorunda kalırlar. Sonuç olarak, yoksulluktan kurtulmak için göç edenlerin yoğun olduğu mahallelerde, hem 18 yaşından küçük hem de iş ve konut piyasasında yer bulamayan, yalnız kalan, yetişkin yaşta bir mesleği olmayan kişilerden oluşan ve yoksullaşan bir grup ortaya çıkar. Bu grup, zamanla topluma karşı kitlesel bir saldırganlık sergileyebilir ve toplumu tehdit eder hale gelebilir (Balcıoğlu, 2007).

Tüm bu olumsuz duygular, göçmenler üzerinde güçlü bir kaygı oluşturarak onları aşırı strese sürükler. Stresin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri ve stresle başa çıkma mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle, göç eden bireyler fizyolojik ve psikolojik kökenli birçok sağlık problemiyle karşı karşıya kalabilirler. Göç olgusu, bireyler açısından stresi artıran bir durum olmakla birlikte, her göçmen aynı aşamaları deneyimlemez. Ruh sağlığı açısından tüm göçmenlerin riskli grupta olduğu söylenemez. Göçmenler arasında ruhsal durumların farklılık gösterdiği, psiko-sosyal bakım alma konusunda ülkenin sağlık politikalarının etkili olduğu ve göçmenlerin bu bakıma ihtiyaç duydukları yapılan çalışmalarla belirtilmektedir (Tuzcu ve Bademli, 2014).

4.3.4. İtici ve Çekici Nedenler

Köyden kente olan iç göçlerin nedenlerinden biri, köyün itici ve kentin çekici özellikleridir. Köydeki itici faktörler arasında hızlı nüfus artışı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, toprağın miras yoluyla paylaşılması ve bazı kişilerde yoğunlaşması, tarımda makineleşme sonucu ortaya çıkan işsizlik, terör ve güvenlik sorunları yer alır. Kentin çekici faktörleri ise köy-kent gelir farklılığı, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri, kentin cazibesi, ulaşım ve iletişim olanakları, iş bulma ümidi, daha yüksek yaşam standardı isteği ve kentlerdeki toplumsal ve kültürel olanaklardan yararlanma imkânlarıdır (İçduygu, Sirkeci ve Aydıngün, 1998).

İtici nedenler arasında yoksulluk, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin yetersizliği, düşük gelir düzeyi, sınırlı iş olanakları, olumsuz iklim koşulları ve doğal afetler, yetersiz altyapı hizmetleri, terör ve kan davaları gibi faktörler yer alır. Bu nedenler, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin, bu imkanların daha iyi olduğu kentlere göç etmelerine zemin hazırlar. (Tüfekçi, 2003).

Kentlerdeki istihdam olanakları, işgücü artış hızına göre daha yavaş gelişse de, sanayideki yüksek ücretli işler insanların göç etmesine neden olan çekici faktörler arasındadır. Kırsal kesimdeki iş ve yaşam koşulları, kentlere kıyasla daha az avantajlı olduğu için, bu durum sürekli olarak kentlere doğru göçü tetiklemektedir (Sencer, 1979).

4.3.5. İletici Nedenler

Ulaşım (hava, kara ve deniz taşımacılığı), iletişim ve teknoloji alanlarındaki ilerlemeler, insanların göç etmesine neden olan önemli iletiler unsurları olarak kabul edilmektedir. Özellikle teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte, televizyon, radyo ve bilgisayar gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bu araçların çoğu evde kullanılabilir hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların, kendi hayatları dışındaki insanların yaşamları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamış ve göç etmelerini kolaylaştıran bir etken olmuştur. Sanayi devrimine geçişle birlikte, ulaşım hizmetlerindeki ilerlemeler kentleşme sürecini hızlandırmış ve bireylerin göç etmesini kolaylaştıran önemli faktörlerden biri olmuştur. Kara ve hava yollarının gelişmesiyle birlikte, taşıma araçlarının sayısı artmış ve bu gelişme, kırsal kesimde yaşayan insanların kentlere daha kolay ve hızlı bir şekilde göç etmelerine olanak sağlamıştır (Kasapoğlu, 1997).

4.4. Türkiye’de İç Göç

Ülkemizin stratejik konumu ve coğrafi özellikleri nedeniyle yüzyıllar boyunca bu topraklarda göç hareketleri yaşanmıştır.

4.4.1. 1923-1950 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında artan savaşlar, göç hareketlerini hızlandırmıştır. Savaşların kazanılması ve kaybedilmesi sonucunda Anadolu, hem göç vermiş hem de yoğun göç almıştır. Balkanlar’dan Anadolu’ya göç edenlerin sayısının yaklaşık 1.124.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir (Danış, 2004).

Cumhuriyetin ilanından sonra, az da olsa nüfus hareketliliği devam etmiştir. Bu hareketlilik genellikle kırdan kente veya bir kentten başka bir kente doğru olmuştur (Özdemir, 2008). Devletin yaptığı atamalar ve mevsimlik işçilerin göçleri gibi düşük yoğunluklu göçler de yaşanmıştır. Özellikle öğretmenlerin Anadolu’nun çeşitli bölgelerine atanması bu dönemin göç hareketleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca, askeriye atamaları, zorunlu görevler ve hükümetin eğitim, sağlık ve ulaştırma hizmetlerini tamamlamak için taşra bölgelerine yaptığı sivil atamalar da bu dönemin göç hareketlerini oluşturmuştur (Özbay ve Yücel, 2001).

1950 öncesinde Türkiye’deki iç göçler, mevsimlik göçlerin artış gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, toprağın yetersiz olduğu ve toprak-insan dengesinin sınırına ulaşıldığı köylerde, toprakların genişletilme imkânı bulunmadığından dolayı toprak parçalanması ve topraktan kopma, yani göçler başlamıştır (Akşit, 1999). 1929 ve 1950 yılları arasında, iç ve dış göçler kolaylaştırılmıştır. Bu dönemde, Türkiye’nin ilk nüfus politikası olarak ekonomik nedenlere dayanan hızlı nüfus artışı hedeflenmiştir (Doğan, 2013).

Türkdoğan (2004). “Kırsal alanlardan şehir merkezlerine doğru gerçekleşen nüfus hareketi, ülkemizin en önemli sorunlarından biridir. Tarımsal alandaki teknolojik gelişmeler nedeniyle insan gücüne olan ihtiyaç azalmış ve kırsal bölgelerde işsiz kalan insanlar şehir merkezlerine göç etmeye başlamıştır. Türkiye’de kırsal göçü tetikleyen başlıca nedenlerden biri, tarımda hızlı makineleşmenin işgücü fazlası yaratmasıdır. Tarımda mekanizasyonun yaygınlaşması, 1948’de başlayan Marshall Planı kapsamında ülkemize çok sayıda traktörün (240 bin) girmesiyle gerçekleşmiştir.” demektedir. 1940’larda Batı’dan gelen maddi destekler ve Marshall Yardımı gibi yardımlarla

kapitalistleşme ve modernleşme hız kazanmış, kırsal alanlarda toprakların terk edilmesi ve kentlerde gelişen sanayi ve hizmet sektörlerinde işgücü ihtiyacı artmıştır. Bu durum, mevsimlik işçilerin yanı sıra, sürekli olarak kırdan kente göç eden bireylerin sayısını da artırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999). Türkiye’de meydana gelen bu iç göçlerde Marshall yardımlarının etkisi büyüktür. Bu yardımlarla birlikte ülkedeki traktör sayısı 1800’den 44.000’e çıkmıştır (Yalçın, 2004). Tarımda makineleşme, küçük çaplı çiftçilerin rekabet edememesine ve büyük çiftliklerde çalışan işçilerin iş imkanlarının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Toprak ve nüfus dengesinin bozulması sonucu, hane halkları artarak göç etmiştir (Erkan, 2002)

Tekeli ve Erder (1978), tarımsal modernleşmeyi üç dönemde incelemiştir:

1. **1948-1956 Dönemi:** Bu dönem, modernleşmenin başladığı ilk dönemdir. Marshall Planı’nın başlamasıyla birlikte ülkedeki traktör sayısı 1800’den 44.000’e çıkmıştır. Ekim alanları 13.768 bin dekardan 19.173 bin dekara genişlemiş ve bu da tarımsal üretimin artmasına neden olmuştur.
2. **1957-1963 Dönemi:** Bu dönemde, dış ödemelerle ilgili yaşanan sıkıntılar nedeniyle traktör ithalatı durdurulmuş ve traktör sayısı 44.000’de sabit kalmıştır.
3. **1964-1970 Dönemi:** Ülkede montaj olarak traktör üretimine başlanmış ve 1970’te traktör sayısı 105.865’e, 2001’de ise %895 artarak 948.416’ya yükselmiştir (Doğan, 2005; Yalçın, 2004).

4.4.2. 1950-1960 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri

1950 ve 1960 yıllarını kapsayan dönemde, traktörlerin tarıma girmesiyle birlikte insan gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Bu durumdan en çok olumsuz etkilenenler ise başlangıçta küçük çiftçiler ve “ortakçılar” olmuştur (Yalçın, 2004).

1950’li yıllarla birlikte, küresel dünya sistemiyle uyum sağlamaya çalışan Türkiye, modernizasyon ve tarımda makine kullanımına geçmiştir. Kırsal bölgelerdeki sosyolojik ve ekonomik değişimlerle birlikte köyden kente göç hızlanmıştır. Ayrıca, miras yoluyla bölünen araziler topraksızlaşmaya yol açmıştır. Tarımdaki bu durum işsizliği artırmış ve köyden kente göçü hızlandırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999).

Türkiye’de sanayileşme ve tarımda makineleşme sürecinde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, 1950’lerden itibaren iç göçü tetiklerken, İkinci Dünya Savaşı

sonrası Avrupa'daki sosyo-politik ve ekonomik değişimler ise 1960'ların ortalarından itibaren dış gce yol açmıştır (Bayazıt & Kocaman, 1993). Bylece, Türkiye'den başta Almanya olmak üzere birçok ülkeye iş gücü amaçlı gler gerçekleşmiştir.

1950'li ve 1960'lı yıllarda i gc hızlandırılan faktörler arasında nüfus artışı, tarımdaki düşük verimlilik ve gelir yetersizliği, kırsal alanlardaki işsizlik, eğitim ve evlilikler sayılabilir. Ayrıca, tarımdan sanayiye geçiş, kitle iletişim araçlarının etkisi ve siyasal-toplumsal kalkınma kararları da gc şekillendiren unsurlar arasında yer almıştır (Keleş, 1996). Bu dönemde, Türkiye nüfusunun kuzeyden ve doğudan güneye ve batıya doğru yer değiştirdiği ve nüfusun büyük bir kısmının Ankara hariç kıyı illerinde toplandığı gözlemlenmiştir (Gder, 2007).

4.4.3. 1960-1980 Yılları Arasında Yaşanan İ Göç Hareketleri

1960'lar ile 1980'ler arasında, kentlere olan güç akımı kentlerin nüfusunu ve sayısını artırarak “kentleşme” sürecini hızlandırmıştır. Sanayileşmeye başlayan Türkiye, gelen göçmenler için yeterli konut ve istihdam sağlayamamış, bu da “gecekondulaşma” ve “kayıt dışı ikincil ekonomik sektörün” büyümesine yol açmıştır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2004). Bu glerle birlikte, kentlerde düzensiz yerleşimler ortaya çıkmış ve istihdam sorunları yaşanmaya başlamıştır (Doğan, 2011). Kentlerin alt gelir gruplarının yaşadığı gecekondu bölgelerinde, işsizlik nedeniyle hırsızlık, cebir, şiddet gibi suçlar daha sık görülmeye başlanmıştır (Temurçin ve Sargın, 2011).

Tandoğan (1989), araştırmasında yalnızca 1975–1980 dönemindeki iller arasındaki nüfus hareketlerini incelemiş ve gcn sosyal ve ekonomik yönleri ile g eden kişilerin özelliklerini kapsam dışı bırakmıştır. Göç eden nüfusun büyük bir kısmının İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlere yerleşmiş olmasına rağmen, illerin nüfus büyüklüklerini dikkate alarak net g alma oranları hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda Kocaeli ilinin birinci sırada olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Anadolu'nun doğu yarısındaki illerin de bu grup içinde yer aldığı görülmüştür. 1975–1980 döneminde ülkenin yaşadığı siyasal, ekonomik ve sosyal sıkıntılar dikkate alındığında, özellikle doğudaki illerin g veren bölge olarak öne çıkmasının başlıca nedenlerinden biri o dönemde yaşanan terördür.

Bu yıllar arasında köyden kente doğru gerçekleşen g hareketine baktığımızda, az gelişmiş doğu ve güneydoğu illerinden sanayileşmiş batı bölgelerine doğru bir

yönelim olduğunu görüyoruz. Ayrıca, kıyı şehirlerimizde turizm sektörünün gelişmesiyle bu bölgelere de işgücü göçü yaşanmıştır. Doğudan batıya olan bu göç hareketi çeşitlilik göstermiştir. Daha az gelişmiş doğu ve güneydoğu bölgeleri için, daha gelişmiş illere sahip olan İç Anadolu bölgesi çekici hale gelmiştir (İçduygu vd., 1998).

4.4.4. 1980-2000 Yılları Arasında Yaşanan İç Göç Hareketleri

1980 yılı itibarıyla, dünya genelinde yaşanan değişim ve dönüşümden Türkiye de etkilenmiştir. Neo-liberal dönem olarak adlandırılan bu süreç, Türkiye’de yeni bir siyasal, sosyal ve hukuksal dönemin yanı sıra kentleşme ve göç açısından da yeni bir dönemi ifade etmektedir (Doğan, 2011). Türkiye’nin dışa açıldığı ve liberalleştiği bu dönemde, kentleşmede yeni bir aşamaya geçilmiş ve kent nüfusu, köy nüfusunu aşmıştır (Özdemir, 2008).

1980’lerden itibaren artan kentten kente göç, ulusal kalkınma politikalarının yerini liberal düşüncenin alması, özelleştirme süreçlerinin başlaması ve ekonominin uluslararası boyut kazanmasıyla birlikte ekonomide liberalizme geçişin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Peker, 1999).

1980–1990 dönemi Türkiye iç göçünü ele alan M. Vedat PAZARLIOĞLU (1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması), iç göçün ekonometrik modelinin kurulmasını ve öngörülerde bulunulmasını amaçlamıştır. İç göçün azaltılmasında en etkili yöntem olarak, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi ve şehirler arasındaki ekonomik farkların ortadan kaldırılması vurgulanmaktadır.

1990’lı yıllarda küreselleşmenin etkisiyle eğitim, sağlık ve ulaşım olanaklarının gelişmesi, göç hareketlerinde artışa neden olmuştur. Bu dönemde, siyasi sebeplerle iç göçte de yoğunluk yaşanmıştır. Bu yoğunluk, zorunlu ve gönüllü göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşanan terör olayları, 1984 sonrasında zorunlu göç hareketlerine yol açmıştır (Dücan, 2016).

Kocaman ve Bayazıt (1993), yaptıkları çalışmada iç göçün nedenlerini, öngörülen politika ve tedbirleri, Türkiye genelindeki iç göçleri, iller arası göçleri, göç alan ve göç veren illerin göç akım yönlerini, kırdan kente göçleri ve göç edenlerin sosyoekonomik özelliklerini ele almışlardır. Sosyoekonomik özellikler incelenirken yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ekonomik faaliyet alanlarına göre dağılım, son haftada tutulan

iş, işteki durum ve doğurganlık durumu gibi faktörlere odaklanılmıştır. Ayrıca, 1965-1985 dönemindeki iller arası net göçleri incelemişlerdir. Bu dönemde yapılan değerlendirmelere göre, net göç alan iller genellikle sosyoekonomik olarak gelişmiş batı bölgelerinde yer alırken, en fazla net göç veren iller Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Bu sonuçlar, metropollerin göç çekim merkezi olma rollerini sürdürdüğünü, ancak son dönemde metropollerin belirli bir doyum noktasına ulaşmasıyla çevre iller ve sanayi merkezlerinin de göç çekim merkezleri haline geldiğini ortaya koymaktadır.

4.4.5. 2000 Sonrası Yaşanan İç Göç Hareketleri

2000’li yıllardan sonra gerçekleşen göçler, daha çok eğitimli ve nitelikli işgücüne olan talep nedeniyle meydana gelmiştir. Bu gruptaki bireylerin sosyo-ekonomik seviyeleri, önceki göçmenlere kıyasla daha yüksektir. Önceki yıllarda yoksulluk ve işsizlik nedeniyle gerçekleşen göçler ise bu dönemde önemli ölçüde azalmıştır (Koyuncu, 2015).

2000’li yıllardan itibaren, insanlar hayatları boyunca sık sık yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Özellikle memurlar ve mevsimlik işçiler, dönemsel olarak ülke içinde yer değiştirmekte ve sürekli bir göç süreci yaşamaktadırlar. Bu duruma “yaşam güzergâhları” denilmektedir (Adıgüzel, 2016; Tekeli, 2016). Son yıllarda ise kentlerden köylere doğru tersine göçler de yaşanmaktadır.

Kentleşme ile birlikte kırsaldan kente gerçekleşen göç hareketi, kentin sunduğu fırsatlar ve imkanlar nedeniyle çekici hale gelmiştir. Bu çekici faktörler arasında, köyler ve kentler arasındaki gelişmişlik farkından kaynaklanan gelir dengesizlikleri, iyi eğitim olanakları, iş bulma fırsatları, yüksek yaşam standartları, daha hızlı ve kaliteli ulaşım hizmetleri ile iyi sağlık hizmetleri gibi etkenler bulunmaktadır (Sezal, 1992).

4.5. Ağrı İli Mevcut Durum Analizi

4.5.1. Ağrı İlinin Coğrafi ve Stratejik Konumu

Ağrı ili, deniz seviyesinden 1640 metre yükseklikte yer alır ve Anadolu’nun İran ile bağlantısını sağlayan yol üzerinde bulunduğu için stratejik öneme sahiptir. Doğusunda İran, batısında Muş ve Erzurum, kuzeyinde Kars, güneyinde Van ve Bitlis, kuzeydoğusunda ise Iğdır illeri ile çevrilidir. Topraklarının %46’sını dağlık alanlar,

%29'unu ovalar, %18'ini platolar ve %7'sini yaylalar oluşturur. İklimi kışları soğuk ve sert, yazları ise kurak ve sıcaktır (SERKA, 2024).

Ağrı ilindeki ova ve düzlükler genellikle faylar ve dağlarla sınırlıdır, bu yüzden genişlikleri kısıtlıdır. Bu ovalar, çöküntü havzaları şeklinde toprak birikmesiyle oluşmuştur. Ağrı Ovası, Eleşkirt Ovası, Patnos Ovası, Doğubayazıt Ovası ve Tutak Ovası öne çıkan ovalardır. Bu ovalarda tarım ve hayvancılık önemli ekonomik faaliyetlerdir; yem bitkileri, tahıl ve şeker pancarı yetiştirilmektedir. Ekim alanlarının dışında kalan düzlükler ise mera olarak kullanılmaktadır (SERKA, 2024).

Ağrı ilinin büyük bir kısmını oluşturan dağlar genellikle sıra dağlar şeklindedir ve Alp-Himalaya volkanik dağ sisteminin bir parçası olarak doğu-batı doğrultusunda ve iki kol halinde uzanır. Türkiye'nin ve Avrupa'nın en yüksek zirvesi olan Büyük Ağrı Dağı, Doğubayazıt ilçesi sınırlarında yer alır ve 5.137 metre yüksekliğindedir. Küçük Ağrı Dağı ise 3.896 metre yüksekliğe sahiptir. Patnos ilçesi sınırlarında yer alan Süphan Dağı'nın yüksekliği 4.049 metredir. Köseadağ, 3.340 metre yüksekliği ile önemli bir dağdır. Doğubayazıt ile Çaldıran arasında bulunan Tendürek Dağı, 3.533 metre yüksekliği ve 3.000 metre yüksekliğindeki krater gölü ile dikkat çeker. Tendürek, Türkiye'nin en aktif yanardağı olarak bilinir. Ağrı merkeze yaklaşık 18 kilometre uzaklıktaki Bubi Dağı da önemli bir yükselti olarak öne çıkar (SERKA, 2024).

Ağrı ilindeki en büyük akarsu, Fırat Nehri'nin ana kollarından biri olan Murat Nehri'dir. Murat Nehri, Diyadin'den doğar ve Aladağ ile Muratbaşı Dağı'ndan çıkan kolların birleşmesiyle oluşur. Diyadin Ovası'ndan geçtikten sonra Eleşkirt yöresinden gelen kolları da alarak güneybatıya doğru akar ve Malazgirt Ovası'na ulaşır (SERKA, 2024).

Ağrı ili, termal kaynaklar ve şifalı sular bakımından zengindir. Özellikle Diyadin ilçesindeki termal kaynakların sıcaklığı 75 dereceye kadar çıkmaktadır. Bu termal kaynaklar, birçok hastalığa iyi geldiği kanıtlanmış olup, özel sektör ve kamu tarafından yapılan yatırımlarla halkın kullanımına sunulmuştur. Termal kaynaklar ayrıca ısıtma amaçlı da kullanılmaktadır (SERKA, 2024).

Volkanik arazisi, az yağış ve düşük sıcaklıklar nedeniyle dağlar ve ovalar çıplak olup, orman bulunmamaktadır. İl genelindeki bitki örtüsü, yüksek plato stepleri

şeklindeki bozkırlardan oluşur ve bozkırlar özellikle Ağrı merkez, Eleşkirt ilçesi ve Yukarı Murat Irmağı çevresinde yoğunlaşır (SERKA, 2024).

4.5.2. Ağrı İlinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı

Dünyanın birçok yerinde, göç nedeniyle büyük şehirlerde hızlı bir nüfus artışı gözlemlenmiştir. Bu hızlı nüfus artışı, ekonomik alanda olduğu kadar sosyal ve siyasal alanlarda da yeni gerilimler ve kutuplaşmalara yol açmıştır (Ekici ve Tuncel, 2015). Türkiye'de nüfusun yaklaşık %25'i doğduğu yerleri terk ederek başka illere yerleşmiştir, bu da Türkiye'yi göçün yoğun yaşandığı bir ülke haline getirmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranın %5'i geçmediği dikkate alındığında, Türkiye için konunun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır (Sönmez, 1998). Türkiye Göç ve Yerinden Edilmiş Nüfus Araştırması'na (Hünee, 2005) göre ise erkeklerin %46'sı ve kadınların %52'si göç etmiştir (Selim ve Purtaş, 2016). Bu oran, Türkiye'de nüfusun yaklaşık %50'sinin göçle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Göç süreci doğal seyrinin dışında gerçekleştiğinde hem ayrılan hem de varılan yerlerde çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkabilir. Ağrı ve çevresindeki diğer illerde yaşanan göç, doğal sebeplerin yanı sıra iklim ve terör gibi doğal olmayan etkenlerle de ilişkilidir. Ağrı merkezde ve Ağrı Alt Bölgesi'ndeki diğer kentlerde yaşayanların yaklaşık %75'i göç etme eğilimindedir (Güllülü vd., 2007). Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli şehirlerinden biri olan Ağrı'da, göç etme nedenleri genellikle sosyal sebeplerle ilişkilendirilirken, örneğin eğitim ve sağlık hizmetleri açısından merkezi bir konumda olan Erzurum'da ekonomik sebepler öne çıkmaktadır. Öte yandan, Ağrı Alt Bölgesi'nde iklim koşullarının zorluğu göç etme nedenleri arasında ilk üçte yer almamaktadır.

Ağrı Alt Bölgesi'ndeki göç eğilimlerinin temel gerekçeleri şunlardır (Güllülü vd., 2007):

- Sağlık hizmetlerinin yetersizliği,
- Eğitim hizmetlerinin yetersizliği,
- Sosyal faaliyetlerin azlığı,
- İklim koşullarının zorluğu,

- Daha iyi iş bulma imkânı.

Ağrı özelinde ise göç etme eğilimindeki ilk üç neden şunlardır:

- Sağlık hizmetlerinin yetersizliği,
- Eğitim hizmetlerinin yetersizliği,
- İklim koşullarının zorluğu.

Bölgede yapılan saha araştırmalarından elde edilen diğer önemli özet sonuçlar şunlardır (Karabulut, 2017):

- Bölge illerinde yaşayanların yaşam memnuniyeti azaldıkça, göç etme düşüncesi artmaktadır.
- Gelir grubu yükseldikçe (gelir düzeyi iyileştikçe), göç etme eğilimi azalmaktadır.
- Ailede çalışan sayısı fazla olduğunda, göç etme düşüncesi azalır.
- Hanedeki kişi sayısı arttıkça, göç etme düşüncesi azalır; bu durum tarıma bağlılık ve geçim kaygılarıyla açıklanabilir.
- İllerdeki ikamet süresi uzadıkça, göç etme düşüncesi azalır.
- Kişinin yaşı ilerledikçe, göç etme eğilimi azalır.
- Ağrı Alt Bölgesi'nde nüfusun %75'i ve Erzurum ilinde %36'sı göç etme eğilimindedir.
- Dünyada nüfusun %5'i hareketli iken, Türkiye'de bu oran %25'tir.

Ağrı, ülkemizin en hızlı göç veren bölgelerinden biridir ve bu il, kademeli göç olgusunun yaşandığı yerleşim yerlerinden biridir. Ağrı Şehri ile ilçe merkezleri olan Doğubayazıt ve Patnos, ilin kırsal kesiminden ve diğer ilçe merkezlerinden göç almaktadır. Aynı zamanda, bu şehirlerden başta büyükşehirler olmak üzere diğer şehirlerle de göç hareketleri gözlemlenmektedir. Kademeli göçün başlıca nedeni ise istihdam koşullarının yetersizliği ve işsizliktir (Kaya vd., 2010).

Kademeli göç, Ağrı İlinde çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sorunlar arasında çarpık kentleşme, kaçak yapılaşma, gecekondulaşma, kırsal kesimden gelen insanların kent yaşamına uyum sağlamada yaşadığı zorluklar ve kentlileşme gibi

konular bulunmaktadır. Bu durumlar, Ağrı'nın Türkiye illeri arasında gelişmişlik ve yaşanabilirlik açısından geri sıralarda yer almasına neden olmaktadır (Kaya, 2011).

Sosyoekonomik açıdan Türkiye'nin en geri kalmış illerinden biri olan Ağrı'nın ekonomisi, büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bu sektörlerle bağlı olarak gelişen ticaret ve hizmetler sektörü, ildeki en önemli istihdam alanlarını oluşturmaktadır. Son yıllarda eğitim ve turizm alanlarında önemli gelişmeler yaşanmış olmasına rağmen, tarım politikalarının yetersizliği nedeniyle işsizlik oranları artmaya devam etmektedir (Kaya, 2011).

Ağrı ilinin 2008 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre toplam nüfusu 265.714'tür. 2008 yılında Ağrı ilinin aldığı göçün 12.195, verdiği göçün 27.450, net göç hızının ise -28,26 olduğu görülmektedir. 2009 yılındaki toplam nüfusunda artış meydana gelmiştir. 2009 yılında aldığı göç 12.115, verdiği göç ise 22.613 olup net göç hızı -19,34'tür. 2010 yılındaki toplam nüfusu 275.785 olup yine bir nüfus artışı yaşandığı görülmekte iken aldığı göç miktarı 14.950, verdiği göç miktarı 22.966, net göç hızı -14,68'dir. 2011 yılındaki toplam nüfusu 290.904, aldığı göç 15.508, verdiği göç 25.182, net göç hızı ise -17,27 olarak görülmektedir. 2012 yılında da artarak devam eden toplam nüfus miktarı 292.525'tir. Ağrı ilinin 2012 yılında aldığı göç 12.856, verdiği göç 27.984, net göç-15.128, net göç hızı ise -27,02'dir. 2013 yılında aldığı göç sayısında artış yaşanmış olup aldığı göç 14.725, verdiği göç sayısında artışla birlikte 28.477 ve net göç 13.752 olmuştur. 2014 yılında toplam nüfusu 299.628, aldığı göç 14.480, verdiği göç 30.995, net göç-16.515 ve net göç hızı ise -29,61'dir. 2015 yılında toplam nüfusu 306.352 olup önceki yıllara göre 300.000'in üzerine çıktığı görülmüştür. Ayrıca 2015 yılında Ağrı ilinin aldığı göç 16.597, verdiği göç 32.174, net göç-15.577 ve net göç hızı ise -28,07'dir. 2016 yılında toplam nüfusun azaldığını görmekteyiz. 2016 yılında toplam nüfusta bir miktar azalma yaşanmış olup 2016 yılı toplam nüfusu 305.406, aldığı göç 14.306, verdiği göç 30.811 ve net göç-16.505'tir. 2016-2018 yılları arasında Ağrı ilinin aldığı göç miktarı artış göstermekte olup, 2018 yılı aldığı göçün 20.091, verdiği göçün 29.482, net göçün-9.391 ve net göçün ise -17,25 olduğu görülmektedir. 2022 yılı Ağrı ilinin toplam nüfusu 306.295'tir. 2022 yılında Ağrı ilinin verdiği göçün incelenen tarih aralığında en yüksek seviyede 37.676 olduğu (2008-2023), aldığı göçün 16.871, net göçün-20.805 ve net göç hızının ise -39,93 olduğu görülmektedir. 2023 yılına gelindiğinde ise Ağrı ilinin toplam nüfusu 309.721'dir. 2023 yılında Ağrı ilinin aldığı

göçün incelenen tarih aralığında en yüksek seviyede 23.324 olduğu (2008-2023), verdiği göçün 30.696, net göçün-7.372 ve net göç hızının ise -14,32 olduğu görülmektedir (Çizelge 4.1.).

Çizelge 4.1. Ağrı İlinin Toplam Nüfusu, Aldığı ve Verdiği Göç Endeksi (2008-2023)

Yıl	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
2023	309.721	23.324	30.696	-7.372	-14,32
2022	306.295	16.871	37.676	-20.805	-39,93
2021	309.256	14.858	34.800	-19.942	-37,30
2020	310.896	14.626	24.353	-9.727	-18,00
2019	307.539	16.342	28.158	-11.816	-21,80
2018	304.543	20.091	29.482	-9.391	-17,25
2017	305.531	15.088	32.479	-17.391	-31,91
2016	305.406	14.306	30.811	-16.505	-29,98
2015	306.352	16.597	32.174	-15.577	-28,07
2014	299.628	14.480	30.995	-16.515	-29,61
2013	294.705	14.725	28.477	-13.752	-24,64
2012	292.525	12.856	27.984	-15.128	-27,02
2011	290.904	15.508	25.182	-9.674	-17,27
2010	275.785	14.950	22.966	-8.016	-14,68
2009	269.147	12.115	22.613	-10.498	-19,34
2008	265.714	12.195	27.450	-15.255	-28,26

Kaynak: TÜİK, 2024.

Ağrı ilinin 2023 yılı toplam nüfusu 309.721'dir. Toplam nüfus içerisinde ilçelerin nüfus miktarlarını inceleyecek olursak en yüksek nüfusa sahip ilçe Merkez ilçe olarak görülmektedir. Merkez ilçenin 2023 yılı toplam nüfusu 125.298'dir. Ağrı ilinin 2023 yılı toplam nüfusu içerisinde Merkez ilçenin payı %40,46'dır. 2023 yılı Merkez ilçe nüfusuna bakıldığında 64.539 kişinin erkek, 60.759 kişinin ise kadın olduğu görülmektedir. 2023 yılı nüfus yüzdelerine bakıldığında ikinci sırada Doğubayazıt ilçesinin geldiğini görmekteyiz. Doğubayazıt ilçesinin 2023 yılı toplam nüfusu 78.526'dır. Ağrı ilinin 2023 yılı toplam nüfusu içerisinde Doğubayazıt ilçesinin payı %25,35'tir. 2023 yılı Doğubayazıt ilçe nüfusuna bakıldığında 39.850 kişinin erkek, 38.676 kişinin ise kadın olduğu görülmektedir. Ağrı ilinin 2023 yılı toplam nüfusu içerisinde en düşük nüfusa sahip ilçe Hamur ilçesi olarak görülmektedir. Hamur ilçesinin 2023 yılı toplam nüfusu 3.045'tir. Ağrı ilinin 2023 yılı toplam nüfusu içerisinde Hamur ilçesinin payı %0,98'dir. 2023 yılı Hamur ilçesinin nüfusuna bakıldığında 1.617 kişinin erkek, 1.428 kişinin ise kadın olduğu görülmektedir (Çizelge 4.2.).

Çizelge 4.2. Ağrı İline Bağlı İlçelerin Erkek- Kadın Nüfusu, 2023

	İlçe Nüfusu	Erkek	Kadın	Nüfus Yüzdesi (%)
Diyadin	19.369	9.889	9.480	6,25
Doğubayazıt	78.526	39.850	38.676	25,35
Eleşkirt	10.111	5.026	5.085	3,26
Hamur	3.045	1.617	1.428	0,98
Merkez	125.298	64.539	60.759	40,46
Patnos	59.454	30.483	28.971	19,20
Taşlıçay	6.576	3.377	3.199	2,12
Tutak	7.342	3.657	3.685	2,37
Toplam	309.721	158.438	151.283	100,00

Kaynak: TÜİK-2024

Tabloda Ağrı ilinin yıllara göre göç alma durumu ve göç almasında etkili olan faktörleri inceleyecek olursak 2018-2022 yılları arasında aile yanına/memlekete geri dönme ve medeni durum değişikliği/ailevi nedenler sebebiyle göç alma sayısında azalış yaşandığı görülmektedir. 2018-2022 yılları arasında Ağrı ilinin hane/aile fertlerinden birine bağımlı göç sebebiyle daha çok göç aldığı görülmektedir. Ağrı ilinin 2018-2022 yılları arasında göç almasında en az etkiye sahip sebepler arasında emeklilik ve sağlık/bakım faktörünün geldiği görülmektedir (Çizelge 4.3.).

Çizelge 4.3. Ağrı İlinin Yıllara Göre Göç Alma Durumu ve Nedenleri (2018-2022)

Yıllar	2018	2019	2020	2021	2022
Aile Yanına/Memlekete Geri Dönme	1.629	1.284	1.278	743	761
Daha İyi Konut ve Yaşam Koşulları	3.257	2.576	2.669	1.704	1.992
Eğitim	2.245	2.470	1.171	3.003	2.508
Emeklilik	26	15	7	19	8
Ev Alınması	272	183	215	235	297
Hane/Aile Fertlerinden Birine Bağımlı Göç	4.630	3.813	3.493	4.022	4.983
İşe Başlamak/İş Bulmak	1.099	768	815	587	877
Medeni Durum Değişikliği/Ailevi Nedenler	1.375	1.476	1.103	992	934
Sağlık/Bakım	99	89	49	56	53
Tayin/İş Değişikliği	3.421	1.990	2.134	2.073	2.810

Kaynak: TÜİK-2024

Tabloda Ağrı ilinin yıllara göre göç verme durumu ve göç vermesinde etkili olan faktörleri inceleyecek olursak 2018-2022 yılları arasında göç vermesinde en çok etkili olan sebep hane/aile fertlerinden birine bağımlı göçtür ve bu sebepten ötürü 2019- 2022 yılı aralığında sürekli artışlar meydana geldiği görülmektedir. 2022 yılında hane/aile fertlerinden birine bağımlı göç sebebiyle Ağrı ilinde göç eden kişi sayısı 12.952'dir. 2018-2022 yılları arasında Ağrı ilinin göç vermesinde etkili faktörlerden birisi de daha iyi konut ve yaşam koşulları faktörüdür ve bu sebepten belirtilen yıllar arasında göç miktarında sürekli bir artış meydana gelmiştir. Daha iyi konut ve yaşam koşulları sebebiyle 2022 yılında Ağrı ilinden göç eden kişi sayısı 7.098'dir. Ev alınması faktörü de göç etme sebeplerinden biridir ve 2018-2022 yılları arasında ev alınması sebebiyle sürekli artan bir göç verme durumu yaşanmaktadır. Ev alınması sebebiyle 2022 yılında Ağrı ilinden göç eden kişi sayısı 930'dur. İşe başlamak/iş bulmak da Ağrı ilinden göçe sebep olan faktörler arasında yer almaktadır. 2018 yılında 2.442 kişi işe başlamak/iş bulmak sebebiyle Ağrı'dan göç ederken, 2022 yılında bu sayı artarak 3.547 'ye ulaşmıştır (Çizelge 4.4.).

Çizelge 4.4. Ağrı İlinin Yıllara Göre Göç Verme Durumu ve Nedenleri (2018-2022)

Yıllar	2018	2019	2020	2021	2022
Aile Yanına/Memleketeye Geri Dönme	525	539	308	292	336
Daha İyi Konut ve Yaşam Koşulları	4.475	6.264	5.069	6.675	7.098
Eğitim	3.062	3.271	1.280	4.859	4.131
Emeklilik	53	57	41	37	43
Ev Alınması	693	780	843	831	930
Hane/Aile Fertlerinden Birine Bağımlı Göç	9.754	8.516	8.656	11.826	12.952
İşe Başlamak/İş Bulmak	2.442	2.307	2.310	2.979	3.547
Medeni Durum Değişikliği/Ailevi Nedenler	1.985	1.747	1.464	1.637	1.981
Sağlık/Bakım	231	224	114	141	151
Tayin/İş Değişikliği	3.504	2.657	2.899	3.323	4.425

Kaynak: TÜİK-2024

5. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

5.1. Çiftçilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Bu bölümde, anket yapılan çiftçilerin cinsiyet, yaş, medeni durum, hane nüfusu, ailedeki çocuk sayısı, eğitim durumu, sosyal güvence, tarımsal deneyim, göç durumu, il-ilçe merkezine uzaklık ve sermaye durumu gibi özellikleri incelenmiştir.

5.1.1. Tanımlayıcı Değişkenler

Araştırmaya katılan işletmecilerin yaş gruplarına, cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre dağılımları Çizelge 5.1.'de görülmektedir. En genci 20 yaşında ve en yaşlısı 90 yaşında ve ortalama yaşları 46,76 yıl olan çiftçilerin %48,6'sı orta yaşlıdır. Çalışmaya katılan 185 çiftçinin %27,6'sı kadın, %72,4'ü erkektir. Çiftçilerin %82,7'si evli, %17,3'ü ise bekardır.

Çizelge 5.1. Yaş Gruplarına, Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Dağılım

Yaş Grupları	Sayı	Yüzde
Genç (20-35 yaş arası)	46	24,9
Orta Yaş (36-55 yaş arası)	90	48,6
Yaşlı (56-90 yaş arası)	49	26,5
Toplam	185	100,0
Cinsiyet		
Kadın	51	27,6
Erkek	134	72,4
Toplam	185	100,0
Medeni Durum		
Evli	153	82,7
Bekar	32	17,3
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %30,3'ünün hane halkı genişliği 1-4 kişi arasında, %50,3'ünün 5-8 kişi arasında ve %19,5'inin 9 kişi ve üzeri olarak belirlenmiştir (Çizelge 5.2.). Çiftçilerin hane halkı ortalaması 6,22 kişi iken, hanelerin en az 1 kişi ve en fazla 15 kişiden oluştuğu hesaplanmıştır. Buğdaycı (2022), Türkiye'de Hayvancılık Politikalarının Etkinlik Analizi: Ağrı İlinde Hayvancılık İşletmeleri Örneği adlı çalışmada Ağrı ilinde hane halkı ortalamasını 6,57 kişi olarak tespit etmiştir. Ünal (2017), Çiftçilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Kahramanmaraş İli Örneği adlı çalışmada hane halkı birey sayısını 2 kişi

ile 15 kişi arasında, ortalamasını da 4,7 kişi olarak tespit etmiştir. Türkiye genelinde hane halkı genişliği 1990 yılında ortalama 5,05 kişi iken, 2000 yılında 4,5 kişi, 2003 yılında 4 kişi ve 2006 yılında 3,8 kişi olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi, Türkiye’de hane halkı sayısında yıllar itibariyle giderek bir düşüş gözlenmektedir (Anonim 2008). Bu rakam kentlerde 3,7 kişi iken kırsal alanda 4,0 kişi olarak belirlenmiştir (Anonim 2006).

Çiftçilerin %7’sinin ailesinde çocuk yok iken, %10,3’ünde 1 çocuk, %19,5’inde 2 çocuk, %18,4’ünde 3 çocuk, %16,2’sinde 4 çocuk ve %28,6’sında 5 çocuk ve üzeri bulunmaktadır (Çizelge 5.2.). Çiftçilerin ailelerindeki ortalama çocuk sayısı 3,63 çocuk bulunurken en fazla çocuk sayısı 13 çocuk olarak belirlenmiştir.

Çizelge 5.2 Çiftçilerin Ailelerindeki Çocuk Sayısı

Hane Halkı	Sayı	Yüzde
1-4 kişi arası	56	30,3
5-8 kişi arası	93	50,3
9 kişi ve üzeri	36	19,5
Toplam	185	100,0
Ailedeki Çocuk Sayısı		
Çocuk yok	13	7,0
1 Çocuk	19	10,3
2 Çocuk	36	19,5
3 Çocuk	34	18,4
4 Çocuk	30	16,2
5 Çocuk ve üzeri	53	28,6
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %47’si aile dışına çıkmış çocuklarının bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca çiftçilerin hanelerinde aile dışına çıkan çocuk sayısı %10,8’sinde 1 çocuk, %15,1’sinde 2 çocuk, %10,3’inde 3 çocuk ve %16,8’inde 4 ve üzeri çocuk olarak belirlenmiştir (Çizelge 5.3.).

Çizelge 5.3. Aile Dışına Çıkan Çocuk Sayısı

Aile Dışına Çıkan Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde
Aile dışına çıkmış çocuk yok	87	47,0
1 Çocuk	20	10,8
2 Çocuk	28	15,1
3 Çocuk	19	10,3
4 Çocuk ve üzeri	31	16,8
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %4,3'ünün ailesinde çalışan fert olmadığı, %54,1'inin ailesinde 1 kişinin çalıştığı, %19,5'inin ailesinde 2 kişinin çalıştığı, %11,9'unun ailesinde 3 kişinin çalıştığı ve %10,3'ünün ise ailesinde 4 kişi ve üzeri çalışan fert olduğu görülmüştür (Çizelge 5.4.). Büyükyılmaz (2017), Kırsal Göçün Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: İstanbul, Küçükçekmece Örneği adlı çalışmasında 420 katılımcının %61,2'sinin ailesinde 1 çalışan, %30,5'inde 2 çalışan, %6,7'sinde 3 çalışan ve %1,7'sinde 4 veya daha fazla çalışan olduğunu tespit etmiştir.

Çizelge 5.4. Ailede Çalışan Kişi Sayısı

Ailede Çalışan Kişi Sayısı	Sayı	Yüzde
Ailede çalışan yok	8	4,3
1 Kişi	100	54,1
2 Kişi	36	19,5
3 Kişi	22	11,9
4 Kişi ve üzeri	19	10,3
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %22,2'sinde evlendiği halde hanede yaşayan çocuk bulunduğu görülmüştür (Çizelge 5.5.).

Çizelge 5.5. Evlendiği Halde Hanede Yaşayan Çocuk Sayısı

Evlendiği Halde Hanede Yaşayan Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde
Hayır	144	77,8
Evet	41	22,2
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %10,8'inin ailesinde okula gitmeyen çocuk bulunduğu görülmüştür (Çizelge 5.6.). Bu çocukların %4,3'inin hastalık, %3,2'sinin ekonomik nedenler, %2,2'sinin tarımsal faaliyetlerde aileye yardımcı olmak ve %1,1'inin ise geleneksel ve dini nedenlerden okula gitmedikleri yanıtı alınmıştır (Çizelge 5.6.).

Çizelge 5.6. Okul Çağında Olup da Okula Gitmeyen Çocukların Gitmeme Nedenleri

Çocuğun Okula Devam Etmeme Nedeni	Sayı	Yüzde
Okula gidiyor	165	89,2
Ekonomik nedenler	6	3,2
Hastalık	8	4,3
Geleneksel ve dini	2	1,1
Tarımsal faaliyetlerde aileye yardımcı olmak için	4	2,2
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %87'sinin hanelerinde okuma çağında olup da çalışan çocuk bulunmadığı yanıtı alınmıştır (Çizelge 5.7.).

Çizelge 5.7. Okuma Çağında Olup Çalışan Çocuk Sayısı

Okuma Çağında Olup Çalışan Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde
Hayır	161	87,0
Evet	24	13,0
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %71,4'ünün hanelerinde okuma çağında veya yetişkin olup da okuma yazma bilmeyen kişi bulunmadığı yanıtı alınmıştır (Çizelge 5.8.). Ankete katılan çiftçilerin %71,4'ünün ailelerinde herkesin okuma yazma bildiği, %15,1'inde 1 kişinin, %9,2'sinde 2 kişinin ve %4,3'ünde ise 3 kişi ve üzerinde kişinin okuma yazma bilmediği belirlenmiştir (Çizelge 5.8.). Okuma yazma bilmeyen kişilerin %13,5'inin ailevi nedenlerden, %7,6'sının okul olmadığı için ve %7'sinin ise ekonomik nedenlerden dolayı okuma yazmasının olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 5.8.).

Çizelge 5.8. Ailelerde Okuma Yazma Bilmeyen Kişi Sayısı ve Sebepleri

Okuma Yazma Bilmeyenler	Sayı	Yüzde
Hayır	132	71,4
Evet	53	28,6
Toplam	185	100,0
Okuma Yazma Bilmeyen Kişi Sayısı	Sayı	Yüzde
Okuma Yazma biliyor	132	71,4
1 Kişi	28	15,1
2 Kişi	17	9,2
3 Kişi ve üzeri	8	4,3
Toplam	185	100,0
Okuma Yazması Olmamasının Sebepleri	Sayı	Yüzde
Okuryazar	132	71,4
Okul olmadığı için	14	7,6
Ailevi nedenler	25	13,5
Ekonomik nedenler	13	7,0
Diğer	1	,5
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %60,0'ının hanesinde şu an köy dışında okuyan kişi bulunmadığı ve %40,0'ının hanesinde ise bulunduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.9.).

Çizelge 5.9. Ailede Şu An Köy Dışında Okuyanlar

Ailede Şu An Köy Dışında Okuyan Sayısı	Sayı	Yüzde
Hayır	111	60,0
Evet	74	40,0
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %56,2'sinin ailesinde kronik hastalığı olan kişi bulunmadığı belirlenmiştir (Çizelge 5.10.).

Çizelge 5.10. Hanede Kronik Hastalık Durumu

Hanede Kronik Hastalık Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	104	56,2
Evet	81	43,8
Toplam	185	100,0

Çiftçilere ailenizde hane reisi işsizse sebebi nedir diye sorulduğunda; %64,3'ünün bir işi olduğu, %14,6'sının yaşlılık, %10,8'inin iş olmaması ve %8,1'inin hastalık sebebiyle işsiz olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.11.).

Çizelge 5.11. Hane Reisi İşsizse Nedenleri

Hane Reisi İşsizse Nedenleri	Sayı	Yüzde
İşi var	119	64,3
İş olmaması	20	10,8
Hastalık	15	8,1
Yaşlılık	27	14,6
Eğitim yetersizliği	2	1,1
Çalışmak istemiyor	1	,5
Diğer	1	,5
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin eğitim seviyeleri incelendiğinde %9,2'sinin okuryazar olduğu, %22,2'sinin ilkokul mezunu olduğu, %15,1'inin ortaokul mezunu olduğu, %28,1'inin lise mezunu olduğu, %17,3'ünün ön lisans ve üzeri eğitime sahip olduğu görülmektedir (Çizelge 5.12.). Taşgın (2009), çalışmasında üreticilerin okur-yazar oranı %97'dir. Bunun %35'i sadece okur-yazar, %50'si ilköğretim, %10'u lise ve %2'si üniversite mezunudur. Buğdaycı (2022), çalışmasında işletmecilerin %6'sının okuma yazma bilmediğini, %10,4'ünün okuryazar olduğunu, %44'ünün ilkokul, %19,8'inin ortaokul, %14'ünün lise mezunu ve %5,5'inin ise ön lisans veya daha yüksek bir eğitime sahip olduğunu tespit etmiştir. Aksoy'un (2007) çalışmasında, aile reislerinin

%55,90'nın okur yazar olmadığı, %31,30'unun ilkokul mezunu olduğu ve %9,10'unun ise sadece okur yazar olduğu belirlemiştir.

Çizelge 5.12. Eğitim Seviyeleri ve Öğrenim Süreleri

Eğitim Seviyeleri	Sayı	Yüzde
Okuryazar değil	15	8,1
Okuryazar	17	9,2
İlkokul	41	22,2
Ortaokul	28	15,1
Lise	52	28,1
Ön lisans ve üzeri	32	17,3
Toplam	185	100,0

5.1.2. Gelir Seviyesi, Memnuniyet ve Sosyal Güvence Durumu

Çiftçilerin aile aylık gelir seviyeleri ve aylık gelir seviyesinden memnuniyet durumu Çizelge 5.13.'te görülmektedir. Çiftçilerden %0,5'inin aile gelirinin 1.499 TL'den az olduğu görülürken, aile geliri %15,7'sinin 1.500-2.999 TL arası, %20,0'nın 10.000 TL ve üzeri, %29,7'sinin 3.000-4.999 TL arası ve %34,1'inin 5.000-9.999 TL arası aile gelirine sahip olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.13.).

Çiftçilerin %71,4'ünün aylık gelir seviyesinden memnun olmadığı ve %21,1'inin memnun olduğu ve %7,6'sının bir fikri olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 5.13.). Kızılkaya (2014), Türkiye'de İç Göçün Sosyo Ekonomik Nedenleri: Ardahan İli Örneği adlı çalışmasında katılımcıların %55,8'inin gelirlerinden memnun olduklarını, %38,1'inin ise memnun olmadıklarını tespit etmiştir.

Çizelge 5.13. Aylık Gelir Seviyesi ve Memnuniyet Durumu

Ailenin Aylık Gelir Seviyesi	Sayı	Yüzde
1499 TL'den az	1	,5
1500-2999 TL arası	29	15,7
3000-4999 TL arası	55	29,7
5000-9999 TL arası	63	34,1
10000 TL ve üzeri	37	20,0
Toplam	185	100,0
Aylık Gelir Seviyesinden Memnuniyet Durumu		
Hayır	132	71,4
Evet	39	21,1
Fikrim Yok	14	7,6
Toplam	185	100,0

Anket sorularını yönelttiğimiz çiftçilere köyünüzde gelir sınıflandırması yapsanız hangi grupta olursunuz sorusunu sorduğumuzda; çiftçilerin kendisini %56,8'inin orta gelirli, %33,0'ının düşük gelirli ve %10,3'ünün ise yüksek gelirli olarak sınıflandırdığı görülmüştür (Çizelge 5.14.).

Çizelge 5.14. Köyde Gelir Sınıflandırması

Gelir Sınıflandırması	Sayı	Yüzde
Düşük gelirli	61	33,0
Orta gelirli	105	56,8
Yüksek gelirli	19	10,3
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin sosyal güvence durumları Çizelge 5.15.'te gösterilmiştir. Ankete katılan 185 çiftçinin %30,3'ünün sosyal güvencesi yokken, %32,4'ünün BAĞ-KUR, %20,0'sinin SSK, %11,4'ünün Genel Sağlık Sigortası ve %5,9'unun Emekli Sandığından sosyal güvencesi olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.15.). Taşkın (2009)'ın çalışmasında yeşil kart sahipleri %52 oranla ilk sırada yer alırken, %21'i BAĞ-KUR, %14'ü SSK, %4'ü ise Emekli Sandığı güvencesine sahiptir. %9'unun ise herhangi bir sağlık güvencesinin olmadığı tespit etmiştir. Güreşçi (2007), Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği adlı çalışmasında hane reislerinin sosyal güvencelerinin varlığı veya yokluğu, göç kararlarında önemli bir faktör olarak değerlendirmiştir. Yavuz ve arkadaşları (2004) ile Aslan ve Boz (2004), kırsal göçün nedenleri arasında sosyal güvencenin belirleyici bir rol oynadığını belirlemişlerdir.

Ankete katılarak sosyal güvencem yok cevabı veren çiftçilerin %26,5'inin düzenli işinin olmamasından, %3,2'sinin bilgisizlikten ve %0,5'inin ihmalkarlıktan sosyal güvencesi olmadığı görülmüştür. (Çizelge 5.15.). Taşkın (2009)'ın çalışmasında sağlık güvencesi olmayanların %55'inin düzenli bir geliri olmadığı için sigorta yaptıramadığı, %45'i ise primleri çok yüksek bulması ve ihmalkârlıktan dolayı yaptıramadığı tespit etmiştir.

Çizelge 5.15. Sosyal Güvence Durumu

Sosyal Güvence Durumu	Sayı	Yüzde
Güvencem yok	56	30,3
Genel sağlık sigortası	21	11,4
BAĞ-KUR	60	32,4
SSK	37	20,0
Emekli sandığı	11	5,9
Toplam	185	100,0
Yoksa Nedenleri		
Sosyal güvencesi var	129	69,7
Düzenli işim olmamasından	49	26,5
Bilgisizlikten	6	3,2
İhmalkarlıktan	1	,5
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilere şu an ödemekte olduğunuz herhangi bir sigorta priminiz var mı diye sorulduğunda; %82,2'sinin hayır, %17,8'inin evet cevabı verdiği görülmüştür (Çizelge 5.16.). Ankete katılarak şu an ödemekte olduğum sigorta primim var cevabını veren çiftçilere primlerinizi düzenli olarak ödeyebiliyor musunuz sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin %9,7'si primlerini düzenli olarak ödediğini belirtirken, %8,1'i ise primlerini düzenli olarak ödeyemediğini belirtmiştir (Çizelge 5.16.). Çiftçilere neden primlerinizi düzenli olarak ödeyemiyorsunuz sorusu sorulduğunda; %31,4'ünün primler çok yüksek olduğundan, %28,1'inin düzenli bir geliri olmadığından, %15,7'sinin bilgisi olmadığından ve %3,8'inin ihmalkarlıktan primlerini düzenli ödeyemediği görülmüştür (Çizelge 5.16.).

Çizelge 5.16. Sigorta Primi, Ödeyip Ödeyememe Durumu ve Ödeyemiyorsa Sebepleri

Sigorta Prim Varlığı	Sayı	Yüzde
Hayır	152	82,2
Evet	33	17,8
Toplam	185	100,0
Primleri Düzenli Ödeyebilme Durumu		
Herhangi bir prim ödemesi yok	152	82,2
Hayır	15	8,1
Evet	18	9,7
Toplam	185	100,0
Ödeyemiyorsa Nedenleri		
Herhangi bir prim ödemesi var	33	17,8
Düzenli bir gelirim yok	52	28,1
Primler çok yüksek	58	31,4
İhmalkarlık	7	3,8
Bilgim yok	29	15,7
Diğer	6	3,2
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %82,7'sinin herhangi bir kuruluştan yardım almadığı belirlenmiştir (Çizelge 5.17.). Herhangi bir yerden yardım alan çiftçilerin %9,2'sinin Belediye, %4,9'unun diğer, %1,6'sının dernekler/vakıflar, %1,1'inin dini kuruluşlar ve %0,5'inin Valilik kanalıyla yardım aldığı belirlenmiştir (Çizelge 5.17.). Yardım alan çiftçilerin %11,9'unun yakacak, %2,7'sinin gıda ve yakacak ve %1,1'inin nakit para yardımı aldığı görülmüştür (Çizelge 5.17.).

Çizelge 5.17. Herhangi Bir Kuruludan Yardım Alma Durumu ve Yardımın Niteliği

Herhangi Bir Kuruludan Yardım Alma Durumu	Sayı	Yüzde
Almıyorum	153	82,7
Alıyorum	32	17,3
Toplam	185	100,0
Yardım Alınan Kuruluş		
Almıyor	153	82,7
Belediye	17	9,2
Valilik	1	,5
Dernekler/Vakıflar	3	1,6
Dini Kuruluşlar	2	1,1
Diğer	9	4,9
Toplam	185	100,0
Yardımın Niteliği		
Almıyor	153	82,7
Nakit para	2	1,1
Gıda	2	1,1
Yakacak	22	11,9
Gıda ve yakacak	5	2,7
Gıda, giyecek ve yakacak	1	,5
Toplam	185	100,0

5.1.3. Yapılan İş ve Tarımsal Deneyim Durumu

Anket sorularını yönelttiğimiz çiftçilere kendinizi ne olarak tanımlıyorsunuz sorusunu sordüğümüzda; %26,5'inin kendisini çiftçi olarak, %30,3'ünün kendisini köylü olarak ve %43,2'sinin ise kendisini hem çiftçi hem de köylü olarak tanımladığı görülmektedir (Çizelge 5.18.).

Çizelge 5.18. Kendini Tanımlama Durumu

Kendini Tanımlama Durumu	Sayı	Yüzde
Çiftçi	49	26,5
Köylü	56	30,3
Her ikisi de	80	43,2
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin %61,1'inin tarım dışı faaliyette bulunmadığı belirlenmiştir (Çizelge 5.19.). Anket sorularını yönelttiğimiz çiftçilerden tarım dışı faaliyette bulunuyorum cevabını veren çiftçilere yaptıkları iş sorulduğunda; %14,1'inin işçi, %7,6'sının memur, %7,0'ının serbest meslek, %4,3'ünün esnaf ve %1,6'sının hamal olarak çalıştığı görülmüştür (Çizelge 5.19.).

Çizelge 5.19. Tarım Dışı Faaliyette Bulunma Durumu ve Yapılan İş

Tarım Dışı Faaliyette Bulunma Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	113	61,1
Evet	72	38,9
Toplam	185	100,0
Tarım Dışı Faaliyette Yapılan İş		
Aşçı	1	,5
Bilişim Sistemleri	1	,5
Boyacı	2	1,1
Çocuk Bakıcısı	1	,5
Esnaf	8	4,3
Hamal	3	1,6
İşçi	26	14,1
Memur	14	7,6
Mühendis	1	,5
Serbest Meslek	13	7,0
Şoför	1	,5
Temizlikçi	1	,5
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %34,1'i hanelerinde çalışmak için geçici olarak köy dışına çıktığını belirtmişlerdir (Çizelge 5.20.). Bu çiftçilerin %13,5'inin 1-3 ay arası, %13'ünün 4-6 ay arası ve %7,6'sının 7 ay ve üzeri çalışmak için geçici olarak köy dışına çıktığı görülmüştür (Çizelge 5.20.). Yavuz ve arkadaşları (2004), ailedeki fert sayısının fazlalığı nedeniyle geçim sıkıntısı çeken köylülerin, alternatif iş imkanları arayışıyla kentsel alanlara göç ettiklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 5.20. Çalışmak İçin Geçici Olarak Köy Dışına Çıkma Durumu ve Süresi

Çalışmak İçin Geçici Olarak Köy Dışına Çıkma Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	122	65,9
Evet	63	34,1
Toplam	185	100,0
Çıkılıyorsa Süresi		
Çıkıyor	122	65,9
1-3 ay arası	25	13,5
4-6 ay arası	24	13,0
7 ay+	14	7,6
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin %22,7'sinin yılda 1 kez, %8,1'inin 2 kez ve %3,2'sinin 3 kez ve üzeri köy dışına çalışmak için gittiği ve %23,2'sinin 9 yıl ve üzeri, %5,4'ünün 1-4 yıldır ve %5,4'ünün ise 5-8 yıldır çalışmak için köy dışına gittiği belirlenmiştir (Çizelge 5.21.). Köy dışına çalışmak için giden çiftçilerin %22,7'lik grubu hizmet sektöründe, %2,2'si sanayi sektöründe, %1,1'i tarım sektöründe ve %7,6'sı diğer sektörlerde ya da serbest çalışmak için köy dışına gittiği görülmüştür (Çizelge 5.21.).

Çizelge 5.21. Köy Dışına Çalışmak İçin Gitme Sıklığı, Yılı ve Çalıştıkları İş Kolu

Gidilme Sıklığı	Sayı	Yüzde
Çıkmıyor	122	65,9
1 kez	42	22,7
2 kez	15	8,1
3 kez ve üzeri	6	3,2
Toplam	185	100,0
Siz Kaç Yıldır Gittiği Durumu		
Çalışmaya gitmiyor	122	65,9
1-4 yıldır gidiyor	10	5,4
5-8 yıldır gidiyor	10	5,4
9 yıl ve üzeri gidiyor	43	23,2
Toplam	185	100,0
Hangi İş Kolunda Çalışmak İçin Gittiği Durumu		
Çıkmıyor	122	65,9
Hizmet	42	22,7
Sanayi	4	2,2
Tarım	3	1,6
Diğer	14	7,6
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin %35,7'sinin 1-10 yıl arası, %27,6'sının 11-20 yıl arası, %23,8 'inin 21-40 yıl arası ve %13,0'ının 41 yıl ve üzeri tarımsal deneyimleri olduğu görülmüştür (Çizelge 5.22.). Ankete katılan çiftçilerin ortalama tarımsal deneyim süreleri 21,51 yıl, en az deneyime sahip olanın 1 yıl ve en fazla deneyime sahip olanın 65 yıl olduğu belirlenmiştir. Ünal (2017), çalışmasında çiftçilerin ortalama tarımsal tecrübelerini 29,8 yıl olarak tespit etmiştir.

Çizelge 5.22. Tarımsal Deneyim Süresi

Tarımsal Deneyim	Sayı	Yüzde
1-10 yıl	66	35,7
11-20 yıl	51	27,6
21-40 yıl	44	23,8
41 yıl ve üzeri	24	13,0
Toplam	185	100,0

5.1.4. İkamet süresi ve Yaşandıkları Yer

Anket sorularını yönelttiğimiz çiftçilerin %40,5'inin 41 yıl ve üzeri, %33,5'inin 21-40 yıl arası, %20,0'nın 1-10 yıl arası ve %5,9'unun ise 11-20 yıl arası bir zamandır köyde ikamet ettiği bilgisine ulaşılmıştır (Çizelge 5.23.). Çiftçilerin köyde ikamet süreleri ortalama 36,69, minimum 1 ve maksimum 90 yıl arası olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 5.23. Köyde İkamet Süresi

Köyde İkamet Süresi	Sayı	Yüzde
1-10 yıl arası	37	20,0
11-20 yıl arası	11	5,9
21-40 yıl arası	62	33,5
41 yıl ve üzeri	75	40,5
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilerin %74,6'sının yaşamının çoğunu köyde geçirdiği, %16,2'sinin İlçede ve %7,6'sının İl merkezinde geçirdiği görülmüştür (Çizelge 5.24.).

Çizelge 5.24. Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yer

Yaşamının Çoğunu Geçirdiğiniz Yer	Sayı	Yüzde
Köy	138	74,6
Kasaba	3	1,6
İlçe	30	16,2
İl Merkezi	14	7,6
Toplam	185	100,0

Anket sorularını yönelttiğimiz çiftçilere tüm yıl köyde mi ikamet ediyorsunuz sorusunu sorduğumuzda; %51,4'ünün hayır cevabını verdiği ve %48,6'sının evet cevabı vererek tüm yıl köyde ikamet ettiğini belirttiği görülmüştür (Çizelge 5.25).

Çizelge 5.25.Tüm Yıl Köyde İkamet Etme Durumu

Tüm Yıl Köyde İkamet Etme Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	95	51,4
Evet	90	48,6
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilere köy dışında geçirdikleri süre sorulduğunda; %48,6'sının köy dışına çıkmadığı, %27,0'ının 5-8 yıl arası süreyi köy dışında geçirdiği, %14,6'sının 9 yıl ve üzeri süreyi köy dışında geçirdiği ve %9,7'sinin 1-4 yıl arası süreyi köy dışında geçirdiği görülmüştür (Çizelge 5.26.). Çiftçilerin köy dışında geçirdikleri süre ortalama 3,66 yıl iken azami süre belirlenmiştir. Çiftçilere köy dışına çıkma sebepleri sorulduğunda; bu kişilerin köy dışına çıkma sebeplerinin %18,4'ünün kış şartlarının ağır geçmesi, %14,1'inin tarım dışı sektörde istihdamdan dolayı, %7'sinin çocuklarının eğitimi için ve %4,9'unun kışın ilçeye ulaşım imkanlarının zorluğundan dolayı olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.26.).

Çizelge 5.26. Köy Dışında Geçirilen Süre ve Köy Dışına Çıkma Sebebi

Köy Dışında Geçirilen Süre	Sayı	Yüzde
Köy dışına çıkmamış	90	48,6
1-4 yıl arası	18	9,7
5-8 yıl arası	50	27,0
9 yıl ve üzeri	27	14,6
Toplam	185	100,0
Köy Dışına Çıkma Sebebi		
Köy dışına çıkmamış	90	48,6
Kış şartlarının ağır geçmesi	34	18,4
Tarım dışı sektörde istihdam	26	14,1
Emekli olduğum için	2	1,1
Hayvancılık yapmadığım için köyde durma gereği hissetmiyorum	4	2,2
Çocuklarımın eğitimi için	13	7,0
Kışın ilçeye ulaşım imkanlarının zorluğundan dolayı	9	4,9
Oğlumun/Kızımın yanında kaldığım için	3	1,6
Diğer	4	2,2
Toplam	185	100,0

Çiftçilere yaşadıkları evin mülkiyet durumu sorulduğunda, %76,8'i oturduğu konutun kendi evi olduğunu bildirmişlerdir (Çizelge 5.27.). Çiftçilerin %72,4'ü yaşadığı konuttan memnunken, %27,6'sı yaşadığı konuttan memnun olmadığı anlaşılmıştır (Çizelge 5.27.). Yaşadığı konuttan memnun olmayan çiftçilerin %15,1'inin evinin eski

olmasını, %8,6'sının ısınma problemi yaşamasını ve %3,8'inin evinin küçük olmasını memnuniyetsizlik sebebi olarak bildirmişlerdir (Çizelge 5.27.).

Çizelge 5.27. Evin Mülkiyeti ve Yaşanılan Konuttan Memnuniyet Durumu

Evinizin Mülkiyet Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	43	23,2
Evet, kendi mülküm	142	76,8
Toplam	185	100,0
Yaşanılan Konuttan Memnuniyet Durumu		
Hayır	51	27,6
Evet, memnunum	134	72,4
Toplam	185	100,0
Memnuniyetsizlik Nedeni		
Eski	28	15,1
Isınma problemi	16	8,6
Küçük	7	3,8
Toplam	185	100,0

5.1.5. Yaşanılan Yerin Konumu ve İşletmelerin İl/İlçe Merkezine Uzaklık Durumu

Çiftçilerin yaşadıkları yerin konum durumları incelendiğinde; %42,7'sinin ovalık ve %57,3'ünün dağlık bölgede yaşadığı belirlenmiştir (Çizelge 5.28.).

Çizelge 5.28. Yaşanılan Yerin Konumu

Yaşanılan Yerin Konumu	Sayı	Yüzde
Ova	79	42,7
Dağlık	106	57,3
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin yaşadıkları yerin İl merkezine uzaklık durumları incelendiğinde çalışmaya katılan işletmecilerin %16,8'inin 1-20 km arası, %21,1'inin 21-40 km arası, %30,3'ünün 41-80 km arası ve %31,9'unun 80 km ve üzeri İl merkezine uzaklıkları olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.29).

Çizelge 5.29.Yaşanılan Yerin İl Merkezine Uzaklığı

İl Merkezine Uzaklık	Sayı	Yüzde
1-20 km arası	31	16,8
21-40 km arası	39	21,1
41-80 km arası	56	30,3
80 km ve üzeri	59	31,9
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin yaşadıkları yerin İlçe merkezine uzaklık durumları incelendiğinde çalışmaya katılan işletmecilerin %75,1'inin 1-20 km arası, %22,7'sinin 21-40 km arası ve %2,2'sinin 41 km ve üzeri İlçe merkezine uzaklıkları olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.30.).

Çizelge 5.30.Yaşanılan Yerin İlçe Merkezine Uzaklığı

İlçe Merkezine Uzaklık	Sayı	Yüzde
1-20 km arası	139	75,1
21-40 km arası	42	22,7
41 km ve üzeri	4	2,2
Toplam	185	100,0

5.2. İşletmeyle İlgili Yapısal Özellikler

5.2.1. Tarım İşletmelerinin Faaliyet Konusu

Çiftçiler tarımsal araziniz var mı sorusuna %87'si arazim var cevabını vermişlerdir (Çizelge 5.31.). Çalışmaya katılan çiftçilerin %15,1'inin işletmeleri hayvancılık işletmesi iken, %43,2'sinin hayvancılık ve bitkisel üretimin birlikte yapıldığı karma işletmeler ve %41,6'sının bitkisel üretim işletmesi olarak belirlenmiştir (Çizelge 5.31.). Taşgın (2009)'un Erzurum ili Oltu ilçesinde yapmış olduğu çalışmada üreticilerin toplamda %95'i hayvancılık veya bir tarımsal faaliyetle uğraşmakta iken %5'i ise 70 yaş ve üzeri olduğundan herhangi bir tarımsal faaliyetle uğraşmadığı tespit etmiştir.

Çizelge 5.31. Arazi Durumu ve İşletmenin Üretim Tipi

Arazi Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	24	13,0
Evet	161	87,0
Toplam	185	100,0
İşletme Tipi	Sayı	Yüzde
Hayvancılık işletmesi	28	15,1
Karma işletme (Hayvancılık+Bitkisel üretim)	80	43,2
Bitkisel üretim	77	41,6
Toplam	185	100,0

5.2.2. Arazi Varlığı ve Bitkisel Ürün Deseni

Çiftçilerin tarımsal arazi varlıkları Çizelge 5.32.'de görülmektedir. Çiftçilerin %13,0'ünün arazisi yokken, %57,3'ünün 1-50 dekar arası, %18,4'ünün 51-150 dekar arası, %5,9'unun 151-400 dekar arası ve %5,4'ünün ise 401 dekar ve üzerinde tarımsal arazi varlığı olduğu görülmüştür (Çizelge 5.32.). Kaysim (2018)'in Iğdır ilinde yaptığı araştırmada, işletmelerin %45,8'inin 1-50 dekar arası, %28,5'inin 51-100 dekar arası ve %20,4'ünün ise 101 dekar ve üzeri araziye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çiftçilerin tahıl ürünlerine ayrılan arazi miktarları incelendiğinde; %53,0'u tahıl üretmiyorken, %36,8'i arazilerini 1-50 dekar arası tahıl ürünlerine ayırdığı, %5,4'ü arazilerini 101 dekar ve üzeri tahıl ürünlerine ayırdığı ve %4,9'u arazilerini 51-100 dekar arası tahıl ürünlerine ayırdığı görülmüştür (Çizelge 5.32.).

Çiftçilerin yem bitkisi ürünlerine ayrılan arazi miktarları incelendiğinde; %41,1'i yem bitkisi üretmiyorken, %42,7'sinin arazilerinin 1-50 dekarını, %8,6'sı arazilerinin 51-100 dekarını ve %7,6'sı ise arazilerinin 101 dekar ve üzerini yem bitkisi ürünlerine ayırdığı görülmüştür (Çizelge 5.32.).

Çiftçilerin endüstri bitkisi ürünlerine ayrılan arazi miktarları incelendiğinde; %95,7'si endüstri bitkisi üretmiyorken, %2,7'si arazilerini 101 dekar ve üzeri endüstri bitkisi ürünlerine ayırdığı, %1,1'i arazilerini 1-50 dekar arası endüstri bitkisi ürünlerine ayırdığı, %0,5'i arazilerini 51-100 dekar arası endüstri bitkisi ürünlerine ayırdığı görülmüştür (Çizelge 5.32.).

Çiftçilerin sebze ürünlerine ayrılan arazi miktarları incelendiğinde; %96,8'i sebze üretmiyorken, %3,2'si arazilerini 1-50 dekar arası sebze ürünlerine ayırdığı görülmüştür (Çizelge 5.32.).

Buğdaycı (2022), Ağrı ilindeki araştırmasında işletmecilerin %31,9'u arazilerini tahıl üretimine ayırmazken, %34,1'i 1-50 dekar, %25,3'ü 51-100 dekar ve %8,8'i ise 101 dekar ve üzeri arazilerini tahıl üretimine ayırdığını, ayrıca, işletmecilerin %25,3'ünün arazilerinin hiçbir bölümünü yem bitkilerine ayırmazken, %48,4'ünün 1-50 dekar, %13,2'si 51-100 dekar ve %13,2'sinin ise 101 dekar ve üzeri arazilerini yem bitkilerine ayırdığını tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Buğdaycı (2022), işletmecilerin %68,1'inin arazilerini çayır olarak kullanmadıklarını belirtirken, %19,2'sinin 1-50 dekar, %7,7'sinin 51-100 dekar ve %4,9'unun ise 101 dekar ve üzeri arazilerini çayır olarak kullandıklarını ifade ettiklerini belirtmiştir.

Çizelge 5.32. Tarımsal Arazi Varlığı ve Ürünlere Göre Arazi Miktarları

Tarımsal Arazi Varlığı	Sayı	Yüzde
Arazisi yok	24	13,0
1 da-50 da arası	106	57,3
51 da-150 da arası	34	18,4
151 da-400 da arası	11	5,9
401 da ve üzeri	10	5,4
Toplam	185	100,0
Tahıl Ürünlerine Ayrılan Arazi Miktarı		
Tahıl üretmiyor	98	53,0
1-50 da arası	68	36,8
51-100 da arası	9	4,9
101 da ve üzeri	10	5,4
Toplam	185	100,0
Yem Bitkisi Ürünlerine Ayrılan Arazi Miktarı		
Yem Bitkisi üretmiyor	76	41,1
1-50 da arası	79	42,7
51-100 da arası	16	8,6
101 da ve üzeri	14	7,6
Toplam	185	100,0
Endüstri Bitkisi Ürünlerine Ayrılan Arazi Miktarı		
Endüstri Bitkisi üretmiyor	177	95,7
1-50 da arası	2	1,1
51-100 da arası	1	,5
101 da ve üzeri	5	2,7
Toplam	185	100,0
Sebze Ürünlerine Ayrılan Arazi Miktarı		
Sebze üretmiyor	179	96,8
1-50 da arası	6	3,2
Toplam	185	100,0

5.2.3. İşletmede Bulunan Hayvan ve Alet Ekipman Varlığı

Çiftçilerin işletmelerinde bulunan büyükbaş hayvan varlığı durumu Çizelge 5.33.'te gösterilmektedir. Buna göre çiftçilerin %46,5'inin işletmesinde büyükbaş hayvan bulunmadığı belirlenmiş olup, %37,3'ünün işletmesinde 1-15 baş arası, %15,7'sinin işletmesinde 16-50 baş arası ve %0,5'inin işletmesinde 51 baş ve üzeri büyükbaş hayvan bulunduğu görülmüştür (Çizelge 5.33.).

Çizelge 5.33. İşletmenin Büyükbaş Hayvan Varlığı

Büyükbaş Hayvan Varlığı	Sayı	Yüzde
BB Varlığı yok	86	46,5
1-15 baş arası	69	37,3
16-50 baş arası	29	15,7
51 baş ve üzeri	1	,5
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin işletmelerinde bulunan küçükbaş hayvan varlığı Çizelge 5.34.'te gösterilmektedir. Buna göre çiftçilerin %84,3'ünün işletmesinde küçükbaş hayvan bulunmadığı, %7,6'sının işletmesinde 1-20 baş arası, %5,9'unun işletmesinde 41 baş ve üzeri ve %2,2'sinin 21-40 baş arası küçükbaş hayvan bulunduğu görülmüştür (Çizelge 5.34.).

Çizelge 5.34. İşletmenin Küçükbaş Hayvan Varlığı

Küçükbaş Hayvan Varlığı	Sayı	Yüzde
KB Varlığı yok	156	84,3
1-20 baş arası	14	7,6
21-40 baş arası	4	2,2
41baş ve üzeri	11	5,9
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin işletmelerinde bulunan kümes hayvanı varlığı durumu Çizelge 5.35.'te gösterilmektedir. Buna göre çiftçilerin %77,3'ünün işletmesinde kümes hayvanı bulunmadığı, %17,3'ünün işletmesinde 1-20 baş arası, %4,3'ünün işletmesinde 21-40 baş arası ve %1,1'inin işletmesinde 41 baş ve üzeri kümes hayvanı bulunduğu görülmüştür (Çizelge 5.35.).

Çizelge 5.35. İşletmenin Kumes Hayvanı Varlığı

İşletmenin Kumes Hayvanı Varlığı	Sayı	Yüzde
Kumes hayvanı yok	143	77,3
1-20 baş arası	32	17,3
21-40 baş arası	8	4,3
41 baş ve üzeri	2	1,1
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin işletmelerinde bulunan arıcılık varlığı durumu Çizelge 5.36.'da gösterilmektedir. Buna göre çiftçilerin %98,9'unun işletmesinde arıcılık yapılmadığı, %1,1'inin işletmesinde 1-15 kovan arası arıcılık varlığı bulunduğu görülmüştür (Çizelge 5.36.).

Çizelge 5.36. İşletmenin Arıcılık Varlığı

İşletmenin Arıcılık Varlığı	Sayı	Yüzde
Arıcılık faaliyeti yok	183	98,9
1-15 kovan arası	2	1,1
Toplam	185	100,0

İşletmelerin traktör varlığı Çizelge 5.37'de gösterilmektedir. İşletmelerin %62,7'sinde traktör bulunmuyorken, %34,6'sının 1 adet, %2,2'sinin 2 adet ve %0,5'inin ise 3 adet traktörü vardır (Çizelge 5.37.). İşletmelerde bulunan traktörlerin yaşı incelendiğinde; işletmecilerin traktörlerinin %13,5'inin 1-5 yıllık, %14,1'inin 6-10 yıllık, %7,6'sının 11-20 yıllık ve %2,2'sinin 21 yıl ve üzerinde yaşa sahip traktörlerden oluştuğu belirlenmiştir (Çizelge 5.37.). Buğdaycı (2022), Ağrı ilinde traktör sahibi olan işletmelerin %4,8'inin 1 yıldır, %17,3'ünün 2 yıldır, %34,7'sinin 3 yıldır, %17,3'ünün 4 yıldır, %17,3'ünün 5 yıldır, %3,9'unun 6 yıldır, %1'inin 7 yıldır, %1,8'inin 8 yıldır, %1'inin 9 yıldır ve %2,9'unun 10 yıldır traktöre sahip olduğunu tespit etmiştir.

Çizelge 5.37. İşletmelerin Traktör Varlığı ve Yaşa Göre Dağılımları

İşletmelerin Traktör Varlığı	Sayı	Yüzde
Traktör yok	116	62,7
1 adet	64	34,6
2 adet	4	2,2
3 adet	1	,5
Toplam	185	100,0
Traktörün Yaşı		
Traktörü yok	116	62,7
1-5 yıl	25	13,5
6-10 yıl	26	14,1
11-20 yıl	14	7,6
21 yıl ve +	4	2,2
Toplam	185	100,0

İşletmelerin römork varlığı Çizelge 5.38.'de gösterilmektedir. Çiftçilerin %69,7'sinin römorku bulunmuyorken, %25,9'unun 1 adet, %3,2'sinin 2 adet ve %1,1'inin ise 3 adet ve üzeri römorku vardır (Çizelge 5.38.).

İşletmede bulunan römorkların yaşları incelendiğinde; çiftçilerin %9,7'sinin 1-5 yıl, %11,4'ünün 6-10 yıl, %8,1'inin 11-20 yıl ve %1,1'inin 21 yıl ve üzerinde yaşa sahip römorkları olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.38.).

Çizelge 5.38. Römork Varlığı ve Yaşa Göre Dağılımı

İşletmelerin Römork Varlığı	Sayı	Yüzde
Römork yok	129	69,7
1 Adet	48	25,9
2 Adet	6	3,2
3 adet ve +	2	1,1
Toplam	185	100,0
Römorkun Yaşı		
Römorku yok	129	69,7
1-5 yıl	18	9,7
6-10 yıl	21	11,4
11-20 yıl	15	8,1
21 yıl ve +	2	1,1
Toplam	185	100,0

İşletmelerin pulluk varlığı Çizelge 5.39.'da gösterilmektedir. Çiftçilerin %75,7'sinin pulluğu bulunmuyorken, %21,1'inin 1 adet ve %3,2'sinin ise 2 adet pulluğu vardır (Çizelge 5.39.).

İşletmede bulunan pullukların yaşı incelendiğinde; çiftçilerin %13,5'inin 1-5 yıl, %8,1'inin 6-10 yıl ve %2,7'sinin 11-20 yıl arası yaşa sahip pulluğu olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.39.).

Çizelge 5.39. Pulluk Varlığı ve Yaşa Göre Dağılımı

İşletmelerin Pulluk Varlığı	Sayı	Yüzde
Pulluğu yok	140	75,7
1 Adet	39	21,1
2 Adet	6	3,2
Toplam	185	100,0
Pulluğun Yaşı		
Pulluk yok	140	75,7
1-5 yıl	25	13,5
6-10 yıl	15	8,1
11-20 yıl	5	2,7
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin araba varlığı durumu Çizelge 5.40.'ta gösterilmiştir. Çiftçilerin %58,9'unun arabasının olmadığını görmüştür (Çizelge 5.40.).

Çizelge 5.40. Araba Varlığı

Araba Varlığı	Sayı	Yüzde
Hayır	109	58,9
Evet	76	41,1
Toplam	185	100,0

5.2.4. Çiftçilerin Tarım Sigortası Yaptırması ve Tarımsal Bilgilerinin Kaynağı

Ankete katılan katılımcılara tarımsal faaliyetleriniz için sigorta yaptırıyor musunuz diye sorulduğunda; çoğunluk %90,8'inin hayır, %9,2'sinin evet cevabı verdiği görülmüştür (Çizelge 5.41.). Güreşçi (2007), Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği adlı çalışmada bölge halkının tarımsal varlıkları için herhangi bir sosyal güvencelerinin bulunmadığını ve hane reislerinin %89,01'inin tarımsal sigorta talep ederken, geri kalan %19,99'unun prim ödeyememe gibi endişeler nedeniyle bu fikre sıcak bakmadıklarını tespit etmiştir.

Çiftçilere tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgiyi nereden alıyorsunuz sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin bilgiyi %46,5'i Tarım Müdürlüklerinin teknik

elemanlarından, %11,4'ü internetten, %7,6'sı diğer üreticilerden ve %4,9'u Tarım Müdürlüklerinin teknik elemanlarından, zirai ilaç bayisinden, radyo/tv, komşulardan ve büyüklerinden aldığı görülmüştür (Çizelge 5.41.). Taşgın (2009) yapmış olduğu çalışmada teknik bilgilerin Tarım il ve ilçe müdürlüklerinden öğrenilme oranı %12 iken, bu oranın minimum göç veren köylerde %58 olurken, maksimum göç veren köylerde bu oran %42 olarak tespit edilmiştir. Kaysim (2018)'in Iğdır ilinde yaptığı araştırmaya göre, işletmecilerin %19,4'ü bilgileri diğer üreticilerden, %17,6'sı tarım müdürlükleri elemanlarından, %14,9'u tarım müdürlüklerinin dağıttığı broşürlerden, %11,3'ü komşulardan ve %8,1'i ise internetten elde ettiklerini tespit etmiştir.

Çizelge 5.41. Tarımsal Sigorta Durumu ve Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Bilginin Kaynağı

Tarımsal Faaliyetler İçin Sigorta Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	168	90,8
Evet	17	9,2
Toplam	185	100,0
Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Bilginin Kaynağı		
Tarım Müdürlüklerinin teknik elemanlarından	86	46,5
Zirai ilaç bayilerinden	4	2,2
İnternette	21	11,4
Tarım Müdürlüğünün broşürlerinden	4	2,2
Cep telefonu uygulamaları	2	1,1
Diğer üreticilerden	14	7,6
Büyüklerimden	5	2,7
Serbest tarım danışmanlarından	1	,5
Özel Firmalardan	1	,5
Komşularım	4	2,2
Tarım Müdürlüklerinin teknik elemanlarından, Radyo/TV ve Komşulardan	5	2,7
Tarım müdürlüklerinin teknik elemanlarından ve broşürlerinden	3	1,6
Tarım Müdürlüklerinin teknik elemanlarından, zirai ilaç bayisinden, Radyo/TV ve Komşulardan	6	3,2
Tarım Müdürlüklerinin teknik elemanlarından, Radyo/TV, Kooperatif ve Birliklerden	2	1,1
Zirai ilaç bayisinden, İnternette, Kooperatif ve Birliklerden	1	,5
Tarım müdürlüklerinin teknik elemanlarından, Zirai ilaç bayisinden ve Diğer üreticilerden	2	1,1
Tarım müdürlüklerinin teknik elemanlarından, Büyüklerimden ve Komşulardan	2	1,1
Tarım müdürlüklerinin teknik elemanlarından, Tarım müdürlüklerinin broşürlerinden ve Serbest tarım danışmanlarından	1	,5
İnternette, Büyüklerimden, Radyo/TV ve Komşularım	1	,5
Tarım müdürlüklerinin teknik elemanlarından, İnternette ve Cep telefonu uygulamalarından	4	2,2
Tarım Müdürlüklerinin teknik elemanlarından, zirai ilaç bayisinden, Radyo/TV, Komşulardan ve Büyüklerimden	9	4,9
Tarım müdürlüklerinin teknik elemanlarından, Broşürlerinden, Yazılı basından, Radyo/TV ve Komşularım	4	2,2
Diğer üreticilerden ve Büyüklerimden	3	1,6
Toplam	185	100,0

5.2.5. İşletmelerin Kooperatif/Birlik Ortaklığı Durumu ve Üye Olmama Sebepleri

Ankete katılan çiftçilerin kooperatif/birlik ortaklığı durumu Çizelge 5.42.'de görülmektedir. Çiftçilerin %85,9'u herhangi bir kooperatif ya da birliğe üye olmadığını ifade etmişlerdir (Çizelge 5.42.). Buğdaycı (2022), Türkiye'de Hayvancılık Politikalarının Etkinlik Analizi: Ağrı İlinde Hayvancılık İşletmeleri Örneği adlı çalışmasında işletme sahiplerinin %17'sinin herhangi bir kooperatif veya birliğe üye olmadığını, %50'sinin Süt Birliği'ne, %9,3'ünün ise diğer kooperatif veya birliklere üye olduğunu tespit etmiştir. Kaysim (2018)'in Iğdır ilinde yaptığı çalışmada işletmecilerin %42,1'inin herhangi bir kooperatife üye olmadığını ve %0,4'ünün ise Tarım Kredi Kooperatifine üye olduğunu tespit etmiştir.

Çizelge 5.42. Kooperatif/Birlik Ortaklığı Durumu

Kooperatif / Birlik Ortaklığı	Sayı	Yüzde
Hayır	159	85,9
Evet	26	14,1
Toplam	185	100

Kooperatif/birliklere üye olmayan çiftçilerin üye olmama sebepleri Çizelge 5.43.'te gösterilmiştir. Buna göre çiftçilerin %27'sinin kooperatif veya birliklerin üreticiyi koruduğuna inanmamaları nedeniyle üye olmadıkları görülmektedir. Bunu sırasıyla %21,1 ile kendi ürünümü kendim pazarlayabiliyorum diyenlerin, %18,9 ile kooperatif/birliğin bana yararlı olabileceğini sanmıyorum diyenlerin, %11,4 ile yöneticilerin dürüst çalıştığına inanmayanların ve %7,6 ile herhangi bir destek almadığım için diyenlerin takip ettiği görülmüştür (Çizelge 5.43.). Buğdaycı (2022), Türkiye'de Hayvancılık Politikalarının Etkinlik Analizi: Ağrı İlinde Hayvancılık İşletmeleri Örneği adlı çalışmasında herhangi bir kooperatif veya birliğe üye olmayan işletmecilerin %48,38'inin bu kooperatif veya birliklerin üreticiyi korumadığına inandıklarını, %16,13'ünün ürünlerini kendilerinin pazarlayabildiklerini, %19,35'inin kooperatiflerin kendilerine faydalı olacağını düşünmediklerini ve %6,45'inin ise herhangi bir destek almadıklarını belirterek bu birlik veya kooperatiflere üye olmadıklarını ifade ettiklerini tespit etmiştir. Kaysim (2018)'in Iğdır ilinde yaptığı araştırmada, herhangi bir kooperatife üye olmayan işletmecilerin %19,6'sının ürünlerini kendilerinin pazarladığı, %9,8'inin kooperatiflerin faydalı olacağına inanmadığı ve

%7,3'ünün kooperatiflerin üreticiyi koruduğunu düşünmediği için üye olmadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 5.43. Kooperatif/Birliklere Üye Olmama Sebepleri

Nedenleri	Sayı	Yüzde
Üye	26	14,1
Üreticiyi koruduğuna inanmıyorum	50	27,0
Yöneticilerin dürüst çalıştığına inanmıyorum	21	11,4
Kendi ürünümü kendim pazarlayabiliyorum	39	21,1
Kooperatifin bana yararlı olabileceğini sanmıyorum	35	18,9
Herhangi bir destek almadığım için	14	7,6
Toplam	185	100

5.2.6. İşletmelerin Devlet Desteğinden Faydalanma ve Memnuniyet Durumu

Çiftçilere işletme faaliyetleriniz için devlet desteğinden faydalıyor musunuz sorusu yöneltildiğinde; üreticilerin %81,1'inin devlet desteğinden faydalandığı görülmüştür (Çizelge 5.44.).

Devlet desteğinden faydalanmayan üreticilerin; %9,2'sinin desteğin yetersiz olduğunu düşünmesi nedeniyle, %5,4'ünün çiftçi eğitimlerinin yetersiz oluşu yüzünden bilgi eksikliği nedeniyle ve %4,3'ünün ise ihmalkarlıktan dolayı devlet desteğinden faydalanmadıkları belirlenmiştir (Çizelge 5.44.).

Devlet desteğinden faydalanan üreticilerin %73'ünün desteğin yetersiz olduğunu düşündüğü görülmüştür (Çizelge 5.44.). Devlet desteğinin yetersiz olduğunu düşünen üreticilere, desteğin yetersiz olduğunu düşünme nedenlerini sorduğumuzda; üreticilerin %81,1'i girdi maliyetlerinin yüksek olmasını belirtmişlerdir (Çizelge 5.44.).

Çizelge 5.44. Devlet Desteğinden Faydalanma Durumu

Devlet Desteğinden Faydalanma Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	35	18,9
Evet	150	81,1
Toplam	185	100,0
Hayır İse Nedeni		
Desteklemelerden faydalanıyor	150	81,1
Çiftçi eğitimlerinin yetersiz oluşu sebebiyle bilgi eksikliği	10	5,4
İhmalkarlıktan dolayı	8	4,3
Desteğin yetersiz olduğunu düşünüyorum	17	9,2
Toplam	185	100,0
Evetse Yeterli Bulma Durumu		
Desteklemelerden faydalanmıyor	35	18,9
Hayır	135	73,0
Evet	15	8,1
Toplam	185	100,0
Faydalanılan Desteğin Yetersiz Olduğunu Düşünme Nedeni		
Desteklemelerden faydalanmıyor	35	18,9
Girdi maliyetlerinin yüksek olması	150	81,1
Toplam	185	100,0

5.2.7. İşletmenin Ücretsiz Aile İşçisi Sayısı ve Yabancı İşgücü Çalıştırma Durumu

Çiftçilerin işletmede çalışan ücretsiz aile işçisi sayısı Çizelge 5.45'te gösterilmektedir. Buna göre %37,3'ünde ailede 1 kişi, %22,7'sinde ailede 2 kişi ve %16,2'sinde ailede 3 kişi ve üzeri ücretsiz aile işçisi olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.45.). Kaysim (2018) tarafından Iğdır'da yapılan araştırmada, işletmelerin %85,9'unun aile iş gücü kullandığı tespit edilmiştir.

Çizelge 5.45. İşletmede Çalışan Ücretsiz Aile İşçisi Sayısı

İşletmede Çalışan Ücretsiz Aile İşçisi Sayısı	Sayı	Yüzde
Ücretsiz Aile İşgücü Yok	44	23,8
1 Kişi	69	37,3
2 Kişi	42	22,7
3 Kişi ve üzeri	30	16,2
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin işletmelerinde yabancı iş gücü çalıştırma durumları Çizelge 5.46.'da gösterilmektedir. Buna göre üreticilerin işletmelerinde %90,8'inin yabancı iş

gücü çalıştırmadığı görülmüştür (Çizelge 5.46.). Buğdaycı (2022), çalışmasında işletmecilerin %35,3'ü 1 yabancı işçi, %35,3'ü 2 yabancı işçi, %23,5'i 3 yabancı işçi ve %5,9'u ise 4 yabancı işçi çalıştırdığını tespit etmiştir. Ata'nın (2014) Burdur ilinde yaptığı çalışmada, modern süt sığırcılığı işletmelerinde yabancı iş gücü çalıştırma oranının %14 olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, Kaysim'in (2018) Iğdır'da gerçekleştirdiği araştırmada, işletmelerde %14,1 oranında yabancı iş gücü çalıştırıldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 5.46. İşletmede Yabancı İş Gücü Çalıştırma Durumu

İşletmede Yabancı İş Gücü Çalıştırma Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	168	90,8
Evet	17	9,2
Toplam	185	100,0

5.2.8. İşletmelerin 2020 Yılı Tarımsal Geliri, Sorunlar ve Tarım Dışı Gelir Durumu

Çiftçilere işletmelerinin 2020 yılı toplam tarımsal geliri sorulduğunda; %34,1'inin 20.001-50.000 TL arasında, %27,6'sının 10.000 TL ve altında, %16,2'sinin 50.001-100.000 TL arasında, 15,7'sinin 10.001-20.000 TL arasında ve %6,5'inin 100.001 TL ve üzerinde tarımsal gelire sahip olduğu görülmüştür (Çizelge 5.47.).

Çizelge 5.47. İşletmenin 2020 Yılı Toplam Tarımsal Geliri

İşletmenin 2020 Yılı Toplam Tarımsal Geliri	Sayı	Yüzde
10.000 TL ve altı	51	27,6
10.001 TL ve 20000 arası	29	15,7
20001 TL ve 50000TL arası	63	34,1
50001 TL ve 100000TL arası	30	16,2
100001 TL ve üzeri	12	6,5
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilere tarımsal gelirdeki sorunları sorulduğunda; çiftçilerin %48,1'i geçim için yetersiz, %28,6'sı istikrarsız ve %23,2'si elde edilmesinin zor olduğunu belirtmişlerdir (Çizelge 5.48.).

Çizelge 5.48. Tarımsal Gelirdeki Sorunlar

Tarımsal Gelirdeki Sorunlar	Sayı	Yüzde
İstikrarsız	53	28,6
Geçim için yetersiz	89	48,1
Elde edilmesi zor	43	23,2
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilere gelirinizin ne kadarını tarımdan karşılıyorsunuz sorusu sorulduğunda; çiftçilerin %41,1'i önemli bir kısmını, %38,9'u önemsiz bir kısmını ve %20'si tamamını tarımdan karşıladığını belirtmiştir (Çizelge 5.49.).

Çizelge 5.49. Gelirin Tarımdan Karşılanma Durumu

Gelirin Tarımdan Karşılanma Durumu	Sayı	Yüzde
Tamamını	37	20,0
Önemli bir kısmını	76	41,1
Önemsiz bir kısmını	72	38,9
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin %67,6'sının tarım dışı gelirinin bulunduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.50.). Tarım dışı gelire sahip çiftçilerin %28,6'sı tarım dışı gelirlerinin kaynağını maaş ve ücret, %13,5'i ticari gelir, %13'ü gurbette çalışarak elde ettikleri gelir ve %9,7'si kira geliri olarak belirtmiştir (Çizelge 5.50.).

Çizelge 5.50. Tarım Dışı Gelir Durumu ve Kaynağı

Tarım Dışı Gelir Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	60	32,4
Evet	125	67,6
Toplam	185	100,0
Tarım Dışı Gelirin Kaynağı		
Yok	60	32,4
Gurbette çalışarak	24	13,0
Maaş ve ücret	53	28,6
Ticari gelir	25	13,5
Mevduat	1	0,5
Kira geliri	18	9,7
Diğer	4	2,2
Toplam	185	100,0

Ankete katılan çiftçilere köyden elde edilen gelirini değerlendirme şekli sorulduğunda; %77,8'inin ailemin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için, %17,8'inin köyde tarımsal faaliyetler için, %3,2'sinin köyde taşınmaz satın alarak ve %1,1'inin şehirde gayrimenkul satın alarak değerlendirdiği görülmüştür (Çizelge 5.51.). Ankete katılan çiftçilere köy dışından elde edilen gelirini değerlendirme şekli sorulduğunda; çiftçilerin %27'sinin ailemin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için, %5,4'ünün köyde tarımsal faaliyetler için ve %1,6'sının köyde taşınmaz satın alarak şeklinde değerlendirdiği görülmüştür (Çizelge 5.51.).

Çizelge 5.51. Köyden ve Köy Dışından Elde Edilen Geliri Değerlendirme Durumu

Köyden Elde Edilen Gelir	Sayı	Yüzde
Ailemin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak	144	77,8
Köyde tarımsal faaliyetler için	33	17,8
Şehirde gayrimenkul olarak	2	1,1
Köyde taşınmaz satın alarak	6	3,2
Toplam	185	100,0
Köy Dışından Elde Edilen Gelir		
Çıkıyor	122	65,9
Ailemin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak	50	27,0
Köyde tarımsal faaliyetler için	10	5,4
Köyde taşınmaz satın alarak	3	1,6
Toplam	185	100,0

5.3. Köyden Göçü Etkileyen Değişkenler

Çiftçilere köyden göç etmeyi düşünüyor musunuz sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin %30,8'i şimdilik hayır, %28,1'i kesinlikle hayır, %27,0'ı evet, %10,3'ü kesinlikle evet ve %3,8'i fikrim yok olarak cevaplandırmıştır (Çizelge 5.52.). Taşkın (2009), çalışma alanında toplamda hane reislerinin %27 oranında göç etme eğiliminde oldukları, %73'ünün ise göçe pek sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir.

Köyden göç etmeyi düşünen çiftçilerin %26,5'inin 1-5 yıldır, %8,6'sının 6-10 yıldır ve %2,2'sinin 11 yıl ve üzeri zamandır göç etme düşüncesine sahip oldukları belirlenmiştir (Çizelge 5.52.).

Çizelge 5.52. Köyden Göç Etmeyi Düşüncesi ve Göç Etme Fikrinin Oluşma Yılı

Köyden Göç Etmeyi Düşünme Durumu	Sayı	Yüzde
Kesinlikle hayır	52	28,1
Şimdilik hayır	57	30,8
Fikrim yok	7	3,8
Evet	50	27,0
Kesinlikle evet	19	10,3
Toplam	185	100,0
Göç Etme Fikrine Sahip Olma Yılı		
Göçme fikri yok	116	62,7
1-5 yıldır	49	26,5
6-10 yıldır	16	8,6
11 yıl ve üzeri	4	2,2
Toplam	185	100,0

Çiftçilere nereye göç etmeyi düşünüyorsunuz sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin %62,7'sinin göç etmeyi düşünmediği, %10,3'ünün İstanbul'a, %7,0'ının Ağrı Merkez'e, %5,4'ünün İlçe Merkezlerine, %4,9'unun İzmir'e ve %3,2'sinin Bursa'ya göç etmek istediği görülmüştür (Çizelge 5.53.). Taşgın (2009) çalışmasında hane reislerinin göç etmeleri durumunda tercih edecekleri yerlerde hane reislerinin %48'inin birinci sırada İstanbul, %30'u ikinci sırada Bursa, %18'i üçüncü sırada Oltu ilçe merkezi ve %4'ü de dördüncü sırada Kocaeli'yi tercih ettiğini tespit etmiştir.

Çizelge 5.53. Göç Etmeyi Düşündükleri Yerler

Göç Etmeyi Düşünülen Yer	Sayı	Yüzde
Göç etmeyi düşünmüyorum	116	62,7
İlçe merkezleri	10	5,4
İstanbul	19	10,3
Ağrı	13	7,0
İzmir	9	4,9
Bursa	6	3,2
Ankara	4	2,2
Erzurum	3	1,6
Antalya	2	1,1
Balıkesir	1	0,5
Denizli	1	0,5
Eskişehir	1	0,5
Toplam	185	100,0

Çalışmaya katılan çiftçilerin %8,6'sı geçim sıkıntısı, %7,6'sı işsizlik, %6,5' çocukların eğitimi, %4,9'u yaşam koşulları, %3,2 sağlık alanındaki imkansızlıklar ve %2,7'si sosyal imkansızlıklar sebebiyle göç etmeyi düşünmektedir (Çizelge 5.54.). Kırsal kesimde yaşayan insanların düşük gelirleri ve yaşam standartları, kırsal göçün en önemli sebeplerinden biridir (Kılıç Topuz, 2017).

Çizelge 5.54. Köyden Göç Etmeyi Düşünme Nedenleri

Köyden Göç Etmeyi Düşünme Nedeni	Sayı	Yüzde
Göç etmeyi düşünmüyorum	116	62,7
Akrabalardan uzaklaşma isteği	1	,5
Çocuklarımla yanında yaşamak	1	,5
Çocukların eğitimi	12	6,5
Çocukların gelecek kaygısı	1	,5
Geçim sıkıntısı	16	8,6
İşime yakın olması	1	,5
İşsizlik	14	7,6
Sağlık alanındaki imkansızlıklar	6	3,2
Sosyal imkansızlıklar	5	2,7
Tarımsal Gelirin yetersiz olması	1	,5
Yaşam koşulları	9	4,9
Yoksulluk	2	1,1
Toplam	185	100,0

Köyden göç etmeyi düşünen çiftçilerin %15,1'inin önümüzdeki 2-3 yıl içerisinde, %4,9'unun gelecek yıl ve %2,7'sinin bir yıl içinde köyden göç etmeyi düşündüklerini belirtirken, %14,6'sı henüz belli olmadığını belirtmişlerdir (Çizelge 5.55.). Taşgın (2009)'ın çalışmasında göç etme eğiliminde olan %27 oranındaki üreticilerden bir yıl içerisinde göç etmek isteyenlerin oranının %18, önümüzdeki yıl göç etmek isteyenlerin oranının %4, önümüzdeki 2-3 yıl içerisinde göç etmek isteyenlerin oranının %11 ve henüz belli değil diyenlerin oranının %67 olduğunu bildirmiştir.

Çizelge 5.55. Köyden Göç Etmeyi Düşündükleri Zaman

Köyden Göç Etmeyi Düşündükleri Zaman	Sayı	Yüzde
Göç etmeyi düşünmüyorum	116	62,7
Bir yıl içinde	5	2,7
Gelecek yıl	9	4,9
Önümüzdeki 2-3 yıl içerisinde	28	15,1
Henüz belli değil	27	14,6
Toplam	185	100,0

Ankete katılanlara köy yaşamındaki zorlukları sorduğumuzda; çiftçilerin %57,3'ü iklim şartlarını, %25,4'ü geçim sıkıntısını, %14,6'sı altyapı yetersizliklerini ve %2,7'si köyde akraba ve komşuların azalmasını köy yaşamındaki zorluklar olarak belirtmişlerdir (Çizelge 5.56.). Yavuz ve arkadaşları (2004), köyden göç eden akraba sayısının, köyden göç etme eğilimini artırdığını belirlemişlerdir. Aksoy (2007) ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da göç edenlerin %23,50'sinin daha önce akrabalarının yanına göç etmeyi düşündüklerini ifade etmiştir.

Çizelge 5.56. Köy Yaşamındaki Zorluklar

Köy Yaşamındaki Zorluklar	Sayı	Yüzde
İklim Şartları	106	57,3
Altyapı yetersizlikleri	27	14,6
Geçim sıkıntısı	47	25,4
Köyde akraba ve komşuların azalması	5	2,7
Toplam	185	100,0

Çiftçilere köyde sağlık sorunlarınız ile ilgili yardım alabiliyor musunuz sorusu sorulduğunda; %62,7'si evet, %37,3'ü hayır olarak cevaplandırmıştır (Çizelge 5.57.). Köyde sağlık sorunlarımız ile ilgili yardım alabiliyoruz cevabını veren çiftçilere bu

sağlık hizmetinden memnun musunuz diye sorulduğunda; çiftçilerin %35,1'i memnun olduğunu ve %27,6'sı memnun olmadığını belirtmiştir (Çizelge 5.57.). Sağlık sorunları ile ilgili yardım aldığını belirten çiftçilerin %45,9'u İlçe Devlet Hastanesi'nden, %29,7'si Köy Sağlık Ocağı'ndan, %17,8'i İl Devlet Hastanelerinden, %5,9'u Aile Hekimi (Köy Doktoru)'nden ve %0,5'i ise özel hastanelerden yardım aldığını belirtmiştir (Çizelge 5.57.). Bir bölgedeki insanların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi, onların o bölgede kalmasını sağlayan temel faktörlerden biridir. Kırsal ve kentsel bölgelerdeki altyapı hizmetleri kapsamında değerlendirilen sağlık hizmetlerindeki farklılıklar, kırsal göçün belirleyici faktörleri arasında yer almaktadır (Beauchemin ve Schoumaker, 2005). Güreşçi (2007), çalışmasında hane reislerinin %52,70'inin bu hizmetten faydalanmasına karşın, faydalananların %76,76'sının bu hizmetten memnun olmadığını ifade etmiş ve ulaşım zorlukları, kış şartları ve diğer faktörler nedeniyle hizmet kalitesinin düşmesinin bu memnuniyetsizliğe kaynak teşkil ettiğini tespit etmiştir. Beauchemin ve Schoumaker (2005), kırsal bölgelerde yaşayanların büyük bir kısmının iyi sağlık hizmetlerine erişemediğini ve bu nedenle kentlere göç ettiklerini belirtmişlerdir. Aksoy (2007) ise "Devletin sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor musunuz?" sorusuna, insanların %98,80'inin olumlu, %1,20'sinin ise olumsuz yanıt verdiğini ifade etmiştir.

Çizelge 5.57. Köyde Sağlık Sorunlarıyla İlgili Yardım Alabilme ve Memnuniyet Durumu

Köyde Sağlık Sorunlarıyla İlgili Yardım Alabilme Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	69	37,3
Evet	116	62,7
Toplam	185	100,0
Evetse Memnuniyet Durumu		
Sağlık yardımı almıyor	69	37,3
Hayır	51	27,6
Evet	65	35,1
Toplam	185	100,0
Sağlık Sorunlarıyla İlgili Yardım Alınan Kurum/Kuruluş		
Köy Sağlık Ocağı	55	29,7
İlçe Devlet Hastanesi	85	45,9
İl Devlet Hastaneleri	33	17,8
Aile Hekimi (Köy Doktoru)	11	5,9
Özel Hastaneler	1	,5
Toplam	185	100,0

Çalışmaya katılanların %55,7'si çocuklarının şehre göç etmesini ve %35,1'i ise çocuklarının çiftçiliğe devam etmesini istemektedir. Geriye kalan %9,2'si ise çocuklarının zaten şehre göç ettiğini belirtmiştir (Çizelge 5.58.).

Çizelge 5.58. Çocuklarının Göç Etmesi Hakkındaki Düşünceleri

Düşünceler	Sayı	Yüzde
Çiftçiliğe devam etmesini isterim	65	35,1
Şehre göç etmesini isterim	103	55,7
Zaten göç ettiler	17	9,2
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin %71,4'ü köyden göç etmiş akrabasının bulunduğunu bildirmiştir (Çizelge 5.59.). Köyden göç etmiş akraba bulunan çiftçilerin %25,4'ünün köyden göç etmiş akraba sayısını 1-5 kişi arasında olduğu, %18,9'unun 11-20 kişi arasında olduğu, %14,1'inin 6-10 kişi arasında olduğu ve %9,7'sinin 21-50 kişi arasında olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.59.).

Çizelge 5.59. Köyden Göç Etmiş Akraba Durumu ve Sayısı

Köyden Göç Etmiş Akraba Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	53	28,6
Evet	132	71,4
Toplam	185	100,0
Varsa Sayısı		
Yok	53	28,6
1-5 kişi	47	25,4
6-10 kişi	26	14,1
11-20 kişi	35	18,9
21-50 kişi	18	9,7
51 kişi ve+	6	3,2
Toplam	185	100,0

Anket çalışmasında yer alan çiftçiler şehre göç etmeden köyde geçim sağlanabilir mi sorusu yöneltildiğinde; %64,3'ünün evet, %18,9'unun hayır ve %16,8'inin bilmiyorum cevabını verdiği görülmüştür (Çizelge 5.60.).

Çizelge 5.60. Şehre Göç Etmeden Köyde Geçim Sağlama Durumu

Şehre Göç Etmeden Köyde Geçim Sağlama Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	35	18,9
Evet	119	64,3
Bilmiyorum	31	16,8
Toplam	185	100,0

Anket çalışmasında yer alan çiftçilere geçmiş yıllar ile kıyasladığınızda köyde yaşamaktan memnun musunuz sorusuna; %42,7'sinin memnun olduğu, %41,1'inin memnun olmadığı ve %16,2'sinin fikrim yok cevabını vermiştir (Çizelge 5.61.).

Çizelge 5.61. Geçmiş Yıllara Göre Köyde Yaşamaktan Memnuniyet Durumu

Köyde Yaşamaktan Memnuniyet Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	76	41,1
Evet	79	42,7
Fikrim yok	30	16,2
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin göç etmeyi düşündüğü yerde ev veya arsa varlığı Çizelge 5.62.'de gösterilmiştir. Göç etmeyi düşünenlerin %10,8'inin göç etmeyi düşündüğü yerde ev veya arsası olduğu belirtirken, %35,7'si göç etmeyi düşündüğü yerde akrabalarının bulunduğunu belirtmiştir (Çizelge 5.62.).

Çizelge 5.62. Göç Etmeyi Düşünülen Yerde Ev/Arsa ve Akraba Varlığı

Göç Etmeyi Düşünülen Yerde Ev/Arsa Varlığı	Sayı	Yüzde
Göç etmeyi düşünmüyor	109	58,9
Hayır	56	30,3
Evet	20	10,8
Toplam	185	100,0
Göç Etmeyi Düşünülen Yerde Akraba Varlığı	Sayı	Yüzde
Göç etmeyi düşünmüyor	109	58,9
Hayır	10	5,4
Evet	66	35,7
Toplam	185	100,0

Anket çalışmasında göç etmeyi düşünen çiftçilerin göç etmeyi düşündükleri yerde %30,3'ünün ücretli bir iş ile, %9,7'sinin maaş ile ve %1,1'inin ise gayrimenkullerinden gelecek kira geliri ile geçinmeyi düşündükleri belirlenmiştir (Çizelge 5.63.). Göç etmeyi düşünen çiftçilerin %26,5'i göç ettikten sonra köyden geçinmek için bir katkı alacağını ve %14,6'sının alamayacağını düşündüğü görülmüştür (Çizelge 5.63.).

Çizelge 5.63. Göç Etmeyi Düşündükleri Yerde Geçinme Şekli ve Köyden Katkı

Göç Etmeyi Düşünülen Yerde Geçinme Şekli	Sayı	Yüzde
Göç etmeyi düşünmüyor	109	58,9
Ücretli bir iş	56	30,3
Gayrimenkullerimden kira geliri ile	2	1,1
Maaş	18	9,7
Toplam	185	100,0
Göç Ettikten Sonra Köyden Geçinmek İçin Katkı Alma Durumu		
Göç etmeyi düşünmüyor	109	58,9
Hayır	27	14,6
Evet	49	26,5
Toplam	185	100,0

Çiftçilere eğer göç ederseniz günün birinde tekrar köye dönmeyi düşünür müsünüz sorusuna; çiftçilerin %58,9'unun fikrim yok, %23,2'sinin evet ve %17,8'inin hayır cevabı verdiği görülmüştür (Çizelge 5.64.). Köyden göç edersem bir gün tekrar köye dönmeyi düşünürüm cevabı veren çiftçiler bu geri dönme kararını almalarına sebep olabilecek etmenler olarak; %7'si şehirde geçinemezsem, %5,9'u çocuklarımın eğitimi tamamlanırsa, %4,3'ü şehir yaşamından sıkılırsam ve %3,8'i köyü özlersem şeklinde cevap vermişlerdir (Çizelge 5.64.).

Çizelge 5.64. Tekrar Köye Dönme Düşüncesi ve Bu Kararı Almadaki Etmenler

Eğer Göç Ederse Tekrar Köye Dönmeyi Düşünme Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	33	17,8
Evet	43	23,2
Fikrim yok	109	58,9
Toplam	185	100,0
Evetse Bu Kararı Almadaki Etmenler		
Göç etmeyi düşünmüyor	109	58,9
Şehirde geçinemez isem	13	7,0
Çocuklarımın eğitimi tamamlanırsa	11	5,9
Şehir yaşamından sıkılırsam	8	4,3
Köyü özlersem	7	3,8
Şehir yaşamından sıkılırsam ve köyü özlersem	5	2,7
Dönmeyi düşünmüyorum	32	17,3
Toplam	185	100,0

Çiftçilere eğer göç ederseniz en çok hangi konuda zorlanacağınızı düşünüyorsunuz sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin %45,4'ünün işsizlik, %27,0'ının kent yaşamına uyum, %14,6'sının güvenlik, %11,4'ünün barınma ve %1,1'inin ise beslenme konularında zorluk yaşayacağını düşündüğü görülmüştür (Çizelge 5.65.).

Çizelge 5.65. Eğer Göç Edilirse En Çok Hangi Konuda Zorlanılacağı Durumu

Zorlanılacak konular	Sayı	Yüzde
İşsizlik	84	45,4
Barınma	21	11,4
Beslenme	2	1,1
Güvenlik	27	14,6
Sağlık	1	,5
Kent yaşamına uyum	50	27,0
Toplam	185	100,0

Kent yaşamıyla ilgili çiftçilerin %50,3'ünün ekonomik şartlardan, %19,5'inin kent yaşamındaki stresten, %16,8'inin kültürel uyumsuzluktan ve %13,5'inin ise ailevi konulardan en çok endişelendiği belirlenmiştir (Çizelge 5.66).

Çizelge 5.66. Kent Yaşamında En Çok Endişelendiren Konular

Endişelendiren Konular	Sayı	Yüzde
Ekonomik şartlar	93	50,3
Kültürel uyumsuzluk	31	16,8
Ailevi endişeler	25	13,5
Kent yaşamındaki stres	36	19,5
Toplam	185	100,0

Çiftçilerin gelecekle ilgili beklentiniz nedir sorusuna; çiftçilerin %38,4'ünün bugünden farkı olmayacak, %37,8'inin bugünden kötü olacak ve %23,8'inin bugünden iyi olacak cevabını verdikleri görülmüştür (Çizelge 5.67.).

Çizelge 5.67. Gelecekle İlgili Beklenti Durumu

Gelecekle İlgili Beklenti Durumu	Sayı	Yüzde
Bugünden iyi olacak	44	23,8
Bugünden kötü olacak	70	37,8
Bugünden farkı olmayacak	71	38,4
Toplam	185	100,0

5.3.1. Bireyleri Göç Etmeye İten Sebepler

Çiftçilerin bireyleri göç etmeye iten sebeplere katılım durumları ile ilgili likert ölçeğine verdikleri yanıtların ortalamaları Çizelge 5.68.'de gösterilmiştir. Ölçekte değişkenler 32 başlık altında toplanmıştır. Çiftçilerin göç etmeye iten sebeplerde katıldıkları hususlar göz önüne alındığında göç etme düşüncesine sahip çiftçiler sırasıyla şehirde çocuklara daha iyi eğitim imkânı, daha iyi iş imkanları, daha iyi bir yaşam, sağlık hizmetlerine yakınlık ve iklim şartlarının olumsuzluğu nedenlerine en çok katılım gösterdiği görülmektedir. En az da kan davasını göçe iten sebep olarak katılım göstermektedirler. Geliştirilen likert ölçeğinin güvenilirliğini gösteren Cronbach's Alpha değeri 0,89 bulunmuştur. Dolayısıyla Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı literatürde kabul gören 0.7'nin üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerin ışığında ölçeğin içerik ve yapı açısından seçilen örneklem üzerinde geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Türkiye’de yapılan bazı kırsal göç araştırmalarında, göç nedenleri arasında kan davası ve terör gibi faktörlerin de bulunduğu tespit edilmiştir (Akış ve Akkuş 2007). Ancak, bu iki faktörün bölgedeki göçler için geçerli olmadığı ve bu durumun, Türkiye’deki kırsal göç nedenleri arasında bölgeler arası farklılıkların olduğunu göstermesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Kızılkaya (2014), Türkiye’de İç Göçün Sosyo Ekonomik Nedenleri: Ardahan İli Örneği adlı çalışmasında, katılımcıların %21,6’sı göç etmelerinde işsizliğin etkisi olmadığını belirtirken, %3,2’si kararsız kalmış ve %75,2’si ise göç etmelerinde işsizliğin büyük bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu durum, işsizliğin göç etme üzerindeki etkisinin oldukça büyük olduğunu göstermektedir. Kızılkaya (2014), katılımcıların %65,4’ünün göç etmelerinde iklim koşullarının önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Ağır kış koşulları, insanların Ardahan’dan göç etmelerinin başlıca nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Kızılkaya (2014), katılımcıların %39,6’sı göç etmelerinde eğitim koşullarının etkisi olmadığını belirtirken, %10,1’i bu konuda kararsız kalmış ve %50,4’ü ise göç etmelerinde eğitim koşullarının önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı, beklentilere uygun olarak, eğitim koşullarının göç etme kararlarında etkili olduğunu belirtmiştir.

Çizelge 5.68. Bireyleri Göç Etmeye İten Sebepler

Bireyleri Göç Etmeye İten Sebepler	Ortalama	Standart Sapma
Çocuklara Daha İyi Eğitim İmkânı	4,43	0,93
Daha İyi İş İmkanları	4,42	0,88
Daha İyi Bir Yaşam	4,30	1,10
Sağlık Hizmetlerine Yakınlık	4,26	1,02
İklim Şartlarının Olumsuzluğu	4,21	1,06
Ekonomik Sorunlar	4,17	1,14
İşsizlik Sorunu	4,12	1,12
Köy Hayatının Zorluğu	3,97	1,22
Sosyal ve Kültürel Olanakların Yetersizliği	3,92	1,24
Sigortalı İş Bulma	3,89	1,23
Eğitim	3,82	1,47
Ulaşım Zorluğu	3,74	1,34
Şehrin Cazibesi	3,67	1,36
Yoksulluk	3,63	1,35
Sulama İmkanlarının Kıtlığı	3,43	1,40
İşim Dolayısıyla	3,42	1,54
Akrabalarım Göçtüğü İçin	3,12	1,38
Eşimin Talebi	3,01	1,49
Arazi Paylaşımı ve Sulama Kaynaklı Huzursuzluklar	3,00	1,34
Toprak Niteliklerinin Kötülüğü	2,86	1,43
Arazi Kıtlığı	2,84	1,44
Topraksızlık	2,71	1,33
Yaşlılık	2,68	1,45

Çizelge 5.68. Devamı

Ailevi Nedenler	2,67	1,42
Hayvancılık İçin Elverişli Değildi	2,57	1,27
Köydeki Kişisel Çatışmalar	2,57	1,40
Terör Korkusu	2,55	1,52
Evlilik	2,28	1,30
Tayin	2,22	1,42
Doğal Afetler	2,14	1,25
Ormanlardan Faydalanamıyor Oluşumuz	2,09	1,43
Kan Davası	1,89	1,17

Değerlendirme Ölçeği: 0-1: Kesinlikle Katılmıyorum, 1-2: Katılmıyorum, 2-3: Biraz Katılıyorum, 3-4: Önemli, 4-5: Katılıyorum ve 5+: Tamamen Katılıyorum.

Cronbach Alfa: 0,89

5.3.2. Çiftçilerin Kırsaldan Kente Göçle İlgili Düşünceleri

Çiftçilerin kırsaldan kente göçle ilgili düşüncelere katılım durumları ile ilgili likert ölçeğine verdikleri yanıtların ortalamaları Çizelge 5.69.'da verilmiştir. Ölçekte değişkenler 23 başlık altında toplanmıştır. Çiftçilerin kırsaldan kente göçle ilgili düşüncelerde katıldıkları hususlar göz önüne alındığında göç etme düşüncesine sahip çiftçiler sırasıyla gelecekle ilgili kaygı duyuyorum, şehir sorunları hakkında bilgi sahibiyim, şehirde sağlık hizmetleri ve sosyal imkanları daha iyidir, şehirde eğitim imkanları daha iyidir, şehirde iş imkânı daha fazladır ve şehirde refah seviyesi yüksektir etkenlerine en çok katılım gösterdiği görülmektedir. En az da köyünden ayrılmak bana zor gelmeyecek düşüncesine katılım göstermektedirler. Geliştirilen likert ölçeğinin güvenilirliğini gösteren Cronbach's Alpha değeri 0,98 bulunmuştur. Dolayısıyla Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı literatürde kabul gören 0.7'nin üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerin ışığında ölçeğin içerik ve yapı açısından seçilen örneklem üzerinde geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Çizelge 5.69. Kırsaldan Kente Göçle İlgili Düşünceleri

Kırsaldan Kente Göçle İlgili Düşünceler	Ortalama	Standart Sapma
Gelecekle İlgili Kaygı Duyuyorum	3,56	1,117
Şehir Sorunları Hakkında Bilgi Sahibiyim	3,55	0,943
Şehirde Sağlık Hizmetleri Ve Sosyal İmkanlar Daha İyidir	3,49	1,344
Şehirde Eğitim İmkanları Daha İyidir	3,44	1,375
Şehirde İş İmkânı Daha Fazladır	3,22	1,394
Şehirde Refah Seviyesi Yüksektir	3,16	1,389
Şehirdeki Akraba Ve Arkadaşlarımla Sık Sık Görüşürüm	3,05	1,228
Şehrin Altyapı Hizmetlerinden Faydalanmak İstiyorum	2,99	1,478
Şehirde Gelişmiş Ulaşım Ve İletişim Hizmetlerinden Yararlanmak İstiyorum	2,99	1,482
Şehrin Bana Ve Aileme Ekonomik Ve Sosyal Katkısı Daha Fazla Olacaktır	2,95	1,453
Şehirde Yaşam Koşulları İyidir	2,87	1,435
Şehirde Birçok Akrabam Var	2,82	1,318
Şehre Göç Etmiş Akraba Ve Arkadaşlarım Hallerinden Memnunlar	2,81	1,256

Çizelge 5.69 Devamı

Şehirde Daha Çok Para Kazanacağıma İnanıyorum	2,78	1,383
Şehirdeki Yaşantım Zamanla Olumlu Yönde Değişecek	2,67	1,345
Şehirde İdeallerime Yakın Bir Yaşantı Vardır	2,64	1,356
Şehirdeki Akrabalarımın Güçlü Bir Bağım Var	2,63	1,271
Şehirde Yaşantımdan Memnun Olacağım	2,62	1,343
Köyden Göç Etmeyi Düşünüyorum	2,61	1,403
Tekrar Dünyaya Gelsem Şehirde Yaşamak İsterdim	2,52	1,422
Şehirde Geçim Daha Kolaydır	2,43	1,346
Şehirde Bana Sahip Çıkacak Dostlarım Var	2,40	1,234
Köyümden Ayrılmak Bana Zor Gelmeyecek	2,23	1,243

Değerlendirme Ölçeği: 0-1: Kesinlikle Katılmıyorum, 1-2: Katılmıyorum, 2-3: Biraz Katılıyorum, 3-4: Önemli, 4-5: Katılıyorum ve 5+: Tamamen Katılıyorum.

Cronbach Alfa: 0,98

5.3.3. Ankete Katılan Üreticilerin Göç Etme Sürecine Etki Eden Faktörler

Binary Lojistik Regresyon yöntemine göre çiftçilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliğini etkileyen faktörler Çizelge 5.70.'te verilmektedir. Model sonuçları Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile eğitim durumu arasında %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Üreticilerin eğitim düzeyleri arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği de artmaktadır. Şöyle ki, eğitim düzeyi daha yüksek olan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme isteklilikleri daha yüksek, eğitim düzeyi daha düşük olanların ise kırsal alandan kentsel alana göç etme isteklilikleri daha düşüktür.

Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile arazi varlığı durumu arasında %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Üreticilerin arazi varlığı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği de artmaktadır (Çizelge 5.70.).

Yine model sonuçlarına göre Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile yaşadığı yerin konumu durumu arasında %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Üreticilerin yaşadığı yerin konumu (ovalık, dağlık) kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliğini de artırmaktadır (Çizelge 5.70.).

Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile tarımsal gelir durumu arasında %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Üreticilerin tarımsal geliri arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği azalmaktadır (Çizelge 5.70.).

Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile hane halkı sayısı durumu arasında %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Hane halkı sayısı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği artmaktadır (Çizelge 5.70.).

Model sonuçları Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile devlet desteği durumu arasında %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Üreticilere yapılan devlet desteği miktarı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği azalmaktadır (Çizelge 5.70.).

Model sonuçlarına göre Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği ile ilçeye olan uzaklık durumu arasında %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Üreticilerin ilçeye olan uzaklıkları arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği azalmaktadır (Çizelge 5.70.).

Çizelge 5.70. Binary Probit Regresyon Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
Sabit	-0,664	1,299	0,609
CINSİYET	0,268	0,281	0,340
MEDENİHAL	0,000	0,329	0,999
EGITIM	0,268	0,109	0,014**
DEVLETDES	-0,789	0,300	0,008***
ARAZIVAR	0,002	0,001	0,025**
TRAKTORVAR	0,132	0,257	0,606
KRONIKHASTALIK	0,144	0,261	0,579
KONUM	0,502	0,238	0,035**
YAS	-0,024	0,015	0,124
TARGELIR	-7,38E-06	3,40E-06	0,029**
DENEYIM	0,005	0,012	0,704
ILCEUZAKLIK	-0,035	0,011	0,003***
HANEHALK_	0,706	0,245	0,004***
COCUKSAY	-0,077	0,098	0,429
R square	0,251		
Log-Likelihood	-88,93		

***:%1 düzeyinde anlamlı, **:%5 düzeyinde anlamlı

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Göç herhangi bir ayırım gözetmeksizin, bireyler hangi ülkenin vatandaşı, hangi dili konuşuyor, hangi topluma dahil bunları düşünmeden her toplumdaki, bölgedeki ve coğrafyadaki insanı etkileyen ve sonucunda olumlu olumsuz etkiler bırakabilen bir süreçtir. Göç kavramı en kısa tanımıyla nüfus hareketliliğidir. Bu nüfus hareketliliği neden meydana gelir diye baktığımızda bir bölgede yaşayan bireylerin sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel bazı konularda eksiklikler hissetmesi, yaşamında mutsuz olduğu birtakım durumları düzeltmek hayali, daha iyi iş imkânı, belki daha iyi bir evde oturma isteği, çocuklarının daha iyi eğitim alabilmesi, tayin, evlilik, terör korkusu vb. nedenlerden göç etmeyi arzulamaktadır. Bu durum bireyleri bazen kendi arzularıyla bazen de zorla, sürekli ya da geçici bir dönem dahilinde göç etmeye sevk etmektedir.

Ülkemizde meydana gelen göç kavramını düşündüğümüzde daha çok ekonomik sorunlar sebebiyle göç edildiğini görmekteyiz. Bu durumda da daha çok iş imkanlarının bulunduğu, sanayileşmenin fazla olduğu, ülkemizin batısında bulunan ve büyük-gelişmiş şehirler olarak nitelendirilen İstanbul, Marmara Bölgesi ve Batı Anadolu refah düzeyinin gelişmiş olması sebebiyle daha çok göç alırken, ülkemizin Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi daha düşük refah düzeyi sebebiyle daha çok göç veren bölgeler arasında yer almaktadır.

Göç, iç göç, dış göç, gönüllü göç ve zorunlu göç diye ayrılmaktadır. Bu terimlerden yola çıkarak ülkemizde daha çok iç göç hareketinin yaşandığını söyleyebiliriz. Ülkemizde iç göç denildiğinde ise akla ilk gelen kırsal alanlardan kentsel alanlara olan göç olmaktadır. Kırsal alandan kentsel alanlara yoğunlaşan bu göçlerin temelinde yine ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik bazı nedenlerin yattığı görülmektedir. Bu çalışmada da Ağrı ili kırsalında yaşayan çiftçilerin kırdan kente göç etme istekliliği ve göç etme düşüncelerine etki eden faktörler nelerdir bunların üzerinde durulmuştur.

Çalışma kapsamında çiftçilere köyden göç etmeyi düşünüyor musunuz sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin %30,8'i şimdilik hayır, %28,1'i kesinlikle hayır, %27,0'ı evet, %10,3'ü kesinlikle evet ve %3,8'i fikrim yok olarak cevaplandırmıştır. Köyden

göç etmeyi düşünen çiftçilere kaç yıldan beri köyden göç etme fikrine sahipsiniz sorusu sorulduğunda; %26,5'inin 1-5 yıldır, %8,6'sının 6-10 yıldır ve %2,2'sinin 11 yıl ve üzeri zamandır göç etme düşüncesine sahip oldukları belirlenmiştir.

Çalışmaya katılanlara köyden göç etmeyi düşünme nedenleri sorulduğunda; %8,6'sı geçim sıkıntısı, %7,6'sı işsizlik, %6,5' çocukların eğitimi, %4,9'u yaşam koşulları, %3,2 sağlık alanındaki imkansızlıklar ve %2,7'si sosyal imkansızlıklar sebebiyle olduğu belirlenmiştir. Ankete katılanlara köy yaşamındaki zorlukları sorduğumuzda; çiftçilerin %57,3'ü iklim şartları, %25,4'ü geçim sıkıntısı, %14,6'sı altyapı yetersizlikleri ve %2,7'si köyde akraba ve komşuların azalması olarak belirtmişlerdir. Anket çalışmasında yer alan çiftçilere geçmiş yıllar ile kıyasladığınızda köyde yaşamaktan memnun musunuz sorusu yöneltildiğinde; %42,7'sinin memnun olduğu, %41,1'inin memnun olmadığı ve %16,2'sinin fikrim yok cevabını verdiği görülmüştür. çiftçilere kent yaşamında sizi en çok neler endişelendiriyor sorusu yöneltildiğinde; çiftçilerin %50,3'ünün ekonomik şartlar, %19,5'inin kent yaşamındaki stres, %16,8'inin kültürel uyumsuzluk ve %13,5'inin ise ailevi endişeler olduğu belirlenmiştir.

Anketin gerçekleştirildiği Ağrı ili kırsalında yaşayan ve göç etme düşüncesine sahip çiftçiler sırasıyla şehirde çocuklara daha iyi eğitim imkanı, daha iyi iş imkanları, daha iyi bir yaşam, sağlık hizmetlerine yakınlık ve iklim şartlarının olumsuzluğu etkenlerin bireyleri göç etmeye iten sebeplere en çok katılırken, kan davası, ormanlardan faydalanamama, doğal afetler, tayin, evlilik ve terör korkusu etkenlerine az katılmaktadırlar.

Çiftçilerin kırsaldan kente göçle ilgili düşüncelerden en çok gelecekle ilgili kaygı duyuyorum, şehir sorunları hakkında bilgi sahibiyim, şehirde sağlık hizmetleri ve sosyal imkanları daha iyidir, şehirde eğitim imkanları daha iyidir, şehirde iş imkanı daha fazladır ve şehirde refah seviyesi yüksektir etkenlerini katılırken, şehirde geçim daha kolaydır, şehirde bana sahip çıkacak dostlarım var ve köyümden ayrılmak bana zor gelmeyecek etkenlerine az katılmaktadırlar.

Ağrı ilinde kırsalda yaşayan üreticilerin eğitim düzeyleri arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği de artmaktadır. Şöyle ki, eğitim düzeyi daha yüksek olan üreticilerin kırsal alandan kentsel alana göç etme isteklilikleri daha yüksek, eğitim

düzeyi daha düşük olanların ise kırsal alandan kentsel alana göç etme isteklilikleri daha düşüktür. Kırsalda yaşayan üreticilerin arazi varlığı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği de artmaktadır. Üreticilerin yaşadığı yerin konumu kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği de artmaktadır. Hane halkı sayısı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği artmaktadır. Kırsalda yaşayan üreticilerin tarımsal geliri arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği azalmaktadır. Kırsalda yaşayan üreticilere yapılan devlet desteği miktarı arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği azalmaktadır. Üreticilerin ilçeye olan uzaklıkları arttıkça kırsal alandan kentsel alana göç etme istekliliği azalmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar sonucunda Ağrı ilinde göçü önlemek için alınması gereken önlemler ve öneriler aşağıda ele alınmıştır.

Ağrı ili ve ilçelerinde kırsaldan kente doğru yaşanan göçün önlenmesi için öncelikle ilin en temel problemi olan işsizliğin önlenmesi ve bu kapsamda istihdam imkanlarının artırılması gerekmektedir. Ancak bu sayede insanların daha iyi iş bulma ve daha fazla refah seviyesine sahip olma isteği gerçekleşmiş olacak ve insanlar göç etme fikrine yönelmeyecektir.

Ağrı ili ve ilçelerinde eğitim ihtiyacının karşılanması için imkanlar artırılmalı, sosyal imkanlar genişletilmeli ve bireylerin yaşam kalitelerini etkileyecek iyileştirmeler için planlamalar yapılmalıdır.

Ağrı ili ve ilçelerinde kırsal göçü önlemek amacıyla yöre halkına tarımsal desteklerden yararlanmaları için şartlar daha da genişletilmeli, uygulanan destekleme politikaları artırılarak tarımın daha cazip hale gelmesi sağlanmalıdır.

İlde sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve insanların sağlık ihtiyaçları için başka illere göç etmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi* (1.bs). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Akış, A. ve Akkuş, A., 2007. *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin* (GAP) Şanlıurfa'daki Göçe Etkisi.
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makalele (03.05.2007).
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akkayan, Taylan. (1979). *Göç ve Değişme*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi. ss.18-23.
- Aksoy, M., 2007. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde terörün neden ve sonuçları*. <http://e-cografya.com/siyasi/teror.html>. (10.07.2007).
- Akşit, B. (1999). *Cumhuriyet döneminde Türkiye köylerindeki dönüşümler. O. Baydar (Ed.), 75 Yılda köylerden şehirlere içinde* (s. 173-186). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Anonim, 2006., *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Plan (2007-2011), Aralık 2006, Ankara, www.aile.gov.tr/dosya/?Id=136* (19.12.2009).
- Anonim, 2008., *Yerel ve bölgesel yönetimlerin çevre müktesabâtı uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi projesi*, Erzurum çevre yönetim planı (Taslak), www.comiprojects.com/.../ERZURUM_EMP_May08_Draft_pdf (12.12.2009).
- Arıkan, R. 2007. *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*. ISBN:975-8784-358 Asil Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ. Ankara.
- Aslan, M. ve Boz, İ., 2004. *Kırsal alandan kentlere göçü etkileyen faktörler: Adana örneği*. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.
- Ata, N., 2014. *Türkiye'de Uygulanan Hayvansal Üretimi Destekleme Politikalarının Süt Sığırcılığı İşletmelerine Yansımaları*. Burdur İli Örneği. Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Aydın, O., 2018. **Göç Hareketlerinin Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Analizi: Erzincan İli Örneği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Balcıoğlu, İ., (2007). **Sosyal ve Psikolojik Açısından Göç**, İstanbul: Elit Kültür.

Başel Halis, Sosyal **Politika Açısından İç Göçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul, 2003, (Doktora Tezi)

Bayazıt, S. ve Kocaman, T. (1993). **Türkiye'de İçgöçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri**, DPT, Ankara.

Beauchemin, C. and Schoumaker, B; 2005. Migration to cities in Burkina Faso : Does the level of development in sending areas matter?. **World Development** Vol. 33 (7), 1129–1152.

Bıçkılı, D., 2011. Geleceğin Kente İnşası: Çanakkale Kırsalında Göç Eğilimleri. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16(3), 159-160.

Bilsborrow, R.E., 2002. Migration, Population Change, and the Rural Environment. **J Environmental Changeseconomy Project Report**, 8(1):69-84.

Birkes, D., and Dodge, Y. (1993). Nonparametric Regression. Alternative Methods of Regression, **John Wiley and Sons, Inc., Hoboken**, NJ, USA, 111-141.

Buğdaycı, İ. (2022). **Türkiye'de Hayvancılık Politikalarının Etkinlik Analizi: Ağrı İlinde Hayvancılık İşletmeleri Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Iğdır.

Bulak, A. (2015). **Göç Olgusuna Teorik Bir Bakış**" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Büyükyılmaz, Y., 2017. c. **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Büyükyılmaz, Y., 2017. *Kırsal Göçün Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: İstanbul, Küçükçekmece Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükyılmaz, Yasin, “*Kırsal Göçün Nedenleri ve Sosyo- Ekonomik Etkileri: İstanbul Küçükçekmece Örneği*”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s.150- 151.
- Clason, D. L. ve Dormody, T. J. (1994). Analyzing data measured by individual Likert-type items. *Journal of Agricultural Education*, 35(4), ss. 31- 35.
- Çağlayan S. (2007). *İki Ülke, İki Siyasal Sistem, Bir Göç ve Yoksulluk:1989 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç Örneği, Çanakkale*: IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi (Küresel Yoksulluk) Bildiriler Kitabı.
- Çalış F., 2009, *Göç Hareketlerinin Hane Halkı Üzerindeki Ekonomik Etkileri, Muğla İli Örneği*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2009, (Yüksek Lisans Tezi.)
- Çiçekli, O. Ö., ve Demir, B. (2013). *Türkiye Koridorunda Yasa Dışı Göçmenler*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Çimen, A, Çınar, O, Kaya, F.. 2006. *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2):49-68.
- Danış, D. (2004). Yeni göç hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, 184(185), 216-224.
- Doğan, M. (2005). Türkiye ziraatinde makineleşme: Traktör ve biçerdöverin etkileri. *Coğrafya Dergisi* (ISI), 14, 66-75.
- Doğan, M. (2011). Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi* (ISI), 23, 293-307.
- Doğan, M. (2013). Nüfus politikalarının Dünyada ve Türkiye’de uygulanma süreçleri. *Dernekler Dergisi*, 2, 20-29.

- Doğan, S. (2011). *Kırsal göç hareketlerinin ekonomik ve sosyal etkileri: Diyarbakır örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Dücan, E. (2016). Türkiye’de iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 167-184.
- Ekici, S., ve Gökhan T., (2015), Göç ve İnsan, *Birey ve Toplum Dergisi*, Bahar, Cilt 5, Sayı 9.
- Erkan, R. (2002). *Kentleşme ve sosyal değişme* (3. Basım) Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Evliyaoğlu, Dilek (2023). *Göç Ve Kadın: Ardahan’da Kadınların Göç Sorunsalı İle İlgili Görüşler*. T.C. Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Fichter, Joseph. (1994). *Sosyoloji Nedir?*. Attila Kitabevi. Ankara. ss.156.
- Goldstein, G., & Hersen, M. (1984). *Handbook of psychological assessment*. New York: Pergamon.
- Göç-der (2007). *Araştırma Raporu*. İstanbul.
- Güllülü, Uğur, Kerem Karabulut, Dilek Polat (2007), *Ağrı Alt Bölgesi’ndeki Göç Eğilimi ve SosyoEkonomik Nedenleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:962, İİBF Yayınları No:113.
- Gülşen Demir (1997), “*Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısık İlçesi Örneği*”, Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046, Ankara, s.87.
- Gündüz M., ve Yetim N., (1997), “*Terör ve Göç*” Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046 Ankara, s.110.
- Güreşçi E., 2010,“Türkiye’de Kentten Köye Göç Olgusu”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 76 - 98.

- Güreşçi, E., 2007. *Kırsal göç ve tarıma etkilerine Bir araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Nahiyesi örneği*: Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum.
- Güreşçi, E., 2011. Kırsaldan Kente Göç Edenler Üzerine Bir Araştırma: Kemalpaşa-İspir Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7):107-122.
- Güreşçi, E., 2012. Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17):149-161.
- Hayati D., (1997), *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, MEB Yayını İstanbul, s.20.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). *75 Yılda köylerden şehirlere. İçinde O. Baydar (Ed.), Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde göç hareketleri* (ss. 249-269). İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2004). *Türkiye’nin uluslararası göç politikaları: 1923-2023*, İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1998), Türkiye’de iç göç. İçinde A. İçduygu (Ed.), *Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkisi* (ss. 207-244). İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1998). *Türkiye’de içgöçün işçi hareketine etkisi*. A. İçduygu (Ed.), Türkiye’de içgöç konferans Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997 içinde (s. 207-249). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Jamieson, S. (2004). *Likert scales: how to (ab)use them. Medical Education*, 2004; 38: 1217–1218.
- Kalaycı, G., (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara.
- Kalaycı, Ş., (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kandemir O.,2010, *İktisadi Gelişme Sürecinde Göç Olgusu: Türkiye Örneği*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, (Doktora Tezi).

- Kandemir Or., İktisadi Gelişme *Sürecinde Göç Olgusu*: Türkiye Örneği, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, s. 7 (Doktora Tezi).
- Karabulut, Kerem (2017), *Doğu Anadolu Bölgesi'nin Göç Sorunu ve Çözümler, Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar (Derleyenler*; Coşkun Taştan ve Ayşe Çolpan Kavuncu), Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- Kasapoğlu, A. (1997). *Karayollarının Teknoloji ve Çevre Etkileşimi: Arazi Kullanımı ve Nüfus Hareketleri*, (Toplum ve Göç). Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Kaya, F., 2011, Ağrı Kent Profiline Sosyoekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, Erzurum.
- Kaya, F., 2011. Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 237-238.
- Kaysim, A., 2018. *2010 Yılından İtibaren Uygulanan Hayvancılık Politikaları: Iğdır İlinde Hayvancılık İşletmeleri Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Iğdır. 83.
- Keleş, İ. (1996). *Türkiye'de Kent Planlanmasının Sosyo-Kültürel Boyutları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, R. (1976). *Kentbilim İlkeleri*. Ankara: SBD Yayınları.
- Keser, İ. (2011). Göç ve Zor. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kılıç Topuz, B., (2017). *Samsun İli Tarımsal Üretici Birliklerinde Güven ve Performansa Etkili Faktörler*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, s. 430.
- Kızılkaya, M. Y. (2014). *Türkiye'de İç Göçün Sosyo Ekonomik Nedenleri: Ardahan İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Kocaman T, Bayazıt S, (1993), *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo Ekonomik Nitelikleri*, DPT, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Kocaman, S., 2012. Kentsel Alanlara Göç Eden Kırsal Nüfusun Kentsel Uyumu Ve Kentlileşme Düzeyi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma: Ağrı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34):347-348.
- Kocaman, T., Bayazıt, S., 1993. *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri*. Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları. Lee, E.S. (1969). A theory of migration. In J.A. Jackson (Ed.), Migration. London: Cambridge University Press.
- Kuzon, W.M., Urbanchek, M.G. ve McCabe, S. (1996). The seven deadly sins of statistical analysis. *Annals of Plastic Surgery*, 1996; 37:265–272.
- Leech, N.L., Barrett, K.C., Morgan, G.A., (2005). SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation (2nd ed.). *Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates*.
- Muharrem, E., Hamza, A., 2004. Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(48):205-248.
- Murat, S. (1996). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Gençlerin Sosyo-Demografik, İstihdam ve Eğitim Özellikleri*. İ.Ü. İktisat Mecmuası, 46 (38), 311-340.
- Özalp, Sevda (2022), “*Ortakların Kooperatiflerin Ürün Pazarlama Sürecine Katılımı: Iğdır İli Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği*” Iğdır Üniversitesi Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır.
- Özbay, F. ve Yücel, B. (2001). *Türkiye’de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı*. İçinde F. Özbay (Ed.). Türkiye’de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı (ss. 1-69). Ankara: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Özdemir, M. (2008). *Türkiye’de iç göç olgusu, nedenleri ve çorlu örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ankara: Ekin Kitabevi.

- Öztürk, M., Altıntepe, N., 2008, "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", *Yaşar Üniversitesi 'Dergisi*, s. 1567 – 1596.
- Özyakışır, D., 2012. *İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: Tra 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Pazarlıoğlu M,Vedat, “1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması”, <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm>
- Peker, M. (1999). *Türkiye’de içgöçün değişen yapısı*. O. Baydar (Ed.), 75 yılda köylerden şehirlere içinde (s. 295-304). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Polat, D., 2007. *Ağrı Alt Bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) Gelir Dağılımı ve Göç (Bir Uygulama)*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Rogers Andrei (1967), “A Regression Analysis of Interregional Migration in California”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol.49, No.2, pp.262-267.
- Selim, Sibel, Yunus Purtaş (2016), *Türkiye’de Kadınların Göç Etme Sebeplerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi*, Yazgan, P., Tilbe, F. (der.) (2016). Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler I.,Transnational Press London.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye’de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SERKA, (2024,). *Serhat Kalkınma Ajansı*, “Ağrı Coğrafya” Erişim tarihi: 01 Ağustos 2024, [Ağrı Coğrafya \(serka.gov.tr\)](http://serka.gov.tr).
- Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme* (1. Basım). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Solak, A. (2016). *Diyarbakır Göç Araştırması "Toplumsal Kabul, Uyum ve Değişme Bağlamında Diyarbakır İlinde Göç Olgusu:Sorunlar ve Çözüm Önerileri"*. Ankara: Hegem Vakfı Yayınları.

- Sönmez, Mustafa (1998), *Bölgesel Eşitsizlik* (Türkiye’de Doğu-Batı Uçurumu), Alan Yayıncılık, 1. Baskı.
- Stephenson, B., Cook, D., Dixon, P., Duckworth, W., Kaiser, M., Koehler, K., & Meeker, W. (2008). Binary response and logistic regression analysis. available at:< a href=" http://www. stat. wisc. edu/mchung/teaching/MIA/reading/GLM. logistic. Rpackage. pdf"> http://www. stat. wisc. edu/mchung/teaching/MIA/reading/GLM. logistic. Rpackage. pdf(Erişim tarihi: 30 Ağustos 2022).
- Şahin, C. (2001). “Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2): 57-67.
- Şahin, H., 2014. *Ağrı İlindeki Göçlerin Yönlendirilmesinde Kamu Yatırımları ve Yatırım Teşvik Belgelerinin Önemi*. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 0(46), 46-47.
- Şen, M., 2014. *Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi*. Çalışma ve Toplum, 1(40): 231-256.
- Şen, Y., 2015. Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2): 47-48.
- Şenyapılı, Ö. (1981). *Kentleşemeyen Ülke, Kentleşen Köylüler*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Şükrü U., 2004, “Göç ve Göçün Ruhsal Sorunları”, *Çukurova Üniversitesi Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, Cilt.13, 384 - 390, s. 385.
- Tandoğan A, (1989), *Türkiye’de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Genel Yayın: 141, Trabzon.
- Taşçı, F., 2009. Bir Sosyal Politika Sonucu Göç. *Kamu-İş:İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 10(191):123-256.

- Taşğın, G., 2009. *Erzurum İli Oltu İlçesi Kırsal Kalkınma Potansiyeli ve Göç Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Tavakoli, H. (2012). *A dictionary of research methodology and statistics in applied linguistics*. Tahran: Rahnama.
- Taylan Akkayan (1979), *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2573, İstanbul, s.20
- Tekeli, İ. (1998). "*Türkiye'de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi*". Türkiye'de İç Göç. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2016). *Türkiye'de içgöç sorunsalı yeniden tanımlanma aşamasına geldi. İ. Tekeli (Ed.), Göç ve ötesi içinde*, (s. 171-185) (2.bs). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temurçin, K. ve Sargın, S. (2011). *Türkiye'nin suç coğrafyası-şehir asayiş suçları*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tezcan, M., 2000,Dış Göç ve Eğitim, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 115.
- Topbaş, F., 2007,*İç Göçün Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Model Çalışması; 2000 Türkiye Örneği*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 2007.
- Toroğlu, E., 2007. Niğde ilinde göç faktörleri ve göçler. *Coğrafya Bilimleri Dergisi*, 5(1): 75-96.
- Tuzcu, A., ve Bademli, K., (2014). "*Göçün Psikososyal Boyutu*", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6(1): 56-66.
- Tuzcu, P., (2008). *Zorunlu Göç ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi. SBE. Kamu Yönetimi ABD. ss.14.
- Tüfekçi, S. (2003). *Kırsal Kesimlerden Büyük Şehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısında Meydana Getirdiği Değişiklikler: İstanbul Örneği*.
- Tüfekçi, Suat. (2002). *Göç Olgusu, Kentleşme Ve Türkiye'de Göç Hareketleri*. ss.7-8.

- Türkdogan, O., 2004. *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yay.
- Ünal, H, E., 2014. *Göçün Kırsal Değişme ve Tarımsal Üretime Etkisi: Çankırı İli Köyleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, S, A., 2017 *Çiftçilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Kahramanmaraş İli Örneği* Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Üner, S. (1986). *Türkiye'de İller Arası Göçler (1970-1980). Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi* (1. Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yamane, T. 2010. *Temel Örnekleme Yöntemleri*. Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Yavuz, F., Aksoy, A., Topcu, Y. ve Erem, T., 2004. *Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal alandan göç etme eğilimini etkileyen faktörlerin analizi*. Türkiye VI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.
- Yavuz, O.,1994. *Doğu Anadolu tarımının yapısal sorunları ve çözüm önerileri*, I. Tarım Ekonomisi kongresi, 8-10 Eylül 1994, İzmir
- Yılmaz, C., 2009. Türkiye'de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21): 221-232.